

ÜZLET NET

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KRITIKAI ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

1972. DECEMBER 1.

II. ÉVFOLYAM, 12. SZÁM

ÜZENET

Irodalmi, művészeti, kritikai és társadalomtudományi folyóirat

Megjelenik havonta.

Szerkeszti a szerkesztő bizottság:

BARÁCIUS ZOLTÁN

BIAČSI ANTAL (felelős szerkesztő)

BODROGVÁRI FERENC

DÉR ZOLTÁN

GAJDOS TIBOR

MOLNÁR CS. ATTILA

SISKOVSZKI ANDRÁS (technikai szerkesztő)

SZEKERES LÁSZLÓ

ZÁKÁNY ANTAL

Alapító és kiadó: Szabadkai Községi Művelődési Közösség.

Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 62.

Telefon: (024) 22-164.

Fogadóórak: 11—13

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:

Opštinska zajednica kulture — Üzenet — Subotica — 666-3-296.

Előfizetési díj belföldön egy évre 40, fél évre 20, egyes szám ára 4 dinár;

külföldre az összeg kétszerese.

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Müintézetben.

TARTALOM

II. ÉVFOLYAM, 12. SZÁM — 1972. DECEMBER

- 719 MOLNÁR CS. ATTILA: Különös látvány (prózai költemény)
721 UTASI MÁRIA: Arcomon a hűség iszonya; Hiány; Irgalom, védelem (versek)
722 GULYÁS LÁSZLÓ: Cím nélküli versek
724 BENEDEK MÁRIA: Szomszédjaim (karcolat)
726 FÜLÖP GÁBOR: Három morbid vers: Amputálók egymás közt; Cudar katonák; Tologató-kitoló
727 KOLIGER KÁROLY: A kútfőnél; Nézzük a képet (versek)
728 VÍGH RUDOLF: Kötött talaj (elbeszélés)

KÉZFOGÁSOK

- 734 BRANKO ČOPIĆ: A különös szerkezet — fordította J. K. (novella)
737 PETAR VUKOV: A tegnap rózsái — Francz Mihály fordítása (vers)

ÖRÖKSÉG

A nyolcvanéves Ivo Andrić köszöntése

- 740 MIDHAT BEGIĆ: A szeretet láthatatlan hídja — Borbély János fordítása
751 CSUKA ZOLTÁN: Hitvallás az elesettek mellett

ÉGTÁJ

- 754 PETKOVICS KÁLMÁN: Vélemények erdejében III. (társadalomrajz)
765 ULMER GÁSPÁR: Csantavér falu úriszéke
779 GARAY BÉLA: Kilencven év a művelődés szolgálatában (a zombori színház jubileuma)

OLVASÓNAPLÓ

- 783 LÉVAY ENDRE: Igazi olvasó (Sava Babić: Na dlanu)
785 CSUKA ZOLTÁN: A vándor visszanéz (Herceg János: Két világ)

- 786 BÁLINT ISTVÁN: Dilemmáink regénye
(Burány Nándor: Különszoba)
- 789 JUNG KÁROLY: Krónika az ígéret földjéről
(Gajdos Tibor: Hét szűk esztendő)
- 791 SZÜCS IMRE: Napba szálló léggömbök
(Németh István: Sebestyén)
- 793 MOLNÁR CS. ATTILA: Vallomás a sorsdöntő napokról
(Bogdánfi Sándor: Óriások)
- 794 J. K.: Humanista vízió
(Branko Čopić: Bašta sljezove boje)
- 795 GAJDOS TIBOR: Megrázó dokumentum
(Bazsik Renáta: Mire az erdők kizöldülnek)

MŰMELLÉKLET

A rajzok PETRIK PÁL munkái.

KÜLÖNÖS LÁTVÁNY

*Leülök im az éjszaka küszöbére, az örök
nedvesre-hűvösre, a hervadó hús-folyosó
festetlen deszkapallójára a lábak elé,
a világból ki- és besurranók lába elé,
megaláztatást mutatva és mérget a már
én sem tudom miféle térben lebegve, vagy
lerakódva a forgócsontokon, mutatva megaláztatást és mérget és evilági gögőt,
akár a küszöbi kutya áramos álma, olyan
fölfokozott és csak körvonalaiban ki-
rajzolódó az enyém, s így is kirekesztve
minden számottevő ünnepélyről-bálról,
csak a zene bő hulláma mossa meg gyö-
keres-hervadó fülemet éjközépen most
kerteken-réteken át, házfődelek fölött
jut el* _____

_____ a zene,
amit most hallok, leteper egy öreg
szoba ingó székére könyörtelen, és
látom a fényben a porszemet, könnyű
piroska-villanással röppen a por-borsó
igen finoman, kézzel el nem érhetően,
a nagy ablakon túl, túl az életen is,
de mégis rendkívül közélről derengve
négy vénséges-vén ázik az utca patak-
jában feneketlen csónakba csimpaszkodnak,
egyik mondja, este lesz nemsokára,
másik mondja, új napra pillanthatunk,
a harmadik: vacsorázni kéne ilyenkor,
nagyot sóhajt a negyedik, hallható,
és halotti sorsáról siránkozik, az
említett első a szőlőművelő: kis
meggyfa szipkát szorongat fogsora,
onnan jó ki a szó, szeme mandula,

termete a gyermeké, jelenése mulandó,
másodikként a műbútorasztalos, aki
nyáridőn visszaparancsolja a felhők
záptojás-jégtojás-záporát és moziba
tűnik el, alszik ott nagyot, kenyeret
majszol, fölzokog, hazamegy föl se kel,
a halottmosó harmadikként forgatja látó,
egyre feketébb szemét a többire,
káromkodik, átkiáltván a halál-keri-
tésen, negyedikként a csendes malmos,
körötte füstöl a víz, füstöl a föld
a kukoricaportól, parázslík-zúg az
örökmalom, de jó még egy, utolszor
a szépmember-jelenése, a zeneköltő
hegedűjét, akár az ostort, meg-
csattantja lágyan-keményen, annyira,
hogy zengvén lepattognak annak
minden húrjai vasforgácsá válva,
társain végigvág szigorral és azok
engedékenyek lévén elvonulnak sorba
új lakhelyük felé, a torony fehér kúpjára,
mind mezítelen, mind fagytól üldözött
mintha üvegből, vagy kocsonyából
lennének megalkotva egyedi holtuk után,
ekkor az éjszaka vászna igazi
kormával, igazi sűrű szövésű
vásznával elém záródik örökre,
az éjszaka küszöbén tér nélküli
pódium elrejtett lépcsőzetén, a
kép, a túlvilági pediglen
akaratomtól függetlenül és
az emlék rabságából föltámadva
széjjelolvad szemem előtt vég-
érvényesen, akár a só vagy a
hang íze pengényi nyelvemen

UTASI MÁRIA

ARCOMON A HŰSÉG ISZONYA

*Görcsbe meredten vádolnak a
keményre feszített izmok
arcomon a hűség iszonya*

*Tetőtlen hazánk alatt rég
nincs számomra hely
leszaladó szem vagyok a világban*

*Messze bujdosnék akárhová
távozás és köszönés nélkül örökre
sómarta seb vagy a szívemen*

HIÁNY

*Porfelleg.
Pongyolaszárnyú angyalok mennybemenetele.
Ez egy kép.
S amott fal
tehér és fehér
akár egy sirásó gondolata
pontosan kicentizett négyzetekkel
s más képek helyével.*

IRGALOM, VÉDELEM

*Irgalom védelem
szeretlek térdre hullva
a nagy máglya előtt*

*Megmérkőztem a fájdalommal
s nincs méltó kard mi ledölné
vérem áldozatát*

*Egymagam pusztulok a lángokba
holtak szigorával élők fegyelmével
mint hitehagyott óriások*

GULYÁS LÁSZLÓ

CÍM NÉLKÜLI VERSEK

*

*Emberek mentek a faluban,
nem néztek se jobbra, se balra,
éppen csak keresztülmentek
kezükbén iratokkal duzzadt a táska
s az iratokban törvény,
úgy vitték, mint valami lopott dolgot.*

**

*Alig száradt meg hátamon a toll,
szívem már szállni akart.*

*Ó, menjek-e tovább, vagy
megálljak ezen az első ponton?*

*S ugyan mi volt az a néhány év,
mi volt, amit
leloptam az idő csontjáról?*

*Mint a tehén, mely nem adja le
a tejet, csak nehezen.*

*Elöttem kinyílt a kapu
s most becsukja halkán
a két kezem.*

*A hullámok lassan visznek,
míg belefognak a felhőkbe.
Megáll a szívdobogásom,
ez az a perc, amely
elveszi az agy egyensúlyát.*

*Élet, arcodra véstem
korommal virágzó szavaimat,
miket a víz
le nem áztat hosszú folyással.*

*Én még sose láttam a tengert,
csak éreztem, ahogy messziről
csillogott, hánykolódott.*

*Szeretnék közel menni hozzá,
vinni egy fonnyadt fűszálat,
egy kiszáradt göröngyöt.*

*A szívemből milyen vágy
pittant ki,
a szívdobogásom,
a minden-akarásom
miért is lehetett semmi?*

*Belekiabáltam a mélységbe
és hangom a messzeség
sötét magába zárta.
S lehet, kiengedi ajtaja mögül,
ha erősen kigyúl a fény.*

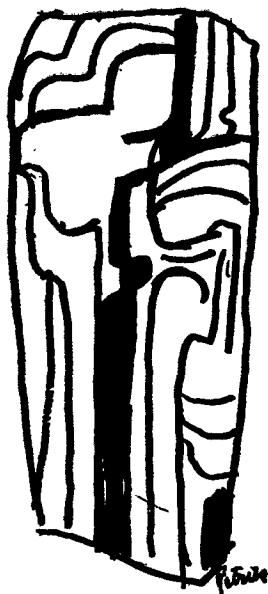
Az út összetört — kerek,
a kosárban penészes — kenyér,
eszi, rágja a — poloska.

Megcsavarodott — emberbél,
jön, jön az óra, a — számtan,
fejemben fúj a — szél.

Messze zöldell a — sarjú,
fölötte sok éhes — varjú,
rájuk hull égi — terítő.

Fejünkbe belegyúrták a múltat,
szívünkbe beleverték,
a jövőre nem tanítottak,
arra, hogy nincs isten,
hogy menjünk
a szép virágos, ízes mezőkre
a pocsolyákból,
hogy mosakodjunk ki Ludasból,
apánkból, anyánkból.

Próbálok még verset írni,
de alig tudok már.
Fejemben felhő,
én pedig a fejemből írok,
a szívem kifacsart.

SZOMSZÉDJAIM

Gondoltam, ma már nem is várlak,
tegnap voltál
és csak holnap leszel megint.

Gondoltam, ma már minek is várlak,
lefekszem . . .

Úgy volt, először csak arról álmodom, hogy esőzik. A villámok meg a dörgések elérnek hozzám. Az esőket nem értem és szeretem. Te valahol mégy, talán épp a túloldalon. Tudom, a tócsa illik legjobban a délutánba szomorúságával, ahogy átúszik a járdáról a gödörbe és énekel. Meg a kiskacsák keresik bent a szobában a kotlós alatt a felhőket. Nem tudják, hogy esik. Egész délután.

Nem lehet megérteni a záporokat. Még sohasem álmodtam róluk áprilisban, csak ma, hogy tíz óráig áztattalak, jó volt betervezni dallamuk.

Érdekes, később a Pi-Jóspárol is láttam képeket. Színesek és szárazak, azt hinni fáznak. Jóska messziről rokonom. Gondoltam, érdemes lesz róla álmodni, elvégre neked is rokonod lesz. (Ha nyerünk a lottón, így, leányfejjel nem lesz gyerekem.) Gondolom, azért jött el az éjszaka Jóska is.

Csodáltam és irigyeltem mindig a bolondokat. (Ma nem.) Mert azt hiszik, akkor esik, amikor ők szeretnék.

Volt egy rossz pisztolya a felső bal zsebében egy zsebkendőben. Meg fényes vasúti széndarabok a nadrágjában. Nem volt egészen bolond. Ha golyát látott meg llonkát, nem is volt az.

Gondoltam,
ha már nem jössz,
alhátnék is.

Megszámolhatom az ujjaimat, hogy megvannak-e még. Ez elment vadászni, ez meglötte, ez haza . . .

Gondoltam,
ezután igazán reggelig bár fekhethnék.

Hirtelen csöngettek a sarkon, mindenhol. Jankó a boltba ment ecetért, Mindennap elment. Az ablakok hol kinyíltak, hol becsukódtak. Ő ment. Én olyankor kártyáztam előttük a fűben egy pokrócon. Nem féltem, mert megbeszéltük, hogy engem nem bánt majd. Mások félték tőle. Jankó délben cukros vizet öntött egy vödörbe és megfojtotta a kiscsibéket, libákat, kiskutyákat, macskákat, mert nem szerette, ha vannak.

Jankóról kétszer már álmodtam. Olyankor nem mertem betakarózni, mert azt hittem, összedől a kártyaváram. Mindig láttam bolondokat, mindig, mindig, mindig, mindig, mindig imádkoztam a meséskönyvből a 20. oldalról a Bolond Istókot végig.

Tudtam, vannak jó és rossz bolondok. De álomban mindig egyformák. Kiegyenlítik egymást. Néha összejönnek egy téren és nem kezelnek le barátaikkal, félnek a haláltól. Szoktak táncolni is. Kár, hogy ritkán látom őket ezen a téren. Olyankor is csak állnak, nem beszélnek. Kezüket lóbázzák és ezért kiegyenlítődnek. Szép az arcuk olyankor és lakodalmakban érzik magukat.

Gondoltam,
már úgy értem a hálóruhám könyörgését,
most így hangzavarban, elalhatok. Szépen megcsókolom magam, meg a párnákat is (elmeógyógyintézetek fehér huzatai) és lehalkulok. A tetőről leszól Kató (Chagal vásznáról egy hegedű), aki temetőbe jár és a hátsó szomszédunk. Sokszor bög, ha január 15-én nem süt ki a nap, mondja, olyankor mindig meghal egy katona. Katót szereti a mamája, tatája kiskannájából
a pióca, mert egyszer térdig érő szoknyát varrt magának.

Gondoltam, mégis megvárlak.

Ma, hogy esett, ide találsz. A kapunál dobbantasz háromat a lábaddal és az égre nézel, a zárban a kulcs mereven utánad fordul, majd ha kivártalak.

Most még esik. Tűnődik vörösen. A szobám utcájából már csak négy fa látszik. Ijedtek és tehetetlenek. Mindig is félték az esőktől. Úgy van, ma átreszkedték a délutánt és várják a madarakat.

Most, hogy feketét is főztem, az egyik csöppecske leguggolt, majd a párkányra zuhant. Az üvegről sügta vissza, ígyak, te már úgysem jössz. Azután én is elmehetek a térre. Ott várnak rám.

Ebből a szürke átlátszóságból az ötlet: majd egészen később, ha tetszik, megálmodom Jácintot is, aki zsidó és a templomok előtt kéreget. Most még egyre csak a kilincset lesem, meg a madarakat a fákra. Senki sem jön. Szétázik majd minden. Csak a Jácint áll az újságos nénike mellett és megnézi a kését. Mesélik, egyszer megszurkálta valakijét. Azóta tisztelettel és távolsággal adózom neki.

Biztos Bauernek vagy Brucknernek hívják. Félnék Jácint, ezért szokott bicskázni.

Most a délutánnal sok jó bolond érkezett a levegőbe, ezért tudok álmodni majd az éjszaka. Meg azért is, hogy hiába nyújtottam az esernyőm neked. Elhatároztam: most már csak hadd essen. Jó volna krémest, vagy éppen hájas kiflit enni.

Később, ahogy igazából szoktam, majd teljes erőmből álmodok. Most csak délután van. Előbb elmegyek a futballmérkőzésre a fű végett. Talán ott még vannak madarak.

FÜLÖP GÁBOR

HÁROM MORBID VERS

AMPUTÁLÓK EGYMÁS KÖZT

*ne félj inas majd belejössz
amputáld csak a lábát
páciensünk nem is sejtí
itt hozzák már a lábát*

*ámde vágd le mindkét combját
s a fejét is szépen
mert rövid a koporsó és
bele kell hogy férjen*

CUDAR KATONÁK

*zöld erdőben
zöld katonák
zöldellnek*

*temetőben
egy kisbabát
földelnek*

*arcocskáján
pohelypuha
kösöntyűk*

*nem esznek már
belőle több
töportyút*

TOLOGATÓ-KITOLÓ

*tologató szerette a kitolást
kitolt egyszer a húgával
kitolta a kamrából a kerékpárt
kitolt tészkéből egy édes
éppen páرزó verébpárt
kitolt minden határidőt
tologatta cudarul a kredencét
végül aztán
kitolta az édesanyja két szemét*

KOLICER KÁROLY

A KÜTFÖNÉL

*feneketlen kút
belenézel napot látsz
elérned csillag hull*

*terpeszkedik a mély
távolabb csillan föl
tengernyi vize*

*tisztes némaság
se visszhang se fény
az időt elfeleded*

*akár volt isteneid
ásítasz a játék után
elnyom az álom*

*gyönyörű hullámok
repítenek árny nélkül
szabadulsz a falaktól*

*már nem hódítani
törött koponyával
örök mosollyal miért*

*csak szomjúban
kútból meríteni
egy korty vizet*

NÉZZÜK A KÉPET

*a súly marad
a keretben
barátkozni sietünk
igazi istennel aki
keretünkre feszítette
magát a távolság
pontjait fedi fel
általunk
fut a lábunk
por száll
és sikertelen
fűrkésszük*

*a napot az eget
mind marad
a súly a kép
átlói találkoznak*

a lényeg

*asztalt bont
és elbámulunk
mennyre futotta
a nézés a futás
csak*

KÖTÖTT TALAJ

A gyárkapú ormóttan, kormos mezsgye a csillogó reggel és a pincezagú hűvös beltelek között. Szögletes árnyéka befelé dől a lúdbőrös portára, nehogy az utcán keveredjen a dombokról suhanó szeptember illatával. A kapu vasrudakra szegecselt lemezhalmoz, ütött-kopott, ha meglóditják, dörren, mint az ég. Egyik horpadozott szárnyába embermagasságú kiskaput vágta, ezen a tátongó kapufián rövid láncdarab csüng, végén bekattantott lakat. Ha meghimbálódik a lakat, vaksi huzatba lép az ember, s félelmetes szemöldökű portásba ütközik. A szűk bejáratban ő az úr. Görnyedt alakjával, mélyen lelógó karjaival, ahogy jár-ke, úgy hat, mintha minden pillanatban a földről akarna valamit felkanalazni. Ha megkérdéznék, hogy mióta van a gyárban, azt felelné: száz éve, vagy még régebben, mert a gyár is vén, sok kaput kicseréltek már rajta, s ő mindegyiket látta. Hja, azok a régi kapuk, micsoda járásuk volt!... Na, azért ez se rossz, elég beszédes, ami a fő, mert a jó kapunak szólnia kell, minél hangosabban mondani, hogy a portás nem alszik!

Jaksa a portások portása, sohasem lábbal teszi be a kaput, mint társa, Zolika a másik váltásban, de hát ő még inas a szakmában. Különben a kölyök jó gyerek, mozgékony, szemfüles, csak ne szorítaná állandóan fülére a táskarádiót, a nagyhajú huligánja... de majd kioktatja ő, a szakma legrejtettebb titkaira is megtanítja, olyan portást nevel a kölyökből, amilyent még nem látott a világ, csak idő kell hozzá. Idő meg van bőven, mert Jaksa mindössze hatvanéves, mert fáradt, nem beteges, s amíg mozog, nem hagyja el a gyárat. Munkáját lelkiismeretesen végzi, el nem küldhetik, a nyugdíjról meg hallani sem akar. Nem nyugdíj lenne az, hanem pokol, talán nem is élné túl, mert amikor kerek az óra, hogy indulni kell a gyárba, akkor neki menni muszáj, s ez másként nem lehet. Szabadsága alatt is naponta bejárt a portára, hiába gúnyolta ezért a kölyök, és jó, hogy bejárt, mert mindig éppen kerestek valamit: hol van ez meg az a kulcs? Ő csak lenyúlt, mint a varázsló: itt van, tessék!... A kölyök sose találta volna meg, mert mindent csak ledob, s örökké azon az indían zenén jár az esze. Gyerek még, hiába, nem tanígtatta meg a sors. De majd ő embert farag belőle. Az nem baj, hogy faternak szólítja, a többi mai fiatal sem ismer tiszteletet, de egyszer már legalább a táskarádiója romlana el, hogy az okos szónak ideje legyen. De majd...

Jaksa bácsinak nagy tekintélye van a portán, jól ismerik, nála nincs lógás meg szajré, csak ránéz a kosztostarisznyára, máris tudja, mi van benne. Titka van ennek. Minden attól függ, hogyan tartja az illető a táskát vagy csomagot. Ha kézben viszi, rendesen, akkor mehet, de ha a hóna alatt van, esetleg hanyagul a vállán hátradobva, akkor

már gyanús, és mindehhez, ha még túlzottan szövegel is, az szerszámot visz, s be kell szólítani. A kölyök röhög ezen, ő még nem szimatolja a szarkát, de hát a kölyök az kölyök, ő még a telefonba is azt mondja, ha bentről kérnek vonalat, hogy »már megint?« Ilyen aztán nincs! No, de majd...

Lomha gépkocsi hajózik a kapu elé, fékez és dudál. Egy pillantás: pirostáblás, idegen. Nem nyílik a dudára a kapu. Jaksa kilép a kapu-fián, a kocsinhoz megy, tiszteleg.

— Kérem tisztelettel? ... A műszakihoz? Egy pillanat ...

A kocsiban mákos bajszú fiatalember ül. Ismeri, járt már itt.

Jaksa méltóságteljesen billen be a portásfülkébe. Tárcsázik. Mehet? Tudja ő, hogy mehet, de ennek ez a rendje.

Ügyesen tárja szét az óriási vasszárnyakat. A kocsi jártasan siklik. Jaksa egyik kezével tartja a kaput és újra tiszteleg, mire a fiatalember mosolyogva visszatiszteleg neki. Ej, de rendes egy fickó!

A vasszárnyak meglódnak. Bumm! ... Vendég jött.

Hét óra. Csendes hullám a kapu körül. Bent tompa morajjal szelídítik a vasat, kint játékosan babrál a nap. Szolga, a kantinos kutyája szunnyadozva vigyázza gazdája kerékpárját a portásfülke mögött. Más nem látni az udvaron. Jaksa gondolatait a telefon röppenti szét. Kacsázik befelé, s már az ajtóból látja, hogy a nyolcas lámpáskája pislog, a személyzeti osztályé. Katonásan emeli a kagylót, de közben szemét nem veszi le a kapuról.

— Porta, Kérem alásan?

— Jaksa bácsi, jöjjön már fel hozzám egy pillanatra.

— Lehetetlenség, Kovács úr, szolgálatban vagyok Miről lenne szó? Mondja csak a telefonba, ha meg nem sérteném.

— Meg kell beszélünk egy dolgot... hogy is mondjam... Jobb lesz, ha feljön... alá is kell írnia ...

— Mit kell nekem aláírni, Kovács úr? A fizetést rég felvettem!

— A nyugdíjazásával kapcsolatban ...

— A nyugd... Mit beszél maga, Kovács úr? Eszem ágában sincs nyugdíjba menni!

— Jaksa bácsi, én ilyen utasítást kaptam, nekem is parancsoknak... Jöjjön csak fel, majd megbeszéljük a dolgot.

— El akarnak küldeni?

— Nyugdíjba. Rászolgált, Jaksa bátyám, bár én is ott tartanék...

— Én arra szolgáltam rá, hogy itt maradjak, Kovács úr. Nem vagyok hajlandó nyugdíjba menni és pont! Utasították? Ki utasította? A fiam, Mirko?

— Jaksa bátyám, mindent megbeszélünk, nyugodtan, szépen.

— Ezt nem vártam maguktól, Kovács úr! ...

Remegő kézzel rakja vissza a kagylót, s belerogy a székbe.

Elküldik. Úgy, mint aki tegnap jött. Elkergetik. Hát kik ők? Mi közük nekik ehhez a gyárhoz? Hol voltak ők a Becker idejében, mikor még csak ekevasat gyártottak hat kováccsal? Hol voltak a megszállás

ideje alatt, amikor a kapu előtt éjjel-nappal géppisztolyos német katona koptatta a betont, mikor a nagycsarnokot aláaknázták gépestől-min-denestől? Hol volt ez a Kovács, mikor a szolgálatot hetekben mérték, s a bért kakastollas osztogatta? ... Mirko? Mit ugrál az a taknyos, megmondta már neki kereken, hogy nem megy nyugdíjba. Mit csinálna otthon vénségére, egyedül? Ha jó volt tízéves korában a gyárkapuban, akkor most is jó. Vagy, talán szégyenli a községi elnök úr, hogy az apja csak egy rézgombos portás? Rühelli az uniformist, mint a kölyök, pedig szép az, neki legszebb a világon ... No, majd meglátjuk, ki kit küld el és hova!?

Pivalcsik, a kantinos megy át az udvaron habfehér köpenyben és a fülke mögött oldalba rúgja kutyáját:

— Ördög bújjon beléd, csak döglesz naphosszat!

Az eb jajdul egyet, de nem mozdul a kerékpártól.

Jaksában megrándul valami a fájdalmas vakkantásra és a telefonkagylóért nyúl.

— Az igazgatót, fiam, az igazgatót adja!

— Sajnos, elment a szkupstinába, Jaksza bácsi, az elnökhöz. Nem látta?

— Ja, persze ... Az elnökhöz ment?

— Azt mondta.

— Na, jó. Egészen jó!

Nem remeg már a keze, arcán halvány rózsák fakadoznak, szeme szűrősrá éleződik. Hogy megfordította az igazgató számát, pedig máskor mennyit szokott habozni, ha hívni kellett. Majd meglátjuk, miért kapta Jaksza szavazatát az igazgató elvtárs, majd meglátjuk!

Zolika bújik be tánclépésben a fülkébe, s a füttyürészést a nyelve hegyén hagyva, meghajol a zavaros tekintetű öreg előtt.

— Csaó, fater!

— Jó, hogy jöttél, éppen dolgom akadt. Fellépnék a személyzeti osztályra, valamit akarnak ... valamit ... nem is tudom, mit ...

— Helyes, fater, de nehogy ottragadjon, dolgom van — ül az öreg elé az asztal sarkára. — Megyek Dojcsba melózni hamarosan ...

— Hova?

— Németországba. Itthon van az egyik haverom, ő szerez majd garanciát és pápá ... Nem trógereskedünk itt hetvenezért. A márkának szaga van, fater!

— Németországba? ... Azt nem lehet, Zolika, mi lesz a gyárral? Mi lesz itt, ha mindenki elmegy? Nem szabad elmenni ... Lesz itt Németország ... azt mondják, a bajokat átvészeltük, a félévi termés előre el van adva. Jó idők következnek, Zolika, most sehova, egy lépést se!

Zolika cinikus mosollyal piszkálja rádióját.

Meg van kergülve ez a világ, minden fordítva megy. Jaksza ólmos tekintettel mered a kapura az úvegen keresztül. Pusztaság lesz itt, kórok fognak konyulni a kapu körül, poros, vad parajok, ha most nem

tesz valamit. Törődnek is ezek a gyárral... Németország, márka meg autó, de mi lesz a portával, a gyár éber szemével? Kiszúrnák! Ide rakják majd valamelyik fejes retyerutyáját, aki csak a hűvöst fogja keresni, s aki majd első nap elrontja az ellenőrzőlapokat bélyegző automatát, aki kiirt és tönkretesz itt mindent... A kapu is majd naphosszat tárva-nyitva tátong, s mindenki visz, amit ér... Nem. Ő innen el nem megy, üssék agyon, akkor sem!... Ki tudja azt, hogy a falóra csak úgy jár pontosan, ha egy kicsit oldalt billentik? Ki ismeri a kulcsok pontos rendjét? Senki, még a kölyök sem. És nem is tudhatják, mert ahhoz egy élet kell, hogy valaki karmestere legyen a gyár szívdobbanásának: a portának.

— Megyek a szkupstinába — szól hirtelen társához, és pattogó léptekkel a kantinos kerékpárjáért indul.

— Ne izéljen, fater, nem így egyeztünk meg — lép utána Zolika —, elmegy a haverom...

De Jaksa se lát, se hall. Keményen nyomja fejébe az aranyzsinóros portássapkát és megmarkolja a kerékpár kajla szarvát. A kantinos kutyája felemeli fejét és bajusza alatt morogni kezd. Jaksa meg-simogatja az ebet, valamit motyog neki, mire az ismét elcsendesedik.

Hevesen nyomja a pedálokat, egészen kifulladásig. Pár száz méter után úgy érzi, öreg lába megszakad. Szíve vadul löki a vért agyába, de ő csak szorítja a kormányt és nyomul előre. Jócskán kacskaringózik az úton, s a járművek kórusban szirénáznak rá. — Gyerünk — biztatja zsbaddó csikóit —, gyerünk!... Nem tudják ezek még, hogy ki az a Jaksa, taknyosok... Nyugdíjazzuk az öreget és kész. Hohó, nem úgy adják azt, előbb megkérdezzük az elvtársakat, hogy ki dolgozott helyettük, amíg ők az egyetemeken keresgették az utat a jó, puha fotelokhoz? Jaksát nem lehet csak úgy félretenni, de nem ám, mert ő megkérdezi, hogy mit is akar mondani a Mirko gyerek?!

Az üvegpálya előtt vesztegelő autók közé állítja Pivalcsik kerékpárját, s lihegve vág a fényes folyosóknak. Lábában rettentő szúrást érez, de csak megy gépiesen, karját szélesen lóbálva, mintha egy robot kuglizna láthatatlan golyókkal a hosszú, piroscsíkos futószőnyegen, minden lépésénél megeresztve egy dobást.

Pálmák, szőnyegek. Itt pöffeszkedik az ő fia — gondolja —, a mérnök úr, ezekben a fényes kalitkákban, ahelyett, hogy a vasat simogatná. Ezért kapta az ösztöndíjat a gyártól, ezért, hogy cserbenhagyja, s most még őt is elszakítsa tőle? Várjál csak, Mirko...

Ajtóstól ront a titkárnőre.

— Az elnök?

— Értekezlet van bent — mutat a titkárnő riadtan a párnázott ajtóra.

— Annál jobb — mondja mérgesen Jaksá, s mielőtt zavarában a titkárnő bármit is tehetne, belép a jókora ajtón.

— Jó napot! — szól keményen, s mint bőszi bika, ha megtorpan a piros palást előtt, csak áll a szőnyeg sarkán és nem tud mit kezdeni lelógó kezével.

A gyár igazgatója és az elnök nagy, bordó fotelokba süppedve ülnek egy asztalkánál, előttük karcsú kristály poharakban konyak. Az első pillanatban százféle arcot vágnak Jaksa láttán, aztán az elnök mosolyogva emelkedni kezd, de apja előretartott kezével megállítja ebben a mozdulatában.

— Én nem megyek nyugdíjba! — mondja feszülő orrcimpával.

Egymásra néznek a konyakozók, s egy pillantás alatt megértik, hogy itt aligha lehet magyarázkodni, mert az öreg kész megverekedni igazáért. Érzik, hogy mindketten ludasak a dologban, hiszen jól szimatolja Jaksa: ebből az irodából ered minden. Mirko mégis feláll.

— Foglalj helyet, apám, igyál meg valamit.

Jaksa hajthatatlan marad.

— Azt mondtam, hogy nem megyek nyugdíjba!

— Nézd, apám... — próbálkozik Mirko.

— Nem érdekel... Miért kellene nekem nyugdíjba mennem, hát nem végzem én rendesen a munkámat, mi? Van valami bűnöm? Mit akartok tőlem? Nem tettem eleget a gyárért? Ott voltam a legnehezebb időkben is, egész életemet otthagytam, mi bajotok velem? — Hangja elcsuklik, s lemarkolja fejéről sapkáját, nem törődve azzal, hogy megtöri. — Ha elküldetek... én fölakasztom magam!...

Mirko megmered.

— Majd teszünk valamit, Jaksa bácsi — mondja az igazgató. — Jó lesz minden, meglátja.

— Nem majd!... Én innen nem mozdulok, amíg meg nem ígéritek, hogy nem küldetek el a gyárból!

Mirko az igazgatóra néz, majd lecsapja a fejét.

— Nem tudtam, hogy ennyire szíven viseli a dolgot... Tulajdonképpen mi jót akarunk magának... Sajnos, egyszer csak el kell menni nyugdíjba — mondja az igazgató.

— Ha a javamat akarjátok, akkor meghagytok a portán, amíg én magam el nem megyek... az asszonyhoz — a temetőbe!

Mirko felkapja fejét.

— Apám...

— Ígérjétek meg!

Mirko az ablakhoz lép és beleegyezőleg bólint. Az igazgató törölgetni kezdi vastag szemüvegét, aztán mély gondolatokból, sóhajtván szól:

— Rendszerben van... Maradjon a gyárban, ameddig magának jólesik.

Jaksa mellében elkeveredik a hatalmas tenger, s a háborgó hullámok megrekednek torkában. Sapkáját már egészen összetörte, de csak áll. Fülében halk muzsika táncol, mint mikor valahol messze szőke acelat pengetnek. Szeme sarkában megcsillan egy csepp hála, s lecsúszik a lomha szőnyegre.

— Köszönöm — leheli —, köszönöm, gyerekek...

A kerékpárt maga mellett tolja felfelé a gyárba. Lába fásultan jár alatta. Nem szokta a cigány a szántást — gondolja. Talán már tíz

esztendeje is van, hogy nem kerékpározott. — Többet kell mozogni, még megvénülök — mondja magának. Aztán Zolika jut eszébe, a kölyök. Nem engedi Németországba... majd átpasszol neki az ő fizetéséből egy húszszet, százezerért már itthon marad a kölyök a fene-kén... neki meg úgysem kell a pénz, minek, nincs senkije Mirkon kívül, annak meg több a pénze, mint... Húha, de eljárt az idő, mindjárt tizenegy, délben váltás, a kölyök már nem bír rendesen ebédelni sem... Ezt a gyárkaput is illene újra festeni, olyan, mint akinek nincs gazdája.

— Hát jól van, fater, mire hasonlít ez? — lázong Zolika, ahogy az öreg bekanyarodik a portára. — Pivalcsik keresi a biciklit, nekem meg mindjárt vissza kell jönnöm... Mondtam, hogy dolgom van!

Jaksa titokzatos mosollyal teszi helyére a kerékpárt, s megveregeti a kérdő szemű kutya fejét.

— Jó hírek vannak, Zolika, megéri.

— Meg? Bottal üthetem a haverom nyomát!

— Jobb idők jönnek — dörzsöli a markát Jaksa. — No, gyere be, sügök valamit... Gyere csak.

Zolika mérgelődve pattan fel az íróasztalra, Jaksa meg lehuppan a székre, kinyújtja a lábát és nagyot fúj, mint aki most jött meg világ körüli útjáról.

— Mi van a sapkájával? — pillantja meg Zolika az öreg oly becsben tartott sapkáját. — Talán megrágtá a tehén?

Jaksa heherészve nevet.

— Nem számít, majd lesz másik. Hanem, idefigyelj... te, kapcsold már fel egy kicsit azt az indián zenét... úgy. Idefigyelj, fizetés-emelés lesz!

— Micsoda?

— Ha mondom, fizetésemelés, nekem elhiheted. Te, mondjuk, ha osztalékkal, ezzel-azzal százast kapsz... akkor itt maradsz?

— Hát, százért esetleg meggondolnám.

— Gondold meg. Lehet, hogy többre is kirúg majd. Mondtam, hogy jó idők következnek, ne menj te sehova!

— De azért ebédre elmegyek, mindjárt tizenkettő!

— Tudod mit? Menj csak, ma átveszem a váltásodat, nem is kell bejőnnöd, úgysem vagyok fáradt, ma még nem csináltam semmit, meg a kaput is meg akarom kenni, tudod, azt nem bízom senkire... Te meg menj estére a lányokhoz, hiszen benne vagy a korban, lassan már nősülnöd kell!

Nem nehéz a békát tónak ugrasztani, a kölyöknek sem kell kétszer mondani a váltást, már a kapuból kiált vissza:

— Köszí, fater! Ne felejtsem el felmenni a személyzetire!

Jaksa nevetve legyint.

— Ráér az... Van arra még idő bőven!

Ezt az írást novellapályázatunk bíráló bizottsága közlésre ajánlotta.

KÉZFOGÁSOK

BRANKO ČOPIČ

A KÜLÖNÖS SZERKEZET

Rade, a nagyapám, nemcsak az állatoktól (főleg a kígyóktól, foltos szalamandráktól és halaktól) félt, hanem egyes szerkezetektől, gépektől is irtózott. A puskát, hőmérőt, a vízszintezőt és a többit nem állhatta.

Házunkba semmiféle ürüggyel nem lehetett puskát bevinni, lett légyen az üres vagy töltött, avagy éppen szétszedett vagy csütörtököt mondott állapotban. Elég volt neki a hőmérőre pillantania, hogy szédülés és émelygés fogja el, a vízszintezőtől pedig egyenesen elfordította a fejét, mintha szemfényvesztéstől félt volna.

Az órákkal szemben azonban mindig különös, mély tisztelettel viseltetett, valami titokzatos lényt vélt bennük látni, aki ott benn a maga titokzatos életét éli, makulátlanul és bölcsen, mint a régi korok igaz emberei. Nagyapó az órát nemigen szerette még a kezébe se venni, mintha attól félt volna, hogy megszentelteleníti vagy beszennyezi.

Savo, nagyapó rokona, az öreg enyveskezű és hitetlen sokszor összekapott ezen nagyapóval.

— Mi az, miért irtózol te úgy az órától, mintha legalábbis eleven teremtmény lenne, he?

— Hát mi más lenne, mint eleven teremtmény — szólt nagyapó nyugodtan.

— Eleven óra?! — hökkent meg Savo.

— Istenemre, eleven, és tiszerte bölcsőbb náladnál.

Bár nem volt nehéz feladat bölcsőbbnek lenni Savónál, az öreg mégis mérgesen füstölgött:

— Bölcsőbb nálamnál? No nézd csak!

— Úgy, úgy. És nappal vagy éjnek idején, amikor éppen tetszik, csak rápislantasz, tiktak, hallod és ennyi óra van. Úgy bizony, kedvesem, te még azt se tudod, hogy hányat lép a veréb egy nap alatt, nem mást.

S nagyapó oktatólag felemelte kezét.

— Az egyik óra szerint te bizony együgyű ember vagy, Savo.

— Mi más is lennék. Babicék pálinkát főznek, én pedig ahelyett, hogy ott lennék, nálad lopom a napot.

Ennyit mondott Savo, majd felállt, mint aki menni készül.

A mi házukban emberemlékezet óta nem volt óra, nem is tudta volna senki leolvasni róla az időt. Nidžo nagybátyám, aki megjárta a szaloniki frontot is, úgy tett, mintha értett volna az időleolvasáshoz, később azonban bebizonyosodott, hogy csak a kismutató szerepével van némileg tisztában. Az ő időleolvasása így hangzott valahogy:

— Még annyi itt, mint a körmöm, akkor dél lesz.

Az idő leolvasása nagyapa számára ugyanolyan titokzatos és már majdnem természetfölötti dolog volt, mint a tenyérjósítás. Hát így van, aki arra született, az meg is tanulja, mit kell kezdeni az órával, aki viszont nem — hát annak kár a gőzért.

S hogy az órához a nők nem értenek, tehát hogy az nem asszonyi dolog, az nagyapó véleménye szerint magától érthető dolog volt.

Az egyik évben óra került a házukba. A dolog így történt:

Volt nagyapónak egy komája és barátja egy személyben, bizonyos Petrak, aki nyergesmester volt. Ez a Petrak egész évben a Grmeč alatti vidéken csavargott, faluról falura járva reperálta a megrokkant nyergeket és készítette az újakat az embereknek. Keresetét legtöbbször már a munka színhelyén elitta, a szórakozásból nem hagyva ki persze a megrendelőt sem. Szóval együtt ittak.

A Miholjdan idején, családi védszentünk ünnepén, Petrak megjelent nálunk, arca borotvált volt és ünnepélyes, s így köszöntötte nagyapót:

— Rade, kenyeres pajtásom, adjon isten boldogságot mai ünnepünkön.

Ilyenkor néhány napot nálunk töltött, megreperálta nagyapó nyergeit, aztán egy reggel, csak úgy, felöltözve és derékszíjat kötve, megcsókolta nagyapót és prófétai hangon így szólt:

— Hamarosan megint találkozunk, jó komám, a világ kerek.

Egyszer, amint éppen búcsúzkodott a nagyapótól, átadott neki egy jókora kopott zsebórárt.

— Nesze, komám, őrizd ezt meg nekem, jövőre érte jövök. Egy jó ember adta a munkámért, de igen féltő, hogyha nálam marad, valahol még eliszom.

Nagyapó előbb mindkét tenyerét beletörölte pantallója szárába, s csak aztán nyújtotta kezét az óráért, mintha legalábbis az úrvacsorát vette volna át az oltár előtt.

— Rendben van, komám, úgy vigyázok rá, mint a szemem világára.

Az óra bezárva állt sokáig nagyapó ládájában, hamarosan meg is feledkezett róla mindenki, mígnem egyszer rohanok haza az iskolából szinte elfulladva az örömtől:

— Nagyapó, le tudom olvasni az időt az óráról! Tanultuk az iskolában!

— Ugyan, eridj már, zöldfülű, honnan tudná egy gyerek leolvasni az időt. Még ha legalább kiszolgáltad volna a katonaságot, akkor egész más lenne.

— Istenemre, nagyapó, tudom. Még föl is tudom húzni, hogy járjon.

— Jó, jó, csak te hazudozz.

— Add csak ide, majd meglátod!

Könyörögtem, hízelegtem, nem segített. Ilyen nagy értékű dolgot gyerek kezébe adni, az nagy kockázat volt nagyapó számára.

A következő évben, családi védszentünk ünnepén Petrak koma nem jelent meg. Nagyapa igen aggódott.

— Csak nem beteg, az isten áldja meg.

Kérdőzködött is utána sokat a városban, a jószágpiacon, a templomban, ám barátjáról senki sem tudott semmit. Azon az őszön a Grmeč alatti vidéken senki sem látta. Valaki azzal vigasztalta nagyapót, hogy az öreg nyergesmester azt beszélte, Kaurába megy, az Unán túlra, hogy majd ott csinál nyergeket.

— Bizony, amilyen részeges a komám, azok a gaz népek még megverik és ki is fosztják — mondta nagyapó.

Egy délután, alighogy hazaértem az iskolából, nagyapó titokzatos hangon behívott kis szobájába. Egyedül volt odahaza.

— No, gyere csak ide.

Körülményesen kinyitotta ládáját, kivette a kék csomagolópapírból Petrak óráját és gyanakvóan végigmért.

— Azt mondd, hogy föl tudod húzni?

— Föl.

— Hát rajta.

Az öreg fölültetett az ágyára, kezembe adta az órát és szinte nem is vett lélegzetet, úgy nézte a kezem. Amikor fölhúztam, és az óra egyenletesen csengő hangon ketyegni kezdett, nagyapó a kezébe vette, jobb füléhez emelte, és ragyogó arccal suttopta:

— Őhüm, ketyeg, jár, bizony jár.

Ölébe tette az órát, mintha éppen pihenne egy kicsit, a messzebe nézett és boldogan ezt mondta:

— Tudtam, hogy él, a rosszcsont, él és egészséges.

— Kicsoda, nagyapó?

— A komám. Ha ő már halott lenne, az órája sem járna. Igen, mert így van ez.

Azon a délután nagyapónak olyan kedve kerekedett, hogy este felé még a malomba is elvezetett. Késő éjszakáig üldögéltünk ott a küszöbön, néztük a teliholdat mi ketten, egy kisebb és egy nagyobb együgyű, és abban a gyönyörű békakonzertben — mert olyan szépen brekegtek a békák a pataokban — az ember azt sem tudta, hogy a földön van még, vagy pedig ott száll már a fehér, pihés felhők között.

Fordította: J. K.

A fenti novellát, melynek eredeti címe *Čudesna sprava*, a szerző *Bašta sljezove boje* című, Njegos-díjjal jutalmazott kötetéből vettük.

PETAR VUKOV

A TEGNAP RÓZSÁI

Ó fekete halál a versben mégis fehér

Hajótöröttek nyomában vadak leselkednek

*Tenger — a lelketlen csaló
és mégis és így is oly ábrándozó*

*Mindaz mit hajdan életnek neveztünk
ma már emlékezés sem*

*Van-e értelme dallal hívni téged
kialudt tűz tűnik messzeséged*

Szentélyek! Ó hatalmas szemétdombok

A szemetet eldobom a költészet terén

*Jönnék a szavak és elmennek
és mindegyik
kis örökkévalóságát kínálgatja*

*A világosság gyűrűje összeszűkül a sötétség egén
a szív sarkában egy meleg esős csillag .*

*A tükör jobb sarkába állok
felül kétoldalt meghasadt ég*

Ott láttalak jégbe fagyva a vers tűzében

Kezeimért fohászkodom

*Keserűn kiejtett degradált Orfeusz
leinti a szétvert szabadság madarát*

*Szerencsésen jársz-kelsz a világban
kis fájdalomban sajnálatosan felnagyítva*

*Életem mindig hangosan nevet majd
Halálom az örök éjszakában e kacajon átrohan*

*Kertemben esnek az esők
a tiétekben soha többé*

*L' amour et la mort
Quelles deux formidables portes*

*Szárnyas oltárt kerestem
most ti keressétek*

*Az összekuszált csillagok lomha éjszakájában
álmom az úrfáklya daláról
sejti a nap tiszta táját*

*Felismertem a szavakat a dalt is ezután
az élet játszik-e velem
vagy én az étellel talán*

*Ó szabadság
elviharzott évek rémes madara*

*Megbújtam az akasztófák alatt
halálom így sosem talált rám*

*Temetésemre már
a harangok szólnak-e
vagy csak szívem dobol
dobol meg nem áll*

*Halott szavak serege érik bennem
mintha fájdalmasan piruló alma lenne*

*Ősz fölé sodródva
legyen susogásom
a víz felett
zsebemben egy régi
összegyűrt esszé
az öngyilkosságról*

*Nézni a parázsló virágot
az égtől
hogyan lop gazdagságot*

*Ez a szomorú haszontalan nyár
csupa költői sejtelem:
a mákvirágban
csak fekete mag terem*

*Buggyannak az érett olajbogyók
a déli ég zenéjének zuhatagán
de ujjaim — e csomós ágak
a baráti hárfa tényőzőnét
szakítják meg talán*

*Nem írom most a verset
ha nem vagyok boldogtalan
sem béklyóba vert sem bűnös lélek*

ha nem vagy halott
és én is élek

mint a méh ha fullánkot enged
meghal minden szó
ha kimondják a dalban

Attetsző a szó és hű önnön hazugságához

Ha majd a fekete magasságokba indulunk
szent fanyar fények
suttogják nevünket

A szerelem pergamentjén
halálom családfája
mint harmatcseppek az almavirágon

Kezd — a szerelem gyengéd félszigete
a jóreménység toka

Elteltünk a dallal
és életet vágytunk

A harmat fészkébe dal vagy halál hullt?
Nem madaram csak az én hangom színesült meg
a sötét messzeségekben

Éjjel a Város utcáin sétálva
az emberek — a költők látták a Mágust

Úgy szerettelek mint a legszebb versemet
míg teljesen meg nem írtalak
hogy szerelemre taníts másokat
én később világgá bocsátottalak

Múlt régmúlt és befejezett múlt időben
egy napon majd rólad beszélni kezdenek
mint változó fényű messzi csillagot
emlékezetem kódén át tisztának sejtelek

Esténként álmomban csillag-aranyban
felveszem gyászos munkás fizetésem

Sárga levelek futama az Ősz nagydíjáért

A mutatók a virág szétrombolásával fenyegetnek

De a remény jelen van: a hídon állok

Francz Mihály fordítása

ÖRÖKSÉG

MIDHAT BEGIĆ

A SZERETET LÁTHATATLAN HÍDJÁ

(A humanista Ivo Andrić)

Úgy gondolom, ebben az ünnepélyes pillanatban még a szó hivatásos művésze sem találna magában annyi erőt, hogy mást is mondjon, mint azt, hogy tisztelettel és mélységes hálával tartozunk az írónak azért a műért, amellyel megajándékozott bennünket, ha nem érezné, mennyire részese — nemcsak a közös Bosznia révén, hanem egész emberi mivoltával is — ennek az egyedülálló irodalmi műnek, honfitársunk, barátunk, Ivo Andrić művének. Éppen azért, mert annyira közel áll hozzánk emberileg, mert részesei vagyunk és a mienk, úgy véltem, nem kell részletes és rendszerető fejtegetésbe bocsátkoznom az íróról, akit olyan jól ismerünk, vagy hogy egyetemesen ismert és elismert értékeit méltassam. Minden méltatás, amit ma itt elmondhatnék, szükségszerűen hiányos s következésképp talán felelsleges is. Felszólalásomnak ezért nincs más igénye, mint az, hogy nyugodtan és megfontoltan még egyszer elgondolkozzunk azokról a szellemi és kifejezésbeli részecskékről, amelyek ott lebegnek a műben és ennek a gyönyörű irodalmi építmények belső kötőanyagát alkotják.

A vendéglátó Bosznia képviselőjében azonban nem a táji jellegzetességekre hívnak hivatkozni, hanem azokra az elemekre, amelyek a művészetet az egész emberiség közkincsévé teszik éppen a műnek a szóbeli, tehát a nemzeti művészetben gyökerező humanizmusa által. Sajnos ez mindjárt az elvont vizsgálódás talajára vezet bennünket, amelynek — bár nem illik az ünnepélyes alkalomhoz — olykor mégis nehéz ellenállni. Viszont esetleg arra ösztönözhet, hogy ebben a mienknek és övének mondható közös műben — amint azt a hasonló nagy írók alkotásaival szokták a nagyvilágban — megkíséreljük legalább részben feltárni a humanista esztétika jegyeit, azaz a művészet és az emberiség kölcsönhatását és harmonikus összefonódását.

*

Ivo Andrić nemcsak regényeket, elbeszéléseket és verseket írt, hanem esszéket, karcolatokat és útirajzokat is. Összegyűjtött művei között van egy kötet, amely az *Utcák, arcok, tájak (Staze, lica, predeli)*

címet viseli, s tulajdonképpen válogatás ilyen jellegű terméséből. Azt mondhatnánk, hogy ez a gyűjtemény foglalja össze mindazt, ami fontosnak tekinthető az író alkotói, művészi hitvallása szempontjából. Feltűnő azonban, hogy a könyvben nincs egyetlen írás sem, amely az irodalomra vonatkoznék, s hogy a kötet tengelyében a Francisco Goya spanyol festőről szóló két szöveg áll, a könyvet bevezető *Utcák* (Staze) c. karcolat után pedig öt olyan elbeszélés következik, amely egy fiatal börtönfogoly életével foglalkozik az első világháború éveiben. Az egyik írás címe: *Hidak* (Mostovi). Mindezek az esszék szintén elbeszélés vagy színes visszaemlékezés, emberekről, városokról, kultúrákról és műemlékekről szóló visszaemlékezés formájában vannak megírva.

Ennek az anyagnak az alap gondolata az a kirívó kontraszt, amelyet az író, mint *A 115-ös cella* (Ćelija br. 115) c. írásban mondja, »a túl nagy elragadtatás és a túl nagy csalódás« között fedez fel valószínűségében. Ez a polarizáció kétségkívül az ifjú politikai fogly börtönéletéhez fűződő mély felismerésekből fakad, s az öt elbeszélés közül az egyiknek már a címében is megnyilvánul: *Toma Galus boldogsága és megpróbáltatása* (Zanos i stradanje Tome Galusa). Ez az ifjú bosnyák, fiatalsága és a hazai rög vizionlátása fölött érzett örömeiben és miután megismerte »a világ egész gazdagságát és határtalanságát« boldogan siet hazafelé Ádenből, Afrika forró ege alól 1914 júniusában, amikor Triesztben, pontosan a háború kitörésének napján, váratlanul letartóztatják. Miközben kísérték, a tömeg kis híján meglincselte. S amíg a cellában megkísérelte rendezni gondolatait, odakint harsogtak a hadi kürtök: »Az új idők első harsonái voltak ezek«, áll a szövegben, »az új időké, amelyben — talán mindörökre — a múlté lett a szabad élet öröme, s amelyben a végén oda jutunk, hogy az ember felfalja az embert, akárcsak az állat az állatot, azzal a különbséggel, hogy annak az előbbinek szinte semmi értelme.« A többi négy írásban tanúi lehetünk annak, hogyan gazdagodik az ifjú börtönlakó tapasztalatai és gondolati világa, amelyben — a tételesen kifejezett kontraszttal összhangban — az elragadtatás és öröm lelkiállapota uralkodik. »A világ gazdagságát és határtalanságát«, amelyet a nap éltető ereje csak megsokszoroz, a börtöncellában fedezi fel a fiatal ember. Mi több, az öt elbeszélés közül kettőnek: *A Nap* (Sunce) és *A Napos oldalon* (Na sunčanjoj strani) címűeknek, határozottan ez a mondanivalója. Érdekes, hogy a határtalan gazdagság képzetét a határtalan nyomor képeiből vezeti le az író, s ezt az *Utcák* c. karcolat bizonyítja félreérthetetlenül. A visegrádi utcákat ragadja meg ebben a ragyogó látomásban: »Ezeken az utcákon, amelyeket a szél söpör és az eső mos, a nap fertőz meg és a nap fertőtlenít, ahol csak elgyötört jószággal és hallgatag, kemény arcú emberekkel lehet találkozni, itt alapoztam meg a teremtett világ gazdagságáról és szépségéről szóló felfogásomat.« Elragadtatott illúzió ez a világról, amelyben a nap minden öröm ősi forrása, olyan illúzió, amely az egész természetet magához öleli és felmagasztalja. Sőt, ezen a ponton az író még hivatkozik is »a teremtett világ gazdagságáról és szépségéről szóló felfogására«, s ez a gondolat egész életében elkíséri. A természetnek az ő szemében nemcsak — egyébként gazdag értelemmel telített — formái vannak,

amilyenekkel például *A rzavai hegyek (Rzavski bregovi)* c. írásában találkozunk, hanem a természet e formáknak bölcsője is, befogadója és letéteményese, de elpusztítója és sírásója is egyszerre. A természet a rajongás és a gyönyörűség forrása, ezekkel ellentétben pedig a csalódás lényegében nem más, mint rendellenesség, az ember elidegenedése a fenséges természet mély értelmű törvényeitől és titkaitól. Minden forma, ha egyszer megteremtették, maga is része lesz a természetnek, s kifejezheti effajta elidegenedést, a beálló surlódást a természet és a társadalom között. De az öröm, amelyet talán csak a cella magányában, a nyomorúságos visegradi utcán, vagy Szt. Jeromos kolostori aszkézise segítségével lehet igazán érezni, ez a társadalmi keretben született kényszer löki, hajtja egyik embert a másikhoz, másokhoz, akik között ugyanakkor feneketlenül mélyül az emberi osztódás és magány szakadéka. Így például az *Első nap az őrvendőző városban (Prvi dan u radosnom gradu)* c. elbeszélésében Szt. Jeromos következő szavait idézi: »Lakozván pedig egyedül a pusztaságában, vadállatok és skorpiók között, félholtan a munkától és a sanyargatástól — olykor-olykor mégis hallani véltem a víg római lányok danáját«. Ez az aszkétikus önfegyelemből táplálkozó erőteljes kontraszt hatja át az író egész életművét, amelyben a művészet a maga arabeszkjeivel mindig mint »az élet tánca« jelenik meg, melyet Aska, a bárány jár el, hogy megbabonázza a farkast és ezzel elodázza halála óráját. A művész megbekéri a formák életével, de az élet formáival is, amelyek a társadalom és a történelem ellentétes erőinek meg a rajtuk kiütődő természet impulzusainak számtalan találkozásából erednek. Ha végigpillantunk az író egész művén, megállapíthatjuk, hogy ezek az ellentétpárok sehol sem jutnak olyan világosan kifejezésre, mint a *Híd a Drinánban*, amelyben a szörnyűség keltő jelenetek lehetőleg szépséggel váltakoznak, s amelyben a halál úgy lebeg az emberek mulandó és rövid élete felett, mint az örökkévalóság kontrapunktja, mint a híd örök jelenvalósága a tovairamló folyó felett. A történelem és a természet az emberi lét kibogozhatatlan összefonódó két pólusa. Andrić hivatása szerint eredetileg történész, de számunkra Bosznia művészete ő, a szülőföldje adta életkeretben alkot, a természet pedig az, amelyet az író a történelem prizmáján át szemlél. Az érzéketlen és közömbös természet, amely formákat rombol és épít, de amelynek lehelete a történelmet is belengi, áthatja képi hordalékanyagával. Ebből aztán a nép megteremti a maga legendáit, egyszerre a történelmi események magyarázatául is. Hogy ez mennyire jelentős, arra nézve hadd említsük meg a festő Goya képzelt beszélgetését az íróval. A festő ugyanis azt mondja egy helyen, hogy a gondolat képtelen megfejteni a történelem értelmét, s ebből ő, Goya, azt a pozitív következtetést vonta le, hogy »figyelni kell a legendák szavára, évszázadok kollektív emberi törekvéseinek megmaradt nyomaira, s belőlük kell, amennyire lehet, megfejteni sorsunk értelmét«.¹

Az effajta hagyományból, »az ősök hagyományából«, igen könnyen mítosz, ballada, mese, legenda lesz, különösen ha a régmúlt-

¹ Ivo Andrić—Csuka Zoltán: *Beszélgetés Goyával*. Híd, 1964. 10.

ról van szó. Andrić igen gyakran beleszövi műveibe ezeket a legendákat. Ezt teszi például legelső elbeszélésében is, az *Alija Derdelez útjában* (*Put Alije Derdeleza*). Egy legenda hőséről van benne szó, aki végtelen gyengeséggel, sajnálatra méltó és groteszk zavartsággal viseltetik a nő misztériumával szemben. A *Híd a Drinán* regényes formában feldolgozott népmondák füzére, mint amilyen például a hídépítéssel járó emberáldozat mondája; majd az ezután következő megható történet arról a lányról, aki a kényszerházasság helyett inkább a halált választja; a nép ezt a históriát is megénekelte dalaiban. A szerencsés-játékos Milan Glasinčanin fogadása az ördöggel szintén legenda, akárcsak Ali hodzsa keleties meséje, amely a hídépítés szent gondolatát magyarázza. Az *Elátkozott udvar* (*Prokleta avlija*) c. regény alapján véve nem egyéb, mint egy mesteri módon összeillesztett mondafüzér Kainról és Ábelről, azaz jelen esetben két testvérrel, Dzsemről és Bajazitról. A *Mese a vezír elefátjáról* (*Priča o vezirovu slonu*) c. elbeszélésnek mitikus értelme van, akárcsak az *Aska és a farkas* c. állatmesének is. Népmonda tárgya az Anka leányról szóló történet is (*Anika évei*). Mindezekben és sok más elbeszélésben Andrić realista írói eszközökkel fedi fel és szemlélteti a legendák mitikus jelentését, de ugyanakkor ellenétes irányban is hat, mégpedig oly módon, hogy a legközönségesebb hétköznapi dolgokat is »az ősi mondák patinájával ruházza fel«, amint egyik kritikusa mondja róla. Így van ez — többé vagy kevésbé — valamennyi elbeszélésében, amely a török időkről szól, s innen válik érthetővé a *Híd a Drinán* időbeli és esztétikai rétegezettsége, amelynek meséje, mint tudjuk, négy évszázadot ölel fel s az író napjaiban zárul. A *Kisasszony* (*Gospođica*) c. regény cselekménye az osztrák megszállástól 1935-ig tart és ugyancsak realista feldolgozásmódot tükröz. Bizonyos mértékig ilyen *Vezírek és konzulok* (*Travnička hronika*) c. regény is, annak ellenére, hogy ebben az író régebbi korhoz nyúl vissza és történelmi dokumentumok meg krónikák alapján dolgozik. Andrić igen kedveli — s ez jól megfigyelhető ezekben a regényekben — a különös jellemeket és a nem mindennapi szituációkat. Ez a vonás lényeges eleme írói gondolkodásmódjának, amely a művet fölébe helyezi az élet szürke középszerűségeinek. A *Híd a Drinán* és az *Elátkozott udvar* azonban két olyan alkotás, amely különösen gazdag jelképekben és igen bonyolult lélektani helyzeteket tartalmaz. A kontrasztív módszerre való hajlam szükségszerű következménye az, hogy az író előszeretettel ábrázol bizonyos végletes helyzeteket és olyan rendkívüli, nem is tudatos lelkiállapotokat, amelyekben az ember egész mivoltában megmutatkozik. A Goyáról szóló esszéjében az író mintha igyekezne megelőzni minden esetleges ellenvéleményt a festő nézeteivel kapcsolatban: »Valamennyi emberi mozdulat a támadás vagy a védekezés szükségszerűségéből ered. Ezek az emberek cselekvésének alapvető, legtöbb esetben elfelejtett, de igazi és egyedüli okai és mozgatói. A művészet természete pedig olyan, hogy nem lehet ezer apró mozdulatot ábrázolni, amelyek közül minden egyes önmagában sem nem sötét, sem pedig baljós. De minden művész, aki azt akarja megfesteni, amit én festettem, kénytelen azt a mozdulatot felmutatni, amely mindeme számtalan mozdulat összességére, ez a sűrített mozdulat pedig szükségszerűen és elkerülhe-

tetlenül magán viseli a támadás vagy védekezés, a harag vagy félelem igazi mozdulatának bélyegét. S minél több mozdulat szövődik és sűrűsödik belé egy ilyen mozdulatba, annál kifejezőbb a mozdulat, s annál meggyőzőbb erejű a kép. Íme, miért sötétek, gyakran pedig borzalmasak és iszonyt keltőek az én alakjaim. Azért, mert valójában más mozdulat nincs.«² Az író egész műve ezt a gondolatot példázza, az anyag tömörítésének gondolatát, s ebből az anyagból pattannak ki azok az emberi figurák, amelyek a félelem, a gyűlölet, a büntudat, az érdek rugóitól indíttatva összecsapnak egymással. A két világháború között működött minden jelentős szerb és horvát író osztatlanul vallotta azt a meggyőződést, hogy a művészet és az ember tudatalatti indulatai között sajátos összefüggés van. A két háború között keletkezett elbeszéléseiben különösen maga Andrić is szívesen kutatja a léleknek azokat a sötét zugait, mély szakadékait, amelyek megosztják az embereket és bajt hoznak rájuk, s amelyek gyakran úgy nyilvánulnak meg, mint az ördög vitustánca vagy mint érthetetlen gesztusok az emberek viselkedésében. A mélylélek elemzésének egy ilyen példájával a *Mara milosnica* c., kulcsfontosságú elbeszélésében találkozunk. Egy szerencsétlen sorsú keresztény lány, a török parancsnok (akit később meg is szeret), majd számos keresztény polgár védenca, végül is oda jut, hogy valamennyi védnökénél, tekintet nélkül vallási hovatartozására, ugyanazokat a sötét, démoni mozdulatokat fedezi fel, amelyek aztán a végső kétségbeesésbe hajtják, magányossá teszik és pusztulását okozzák. Ilyen továbbá az *Elátkozott udvarnok* az a jelenete, amikor a rendőr éjszakai kihallgatásra vezeti elő Čamilt, amelynek végén a vádlott, önnön pusztulásának ellenállhatatlan kényszerképzetétől hajtva, bevallja tettét, amelyet nem követett el. »En vagyok az!«, mondja a gyanúsított mintegy a saját pusztulását elősegítő belső parancsra, s ez azokra a monstruózus perekre emlékeztet, amikor a vádlottak gépies lélektelenséggel saját magukat vádolták. Čamil tragédiájának azonban van egy másik, sajátos erkölcsi vetülete is. Ő a könyvek embere, gondolkodó ember, s ez, ha összevetjük azzal, amit a festő Goya mond az írónak, egészen mély értelmet nyer. Čamil ugyanis kutató szellem, aki fényt akar deríteni Dzsemnek, a szultán öccsének tragédiájára, s ezért börtönbe kerül. Andrić művei tele vannak ilyen figurákkal, a gondolat, a szellem embereivel. Ilyen például Alideda dervis, aztán a fráterek, Marko, Petar és Stjepan fráter, s ilyen a 38-as és 115-ös cella fiatal foglya is. Ez utóbbi mindenekelőtt megismerkedik a csöcselék dühével Triesztben. Bezárják, majd a vizsgálóbíró elé vezetik. De ahelyett, hogy értelmesen felelgetne kérdéseire, ő csak a bíró arcát, kezét, mozdulatait nézi; a figyelmét ezután a szomszéd ház falára kiakasztott kalitkában ugrándozó kanári vonja magára meg egy asszony, aki időnként megjelenik az ablakban. Erről a Firenzében élő barátnője jut eszébe, majd végül, mielőtt elveszíti eszméletét, azt az egyetlen kegyet kéri a vizsgálóbírótól, hogy helyezték át egy olyan cellába, amely a börtön napos oldalán fekszik. Ez a végsőig való megalázkodás, amely a szellem emberét a pusztulás szakadéka felé

² Uo.

taszítja, de amely felé ő maga is törekszik, mert úgy véli, ott a helye és nincs más kiútja, ez magyarázza meg a *Beszélgetés Goyával* c. írás alábbi kitételeit: »Ez a világ, az anyagi törvények és az enzimális élet birodalma, a halállal mint mindennek befejezésével, értelmetlen és céltalan. Mindaz, ami benne szellemi és gondolati, véletlen folytán adódott, mint ahogyan civilizált hajótöröttek ruháikkal, eszközeikkel és fegyvereikkel egy teljesen más éghajlatú, távoli szigetre vetődnek, amely tele van fenevadakkal és vademberekkel. Ezért valamennyi eszmény a hajótörésből kimentett tárgyak különös és tragikus jellegét hordozza magán... Ezért van az, hogy minden nagy és nemes gondolat idegen és szenvedő lény. Ezért a művészet elkerülhetetlen szomorúsága és a tudomány pesszimizmusa.«³

A festő és az író közötti párhuzamot már rég megvonta a műbíráló. Íróknál valóban világosan látszik az a törekvés, hogy maradéktalanul szavakba öntse az emberi alak eleven kifejezőerejét, ez a törekvés pedig egyúttal azt is jelenti, hogy úgy kell eljárni, mint a festőnek a portréval, vagyis alakjait ki kell emelni és halálos magányra kárhóztatnia. A kritika joggal hangsúlyozza, hogy Andrić a portréfestés, a »térben elhelyezett« szilárd formák mestere, miközben »a formák rajongójának« nevezi. Egyik kritikusa úgy vélekedik, hogy a *Vezírek és konzulok* legerőteljesebb részei a portrék, a *Híd a Drinán* pedig az ő szemében — egyebek között — »az alakok regénye«, amelyben »a regényhősök belenőnek a szövegbe«, a szöveget viszont »teljesen abszorbeálják a hősök«, majd Henry Jamesnek az irodalmi alakok és az epizódusok közötti viszonyról, szóló aforizmáját idézi: »Mi a hős, ha nem az epizód determinációja? Mi az epizód, ha nem a hős illusztrációja?« A képszerűségnek ez az igénye szorosan összefügg az íróval azzal a törekvésével, hogy írásaiban »a némaság is beszédes« legyen, ahogyan azt egy helyen a vezír mondja a *Híd a Žepán (Most na Žepi)* c. elbeszélésében. Ez a hajlam annyira nyilvánvaló, hogy egy másik bírálója úgy beszél ezeknek az elbeszéléseknek és regényeknek az alakjairól, mint néma pantominfigurákról. Valóban, a *Vezírek és konzulok*ban síri, süket, kaszabai csend honol, amelyben lerakódik az emberi összetűzések, ellentmondások, küzdelmek egész üledéke, s ez az, ami a gondolkodó embert iszonyatos magányba taszítja. Oly kevés itt a beszélgetés, a dialógus! Az íróval éppen ez a kifejezett hajlama teszi szükségessé, hogy görcső alá vegyük ezt a mondatot: »A csillagos ég és az emberi arc nézésével sohasem fog betelni az ember.« Tájakat és városokat emlékezetünkbe idézhetünk, de az arc magától is feltolul. Az arc a lélek tükre. Az író példákat is említ: a paraszt barázdált arcát, az elbocsátott munkás szomorú arcát, a bedöglött gránátot hordozó ember görcsbe rándult arcát, majd hozzáteszi: »Mi valamennyien, és mindenki, aki él, szüntelenül a halállal viaskodunk«. Az alakokról szólva az író furcsa, de ugyanakkor rendkívüli gondolatot fogalmaz meg egy helyen: »Született képpromboló lévén, mindig úgy éreztem, hogy az arckép, mivel ellenkezik az élet értelmével és természetével, valami bűnös és megengedhetetlen dolog, de engem

³ Uo.

mély és gyógyíthatatlan szerelem fűz hozzá mégis«, hozzátéve, hogy »minden a néma festék és a hallgatag arckép dicsősége és felmagasztaltása mellett szól«.

Bár a szó művésze, mégis a néma formákhoz vonzódik, és bizalmatlan a saját kifejezőeszköze iránt: »Mindig félek tőle, nehogy felfedezzem a kő rajzolataiban — kígyóként — a szót, s hogy a relief ne szóljon hozzám másképp, mint alakzataival. Mert a festék kifakul, a kontúr elmosódik, igaz, de a szó — hazudik.« Ebben az alapvető értékű szövegben, a továbbiakban, az író kiemeli az első történelmi alakok előnyeit szemben azzal a későbbi törekvéssel, hogy kisajátítsák, leegyszerűsítsék őket és a számukat is alig néhányra korlátozzák: »Vagyis röviden: hogy ezek az alakok ne csak azt fejezzék ki, amik és amit önmagukban jelentenek, hanem *példamutatók* legyenek.« A gondolatmenetnek ezen a pontján csak nő a bizalmatlanság a szóbeli kifejezőmód iránt, s ez »alapjában véve nem más, mint mélyen emberi vágyakozás a szabad szemlélődés és a névtelen, tiszta arcok elvesztett mennyországa után«. Innen aztán teljesen érthető az író szigora, amikor a nyelvi kifejezőmódról van szó: »Szerintem csak az a szó létezik, amely „testet öltött”, mégpedig azért, mert csak az ilyen szó mellett tett tanúbizonyságot, vállalva, az emberi erőfeszítés és az anyag logikája. A többi, „testet nem öltő” szó csupán üres és csalóka hangsornak tetszik, amely még nem tudta levetkezni a körülöttünk uralkodó káosz béklyóit.« Bárhogy értelmezzük is ezt, nyilvánvaló a forma eredetéhez, genéziséhez, a szó ősi jelentéséhez való visszatérés törekvése, amihez természetesen párosul a legendatisztelet, valamint az az igény, hogy szavakkal képi hatást érjen el. Az író, még valamikor kritikus korában, leírta valahol, hogy bizalmatlan »a szó harasztja« iránt. Például a *szer/lem* szóval kapcsolatban azokra a »sötét utakra és szakadékokra« figyelmeztet, amelyek ebben a szóban lappanganak. Ilyen tehát, ilyen egyszerű, de befelé elmélyülő s a tőjelentésekre irányuló írói nyelvezet az, szerzőink írói nyelvezete. A nyelvhez való ilyen viszony eredménye aztán az, hogy képteremtés közben a képzőművészetből kölcsönöz fordulatokat, s alakjait úgy festi meg, hogy azok a némaságukban is kifejező portrékkal legyenek egyenértékűek. S mindezt az író és a festő között éppen az alkotásaikban megnyilvánuló különbségek ellenére. S amilyen mértékben az író igyekszik elhallgattatni, némaságra kárhoztatni az általa teremtett alakot, hogy az irodalmat valamiféle sajátos, figuratív művészetté tegye, ugyanolyan mértékben törekszik a festő viszont arra, hogy képei megszólaljanak, vagyis hogy kifejező erő dolgában megközelítsék az irodalomét. Egyik is, másik is annak a hiú törekvésnek a rabja, hogy kifejezze a lehetetlent, a kifejezhetetlent, az abszolútumot!

A festő nemcsak beszélt a legendákról mint olyan tisztán irodalmi műfajról, amely — tekintettel »a toll és a tudomány férfianak alkalmatlanságára, gyengeségére és zavarára és az élet és a halál nagy misztériumai előtt« — egyedül képes legalább részben feleletet adni ezekre a kérdésekre, hanem maga is »legendákat« (magyarázó feliratokat) szerkeszt rajzaihoz. A festőnek az alkotás bűnös, eretnek természetéről, az isteni eredetű természet meghamisításáról vallott néze-

teit az író úgy tette magáévá, hogy olyan irodalmi alakokat teremtett, amelyek igen könnyen felveszik a néma festmények és szobrok magatartását. Ennek az alkotói erőfeszítésnek a középpontjában az áll, hogy az élő, eleven lényt képpé, vagyis más módon megelevenedő tárggyá kell változtatni. Ebben a folyamatban az író ugyanazt az utat teszi meg, mint a festőművész, csak ellenkező irányban. Mert amíg a festő arra törekszik, hogy portréjába beledolgozza modellje egész életét a születésétől a haláláig, tehát azt az időbeliséget, amely az irodalmi alkotás sajátja, addig az író azon fáradozik, hogy az adott időbeliség két végpontja között megformált alakjait képi hatású vizuális térbe ültesse át. S ezzel párhuzamosan még egy metamorfózis játszódik le; mindezek az emberalakok ezután már nem a társadalomnak és az elvont »emberek közötti« viszonyoknak, hanem a természetnek a részei, tárggyakká, szerves anyagú lényekké váltak, ami egyúttal azt is jelenti, hogy az összeütközések, a félreértések, az erőszak, a megosztás és a magány világát felcserélték a természetes emberi érintkezés, a szabad mozgás világával, ahol világos gondolat, öröm és költészet fakad. Ha igaz az, hogy a történelemben és a társadalomban az érdekellentétek és a hatalmi harc az emberi összeütközések örök kútforrása, s hogy ily módon az ember sohasem léphet ki magányából, éppúgy áll az is, hogy a természeti viszonyok közepette az embertársunkra irányuló erőfeszítés mindig megoldást nyer. Ekkor ennek a hiábavaló emberi megosztásnak a csatatare ismét hímes mezővé válik. Mert nemcsak az országok, államok, osztályok, nyelvek, foglalkozások, családok között feszült választóvonal, hanem ezer más dologban is különbözünk: a viseletben és a köszöntés módjában, természetünkben, életkorunkban, hajlamainkban, ízlésünkben, tudásban, műveltségben, gyűlöletünkben, de szerelmünkben is, mindenben ott a megosztás jele, beleértve az emberi elmagányosodás valamennyi lehetőségét: a börtön rácsait a remete celláját, a gondolkodó puszta vonulását és a tudós, a kutató, az alkotó magányát. Végtere is minden ember, embertársainak tarka sokaságában élve és szemtől szemben állva önnön lényével, meg a maga időben és térben szigorúan körülhatárolt életével és a halállal mint végső kifejelettel, vajon a megpróbáltatás pillanataiban nem csupán a magányával és bekeretezett, néma képként létezik-e? Ámde egyedül ebben a helyzetben, a magány rácsai mögött, nyújtja kezét a nap, a természet felé. Nem kell hozzá más, csupán a napsugár aranyos visszfénye a cella vagy a börtönudvar falán, hogy meginduljon a gondolatfolyam, felszerkenjen a képzelet, felragyogjon valamiféle reménysugár.

A társadalmi különbségeken túl a természet még egy fajta különbségről, a nemek közötti különbségekről is gondoskodott, de éppen ebből az ősi, természetes megosztásból fakadt a *szerelem* fogalma, az életnek ez a hatalmas mozgatóereje, az emberi feltörekvés, elragadtatás és szenvedés örök kútforrása. Ezért egyáltalán nem különös, hogy az író humanista világlátásában — a gyermekek mellett — kiemelkedő hely illeti meg a nőt, a szerelmet pedig a számtalan emberi magányt összekötő híd szerepét játsza. Így van például *A 115-ös cella* c. elbeszélésben, ahol az ifjú, miután átkerült a börtönépület napsütötte oldalára, a tőle távol szakadt, elvesztett barátnőjéről álmodozik, aki »most

hosszú órákon át az volt neki, ami lehetett volna valamikor Firenzében, ha egy kissé több szerencséje van, ha az emberek közötti viszonyok egyszerűbbek, ha jobban összhangban lennének álmainkkal és vágyainkkal«. Az a kontraszt, amelyről beszéltünk, az írónál nem egyszerű stílusfigura tehát, hanem egy egész élményvilág, magának az emberi életnek a két pólusa.

Az emberek változását életük során több szempontból lehet szemlélteni, de alapjában véve a születés, a fejlődés, az érett kor, a hanyatlás és a halálban, a nemlét káoszában való eltűnés állomásaira vezethető vissza. Az egyik elbeszélésben például úgyszólván munka közben látjuk a portréfestőt. Kalas, a piktor, éppen a pasa arcképét festi, s mi jelen lehetünk az arc lassú kibontakozásánál, amely a szemek körül kezdődik, márpedig a szemek, a lélek nyílásainak, megfestése a legnehezebb feladat. S ez a varázslatszámbe menő eljárás, ahogy a pasa életre kel a vásznon, azt a benyomást kelti a fogadóban tartózkodó emberekben, hogy a piktor ugyanúgy ura a pasának, mint a pasa a fogadónak (*Slikanje*). A *Kirándulás (Ekskurzija)* c. elbeszélésben egy álmodót ír le a szerző, egy álmodót, amely a tudat és a nemlét közötti állapot. Egy lány ellátogat a vezír türbéjéhez, s mintha mi sem volna könnyebb, megidézi a halott szellemét. Az meg is jelenik neki álmában, de az az érdekes, hogy a lánynak rontó szellemfigurán minden részlet jól látható, csak az arc — a test legemberibb része — nem. A vezír arca homályos és felismerhetetlen marad, de ugyanakkor a társadalmi helyzetének ismertetőjelei — a ruházata, a fegyvere, a hatalma — világosan megkülönböztethető.

Andrić egyik legkifejezőbb alakja a Karađozé, az *Elátkozott udvarból*. Karađoz, a börtönigazgató: szörnyeteg, rút és visszataszító figura, akinek — a rabok szerint — vesébe látó szeme van. S mégis, valami furcsa emberi igazság folytán, ebben a szörnyetegben, kínvalató pribékben, a rabok lassan-lassan önmagukat, a saját sorsuk megtestesítőjét kezdik látni: »Szidják, de úgy, ahogyan a mindennél kedvesebb életet és az átkozott sorsot szidja az ember. Része ő annak az átoknak, amely lesújtott rájuk.« Különösen izgalmas Andrić két másik figurája: az egyik egy élő szobor a *Torzó (Trup)* című elbeszélésből, egy zsarnok, aki életében csak egy hibát követett el: beleszeretett egy asszonyba, aki aztán eltörte a zsarnok kezét, lábát, s ő így maradt ott a kastélyban »a fejét mozgató szörnyű torzóként, eleven szoborként«. A másik, Čorkannak, a csársi koldusnak az alakja, Andrić egyik legnagyobb teremtésének. Čorkan életének megvolt a maga zenitje, a maga módján vitéz és szerető is volt, de az olvasó a hanyatlását is figyelemmel kísérheti, azt, amikor egy élet lassan elfoszlik, mintha a föld és a kő már helyet csinálna neki, miközben ő dallal az ajkán süllyed, csak süllyed, hogy aztán a halálban kiegyenlítődjék az anyaggal. A férfialakok metamorfózisainak e nagy példáit egészítjük ki néhány nőalakkal is, akiknek megfestésében Andrić szintén párját ritkító mester. Egyik ezek közül Anika. Éppen ellentéte Mara, a védenc beletörődő típusának. Olyan nő, aki éppen nőiessége eszközeivel száll szembe a férfiak törvényeivel és rendjével, a közkerkölcs és a kegyetlen szokások béklyóival, egy lány, aki felveszi a harcot a

hatósággal, az egyházakkal és a családdal, hogy női mivoltának kiharcolja az emberi méltóságot. Amíg Andrić többi nőalakját inkább profiból látjuk, amint nesztelen árnyakként suhannak át a férjek, szülők, fivérek, férfiak életén, ahogy illik is egy patriarchális világban, addig Anika nyílt arccal áll elénk, látjuk lángoló tekintetét, mozdulását, amely a rettenthetetlen természetes őserőé, szépségét, amely az erdei dúvadé, amely maga teremti meg a vér és a szerelem neki megfelelő törvényeit és a szabadsághoz való jogát. Ebben az esztétikailag nagy horderejű szövegben az író felölelte hősnője teljes fejlődési görbéjét beleértve a szépségben és dacban való kivirágzását, de váratlan és végzeteszerű halálát is. Ez utóbbi a portré egyik legnagyobb részlete, amikor is a haláljelenet — amelyet az irodalmi portré, szemben a vászonnal, ki tud fejteni — az ecset egy utolsó, széles lendülete által valószínű festői fordulatot vesz, s az asszony lényének valamennyi színe, formája permetként vonja be egész életét és annak térbeli kereteit. Olyan alkotás ez, amely Balzac remekműveihez és a nagy klasszikus festők portréihoz méltó.

Esztétikai értékekben különösen gazdag az *Asszony a sziklán* (*Žena na kamenu*) c. elbeszélés alakjának faktúrája. Egy asszonyról van szó, aki szinte szoborszerű mozdulatlanságban ül az Adriai-tenger egyik sziklazirtjén. Javakorabeli színésznő, aki elvirágozott szépségén tűnődik és az öregedés jeleit figyeli magán. Megiszonyodva ettől a végzetes, lassú, de kérérlhetetlen metamorfózistól, elhatározza, hogy végez magával. Ámde rádöbben, hogy ezt tulajdonképpen mások miatt, az emberek véleménye miatt tenné. Ezért a test parancsának engedelmeskedve — átengedi magát az álmodozásnak. Életintenzitása a környező elemek vegetációs szintjére süllyed, majd — mintegy beleolvadva a kozmikus ködbe — mély álomba merül, amelyben megszűnik minden emberi számíthatóság, mérlegelés érvénye, ahol nem kell mások szabályai szerint élni nyomorultul, mert mindezt elnyeli a nemlét tengere, az álom, amely ugyanaz, mint az örökkévalóság. Ez: a szerencsésen meglelt abszolútum, ez nem más, mint visszatérés az elemekhez a kozmosz ritmusával összhangban. Hogy honnan ered ez a gyönyörű gondolat? Ügyszólván magából az anyagból, amely az író számára itt is, akárcsak a Goyáról szóló elméleti írásában, az egyetlen valóság, az egyedül létező világ, amelynek művészi szublimálása az ember halandó mivoltának túlhaladását jelenti. A szellemnek ezt szinte materialista vízióját a *Bor (Vino)* c. karcolatában fejezi ki: »E szavakból kicseng az a túlzott és aligha föltételezett reménykedés, hogy a száraz tőkén fakadt valószínű, igazi borból egy napon csupán láthatatlan illat marad, de aztán a föld termésének ez az állhatatlan és múló illata egyszer csak tiszta szellemmé lesz, amely általunk nem ismert módon századokig itt honol felettünk.« A pillanat és az örökkévalóság egységéről és összhangjáról van tehát szó, az embernek a halállal való megbékéléséről goyai értelemben úgy, hogy büszkén farkasszemet nézünk vele. A boldog elmúlás gondolata ez valójában, olyan egyedülálló módon örökít meg a *Nyarálás délen* (*Letovanje na jugu*) című írás. Ebben egy gyönyörű álom ragyogó, fényes képpé egyesíti a földet, a tengert és az eget valahol az Adria partján: »Ezek a habzó hullámtarajok ezüstös lépcsőzetet alkottak, amely összekö-

tötte a partot az ég aljával.« S az élet, valamint irodalom e három alapelemének — napfény — víz — föld — egységében Norges tanár egy gyönyörű halál lehetőségét látja. De vajon nem ez a zárógondolata a visegrádi utcákról szóló írásnak is? A halál itt is a világmindenség titokzatos törvényeivel való tökéletes egységben jelenik meg: »S így, láthatatlanul bár és titokban, életem végéig mégiscsak bejárom majd a visegrádi utcák nekem rendeltetett hosszát. S akkor, az életem fogytával, elfognak ők is. Elvesznek abban a messzeségben, ahol minden utcának egyszer vége szakad, ahol eltűnik minden út és útvesztő, ahol nincs többé gyaloglás és fáradozás, ahol minden földi országút értelmetlen gubanccá csomósodik és ellobban, miként a megváltás szikrája szemünkben, amely maga is kihuny, mert már elvezetett bennünket a célhoz és az igazsághoz.«

Összegezőképpen megállapíthatjuk tehát, hogy mind az andriói esztétikai gondolat, mind pedig egész opusa vérbeli művészre vall, de éppen alkotói alapelveinél fogva, amelyek — mint láttuk — mélyen a népben s a mguk szerteágazó szálaival az egész európai esztétikai gondolatban gyökereznek, ez a művészet egyúttal vérbeli humanizmus is, amely a teljes embert tartja szem előtt, s a teljes embert tükrözi. Ez a művészet többet akar, mint segíteni az anyagi, társadalmi és politikai nyomor túlhaladásában, ez a művészet az emberi lét nagy sorskérdéseit ostromolja. Ezt igazolja annak a beszédnek a központi gondolata is, amelyet az író 1961-ben, Stockholmban, a Nobel-díj átvételekor mondott el: »Embernek lenni, aki egy napon tudta és akarata nélkül megszületett, s akit belevetettek a lét óceánjába. Úszni kényyszerülni. Létezni. Egyeddé válni. Kibírni a körülötte levő minden dolgok légköri nyomását, az összeütközéseket, a maga és mások összes előre nem látott cselekedeteit, amelyek leggyakrabban nincsenek erőnkhez mérteztve. S mindezekon kívül elbírní még az erről szóló gondolataink terhét. Röviden: embernek lenni.«

Borbély János fordítása

HITVALLÁS AZ ELESETTEK MELLETT

»Hallgatásban a biztonság« — adja a szót a *Híd a Žepán* c. novellája hősének, Juszuf nagyvezírnek ajkára egyik korai, 1925-ben írt elbeszélésében Ivo Andrić, akit zsenge ifjúságától kezdve megejtett Bosznia »szépséges csendjének« varázslata, a szépséges csendé, amely hallgatásában is olyannyira beszédes. »Mily nagy vagy te, mentől inkább hallgatsz, annál többet, annál szebbet mondasz«, jut óhatatlanul eszünkbe, hogy a magyar égtáj alatt így fogalmazta meg ugyanezt a gondolatot a legékesebben szóló magyar poéta, aki a hosszú és nagy hallgatásokban érlelődő Andrićtyal szemben szinte egyetlen lélegzetvételre, lelkendezve mondotta el életművét jelentő verseit. Igaz, hogy gyorsan el is égett, ellobbant, helyesebben ellobbantották élettáncját, miközben átszáguldott a világszabadsággal biztató európai firmamentumon, hogy kilobbanása után hosszú időkre vaksötétség boruljon a földrész égboltjára.

Juszuf, a nagyvezír, aki egy cselszövés ártatlan áldozataként kerül börtönbe, nyilván cellája csöndjében jutott el a bölcsességig, s mikor kiszabadult és módja volt rá, hidat építtetett a Žepán, szülőföldje folyóján. »Mintha a két part egy-egy vízsugarat lövellt volna egymás felé, s ezek a sugarak összecsaptak, egyetlen ívben egyesültek és így maradtak egyetlen pillanatra az örvénylő mélység fölött lebegve.« Az »egyetlen pillanat« a nagy műben évszázadokat jelent, vagy talán éppenséggel az örökkévalóságot. S nem véletlen, hogy majd fél évszázaddal később egyik legértőbb kritikusa, Petar Džadžić, állapítja meg az immár Nobel-díjas Andrić írásművészetéről, hogy abban a legészrevehetősebb, a leghalkabb és legszeszélyesebb — inkább a hallgatás, semmint a szó — voltaképpen az, ami az ábrázolt eseményekből következik, felülmúlva azokat. S enélkül az árnyalat nélkül... »Andrić művészete elveszítené lényegi jegyét, amint a desztillált víz is elveszti ízét.« A nagyvezír végül még a hallgatás jelszavát is törli a hídról és az jeltelen marad.

Andrić esetében a híd köbe nem vésett jelszavát mi inkább úgy módosítanánk, hogy — hallgatásban az érlelődés. Mert mindaz, ami Ivo Andrić, az író és diplomata pályája kezdetétől egészen a második világháború kitöréséig végbement, inkább hallgatag felkészülés, erőgyűjtés és érlelődés ahhoz a három nagy alkotásának gerincét jelentő műhöz, melyeket a második világháborúban belgrádi remeteségében írt meg — asztalfiókjának, mert amikor megírta őket, még korántsem lehetett biztosan tudni, mikor ér véget a véres kavargás, amelybe — ma már láthatjuk — egy tébolyult fanatikus döntötte Európát, majd az egész világot. Közülük az első, amellyel megismerkedhettünk, műfaja szerint voltaképpen nem is regény, hanem egy másik, a Drinán épült

hid krónikája; olyan novellafüzér, amelynek egységét ennek a csodálatos építészeti alkotásnak a története adja meg. A kőhidat a gyermekkorában véradó fejében elhurcolt szláv származású Mehmed Sokolović nagyvezír (egyébként budai pasa) építtette, hogy így rója le háláját isten háta mögötti szülőföldjének. A hid körül nemzedékek váltják egymást, századok múlnak el fölötte, s a hozzáfűződő utolsó történet az első világháború kitörése idején játszódik, amikor a hidat felrobbantják. Nekünk nemcsak az egykori budai pasa személye teszi közvetlenül érdekessé a hid történetét, hanem sokkal inkább az, hogy a hozzáfűződő elbeszélésben szereplő magyar tiszt személye a legtisztább humánus jelképe, szemben a szadista vérengzés meglapuló és kéjelesen vért szomjazó fenevadjával. Jólesően állapíthatjuk meg, hogy az 1947-es, első magyar kiadás óta összesen öt kiadásban jelent meg magyarul ez a regény, s most készül belőle új, népszerű kiadás, kerek százezer példányban.

A másik nagy mű, a *Travnik krónika*, a vezírek és konzulok kora, az író szülővárosának múltjából meríti tárgyát, a napóleoni korszakból. Ez már valóban nagyszabású regény, melyet szerzője szerényen csupán krónikának nevez, voltaképpen azonban arról a korszakról mond benne ítéletet, amelyben alkotója, szerzetesi magányban, visszavonultan élt és dolgozott. Mikor aztán a második világháború elviharzása után ez a mű is megjelent, csak akkor láthattuk teljes pompájában és nagyságában a hallgatás éveinek gyümölcsét, akár hajdani építői az állványzatától megszabadított visegrádi hidat. S ezt a regényét használja fel arra, hogy félreérthetetlen és ma is érvényes kritikát mondjon, a napóleoni korszak ürügyén, saját koráról. A vezíri Travnik volt akkor Bosznia központja, és ebbe a szinte középkori, megkövesedett muzulmán, katolikus, pravoszláv és szefard zsidó világba tör be nyugatról az új kor szele; 1806 októberében híre érkezik, hogy Travnikban francia konzulátus létesül. A hírt az egész lakosság berzenkedéssel fogadja, s ez a viszolygás még inkább növekszik, amikor a francia konzul után az osztrák diplomata is megérkezik, s megkezdődik a nagy diplomáciai versengés, a »konzulok kora«. És ezt az alkalmat használja fel regényében Ivo Aandrić, hogy félre nem érthetően hitet tegyen az ártatlan üldözöttek mellett. Megismerkedünk a szabadságát kereső és ezért minden áldozatra kész szerb néppel, a Travnikban összeverődött ázsiaiakkal, európaiakkal, katolikusokkal, pravoszlávokkal, muzulmánokkal és Mózes-hitű emberekkel, a korszak kegyetlenségeivel, ártatlanok vértanúságával, s a szadista kegyetlenség képeivel szinte párhuzamosan a tisztaság és emberségesség nagy példaadásaival, amelyek azóta is, egyre észvesztőbben pergő boszorkánytáncban ismétlődnek, s mintha éppen napjainkban érkeznének el a végső tébolyhoz, az ámokfutáshoz, amely csak szakadékba vezethet.

S az író mindvégig mérhetetlen szeretettel fordul a megkínzottak, a megalázottak és megszégyenítettek felé. Hitvallás ez a regény az emberség múlhatatlan és lebírhatatlan szabadságvágya mellett, s egyben (amidőn a boszniai spanyol zsidóság rokonszenves alakjait, életét festi) hitvallás a bűnbakként kiválasztott ártatlan elnyomottak és szenvedők tömegei mellett. S a két szembenálló, a kegyetlenségek idején azonban a humánus közös síkjára kerülő és egymásra utalt diplomata

alakját valóban nem írhatta volna meg más, mint egy olyan férfi, aki élete java részét a diplomácia szolgálatában töltötte, olyan mesterségben, amelynek lényege évszázadokon át nem változik, s romboló hatású, ha lelkiismeretlen emberek kezében van, de építő is lehet, ha végrehajtóját emberségesség járja át, — ez pedig független koroktól, világnézetektől, és gyakran a leghetetlenebb utakon nyilvánul meg. Vannak korszakok, amikor már-már úgy látszik, hogy a »gonoszság és örület arat diadalt a jó és az ész fölött« — hogy Andrić szavaival éljünk, de ez is csak látszat, mert a fák valóban nem nőnek az égig, s végül is »léteznie kell annak a helyes útnak, amelyet Daville, a francia főkonzul is keresett, s ezt az utat az ember majd csak megtalálja s feltárja a többi ember előtt is. Ő maga nem tudja, hogy mikor, s azt sem, hogy hol, de valamikor megtalálják, akár az ő gyermekei, vagy gyermekeinek gyermekei, avagy a még távolabbi utódok.«

S a születésnap ünnepség ürügyén hadd szóljak még itt egészen röviden a harmadik nagy alkotásról, a kisregénynek nevezett nagy műről, amely nem közvetlenül Boszniában játszódik le, hanem Keleten, Konstantinápolyban, egy börtönben. *Az elátkozott udvar* — ez a címe annak a műnek, amely ismét hosszas hallgatás gyümölcse volt, s amelynek megszerkesztésével Andrić megint hű maradt önmagához; nem konvencionális regényformát írt, hanem egy börtönudvar köré építi fel mondanivalóját, s ebből a börtönudvarból, mint magból szökkeneti fel a mese színes, különös, délszaki növényét. Jól tudjuk, Ivo Andrić egészen fiatal korában átesett a börtön nagy élményén, s ezt az élményt egy életen át érlelte magában, hogy ebből is az emberiség tiszta tanulságát szűrje le. Ez a börtönélmény egy egészen rövid kis próza-versben is megjelent, a *Napban*; itt lírában desztillálta le szenvedései párlatát, hogy aztán jóval később, amikor már hatvanas éveit taposta, kisregényben is megírja, tanulságul minden kornak.

S aztán megint a csend, a hallgatás, a meditáció évei következtek el Andrić életében, s ebből a hallgatásból még a Nobel-díj világhíre sem mozdította ki, sőt egyéni életének tragédiája, hitvesének elvesztése tán még inkább növelte némaságát. De tudván tudom, hogy ez az évek óta tartó hallgatás sem meddő, tudom, hogy Ivo Andrić egy új és nagy regényen dolgozik, s tudom, hogy ez is csak az érlelődés, a gyümölcstermés csendje, és biztos vagyok abban, hogy egyszer majd ezt a gyümölcsöt is megízlelhetik olvasói. Anyanyelvének olvasói éppúgy, mint a magyarok és a világ minden új ígére, emberi mondanivalóra áhítozó és vigasztalást váró olvasói.

ÉGTÁJ

PETKOVICS KÁLMÁN

VÉLEMÉNYEK ERDEJÉBEN (III.)

AZ ÖNIGAZGATÁS KAPUJÁBAN

Az öngazgatás tárgykörét a 2. táblázaton A betű jelöli. Az A betűt a negyedik helyen látjuk. Százhetvenhét adat rejlik mögötte. A statisztikai minta tizenöt százaléka. Sok? Kevés? A betűvel jelöltük, s mi tagadás: az érdeklődés intenzitását mutató táblázat élére kívántuk. Nem került oda. Mégsem tagadhatjuk, hogy az öngazgatás fogalma a jugoszláviai magyarok politikai gondolkodásában mély gyökeret eresztett. Nemcsak jót mondanak róla. Gyakorlati vonatkozásait kemény — s néha alaptalan — bírálatok érik, azonban a szavak összességükben a jobbitás, a tökéletesítés szándékát sugározzák.

Az egész témakör iránti érdeklődés jellegzetességeit az 5. táblázat mutatja. Összevetve a minta adatainak elosztását a témakör statisztikai képével, kitéjük: a munkások és a szellemi foglalkozású dolgozók az átlagosnál intenzívebben (főleg a munkások) érdeklődnek az öngazgatás iránt, míg a diákok, háztartásbeliek és különösen a földművesek »kíváncsisága« enyhe és esetleges. A földművesek állnak legtávolabb a társadalom öngazgatási szerkezetétől.

5. TÁBLÁZAT

Tevékenység szerint	A minta adatai	A témakör adatai		
		Megoszlás	Több	Kevesebb
MUNKÁS	39,1	49,5	10,4	
FÖLDMŰVES	13,3	6,7		6,6
DIÁK	10,9	9,5		1,4
HÁZTARTÁSBELI	26,2	19,6		6,6
HIVATALNOK	10,5	14,7	4,2	
ÖSSZESEN	100,0	100,0	14,6	14,6

A vonatkozó adatok, tartalmuk szerint két csoportra oszthatók: a munkaszervezetek belső életét (öngazgatás a gyárfalakon belül) és a társadalmi öngazgatás (gyárfalakon kívül) különböző vetületeit érintőkre. A csoportosítást a módszer igényli. A valóságban nehezebb lenne elválasztani az érdeklődés területeit, hiszen az öngazgatási viszonyok szövevénye túlterjed a gyárfalakon. Az első adatsorozatban a munkaszervezetek életére,

belső ügyeire, problémáira, az öngazgatási szervek gyakorlatára, munkamódszerére, az öngazgatási jogkörökre, jövedelemforrásokra, a jövedelem elosztására vonatkozó tartalmak kerültek. A második csoportba a község tágabb értelmű öngazgatási szerkezetét érintő adatokat vontuk össze. Az alábbi táblázat a fentiek szerint csoportosított adatok elosztását mutatja:

6. TÁBLÁZAT

Tevékenység szerint	A témakör adatainak elosztása		
	Gyárfalakon belül	Gyárfalakon kívül	Összesen
MUNKÁS	71,6	28,4	100
FÖLDMŰVES	8,3	91,7	100
DIÁK	42,2	57,8	100
HÁZTARTÁSBELI	33,3	66,7	100
HIVATALNOK	65,4	34,6	100

A munkások és a szellemi foglalkozású dolgozók (értelmiségiek, tisztviselők, műszaki értelmiségiek) figyelme a munkaszervezetekben zajló folyamatokra összpontosul: a háztartásbeliek, diákok, de különösen a földművesek az öngazgatási viszonyok tágabb területeit (határterületeit, a helyi közösségek gyakorlatát) érintik, ahol e társadalmi csoport jelentős hányada érintkezik (vagy hiányolja az érintkezést) az öngazgatás gyakorlatával. A mennyiségi eltérések mögött rejlik minőségi különbségeket: önmunkás és ötföldműves véletlenszerűen kiemelt kérdések összevetésével kívánjuk érzékeltetni.

Munkások: 1. »Van-e olyan vállalat, ahol az újonnan választott munkástanács tagok számára előadásokat tartanak, mielőtt szavazni engedik őket, hogy érvényes határozatokat hozzanak?« (HORGOS) 2. »Milyen esetekben váltja fel a kényszerigazgatás az öngazgatást: csak gazdasági okokból, vagy más miatt is lehet? Például, túl kevesen élnek jogaikkal, s amiatt akadozik az öngazgatás, a vezetőség pedig azt csinál, amit akar?« (SZABADKA) 3. »Tudják-e, hogy vannak vállalatok, ahol a munkástanács tagok szava majdnem nulla? És a munkások mégis hallgatnak, mert féltik a munkahelyüket.« (SZABADKA) 4. »Az üzemekben az a szokás, hogy ha döntenek valamiről és jól sikerült, az a vezetők érdeme. Ha nem sikerül, a munkástanács a hibás. A munkások pedig rosszul vannak informálva és nem elég körültekintőek, ezért leginkább ők isszák meg minden rosszul sikerült döntésnek a levét.« (ADA) 5. »Ha az ember elmegy a munkástanács ülésére, annyi idegen szót hall, hogy azt egy közönséges ember nemigen bírja megemészteni. Nem lehetne egyszerűbb szavakkal, meg egyszerűbb számokkal dobálózni?« (SZABADKA)

Földművesek: 1. »Az én falumban már nem jár a nép a helyi közösség gyűléseire, mert hiába mennének oda, ha előre meg van szavazva minden, s azt előadják nekünk, ha tetszik, ha nem.« (TÓBA) 2. »A helyi közösségben tartott gyűléseken kész tényeket tárnak a polgárok elé. A tényeket a község házáról hozzák, pedig azokat a polgároknak kellene megállapítaniuk és aztán közös határozatokat hozni.« (FELSŐHEGY) 3. »Sokféle járulékot megszavaztunk már. Van-e mód arra, hogy megtudjuk: helyesen használták-e fel a befolyt pénzt?« (TOPOLYA) 4. »A bezdáni helyi közösségben megcsinálták a járdát, de nincs benne cement, mert az illető, aki vezeti az építést, kifelejtí a keverőből, és most van olyan utca, ahol törpeharcsát rakhatnak a gödrökbe, az soha ki nem pusztulna. Szavazás ide, szavazás oda, a gödrök megmaradnak.« (BEZDÁN) 5. »Nálunk a helyi járulékok bevezetése aláírással gyűjtésével történt. Demokratikusnak tekinthető-e öngazgatási rendszerünkben az ilyen eljárás? Félő, hogy ez a mód nem a nép akarata szerint való.« (ZENTA)

A földművesek gondolatmenete kacskaringósabb, az előadás színesebb, de leginkább a kívülálló szemével nézik, s látják az ügyeket. Ezzel szem-

ben a munkások belülről vizsgálják, belülről bírálják a rendszert és fogyasztékosságait. Majdnem minden bírálatban fellelhető az indítvány: érthető nyelven kell beszélni, a döntések lényegét előzőleg megismertetni, tanítani a munkástanács tagokat, mielőtt szavazni engedik őket... A földművesek kérdéseiben alig van indítvány: a helyi közösségben többnyire az államat érzik, mely láthatatlan csápjaival egyengeti dolgait, de nem érdemes vele társalogni, mert «előre meg van szavazva minden.»

Az adatokat, a tartalmak jellege szerint három részre bontottuk: bíráló, érdeklődő és indítványozó jellegűekre. Az alábbi táblázat tevékenységi kategóriák szerint mutatja, kik s hogyan viszonyulnak érdeklődésük tárgyához. Az adatcsoportok lépcsői a tettkezség fokait jelölik: az érdeklődő jellegű szövegekben legkevesebb a cselekvő szándék, ez a számoszlop a legpasszívabb, az indítvány rovata pedig a legaktívabb viszonyulások részesedését és megoszlását tárja elénk:

7. TÁBLÁZAT

Tevékenység szerint	A viszonyulások jellege szerint		
	Érdeklődés	Bírálat	Indítvány
MUNKÁS	50,4	30,7	18,9
FÖLDMŰVES	50,0	41,7	8,3
DIÁK	70,8	23,4	5,8
HÁZTARTÁSBELI	70,6	20,6	8,8
HIVATALNOK	54,4	11,5	34,1

Az első számoszlopról leolvasható, hogy minden csoport nagyobbik fele érdeklődő módon viszonyul az öngazgatás kérdéseihöz: a diákok és a háztartásbeliek, akik koruknál, illetve a munkamegosztás rendszerében elfoglalt helyüknél fogva legtávolabb állnak az anyagi termelés szférájától — az öngazgatási viszonyok legfejlettebb tartományától —, szembeintően passzívabbak a többi csoportnál. Mintha a kritika (középső számoszlop) leginkább a földművesek kenyere lenne! Az adat értékelésénél feltétlenül figyelembe kell venni a minőségi eltéréseket: azt, hogy a földművesek kérdéseit az esetek nagy többségében az öngazgatás határterületeit érintik (helyi közösségeket), ahol a legkedvezőbb körülmények között is államhatalmi (etatista) viszonyulások keverednek az öngazgatással, és ehhez is kívülről kötődnek. Más természetű a munkások bírálatja: belső akadályok, fonákosságok felé irányul a kritika éle, még akkor is, ha rossz alternatíva helyett még rosszabbat, vagy semmit sem kínál.

Az indítványt tartalmazó szövegek számképen kidomborodnak a külső és belső kötődés közötti eltérések: majd minden ötödik munkás és minden harmadik szellemi foglalkozású dolgozó javasol. A belső kötődések rendszere cselekvőbb viszonyulásokat hordoz: a szellemi foglalkozásúak viszonylag több javaslatot (és sokkal kevesebb bírálatot!) adtak, mint a munkások, ami alighanem azzal magyarázható, hogy kevésbé érzik az öngazgatás gyakorlati fogyatékoságainak, fejletlenségének árnyoldalait, másrészt az öngazgatás mint meghatározó jellegű, alapvető társadalmi viszony sok vonatkozásban és környezetben, jórészt elvonatkoztatott elméleti kategóriákban él, amelyekért a mindennapi életben kemény küzdelmek folynak. És még valamit. Maga a gyakorlat, de különösen a gyakorlat fejlesztése napról napra több és több tudást, magasabb képzettséget, szakértelmet igényel: a beszámolókat sem lehet a végtelenségig egyszerűsíteni!

Hatalmas eszmei, politikai, társadalmi küzdőtér ez! Ha jobban körülnézünk rajta, találunk tagadó szándékot, torz, elfogadhatatlan reakciós nézeteket is: »Lehet ilyen nagy demokráciát adni az embernek a szocializmusban? Rábízunk az emberek lelkiismeretére egész gyárakat, aztán beszélgetünk kiskirálykodásokról, önkényről, bürokráciáról, tudatlanságról? Ki ezért a bűnös?« (Munkás, TEMERIN) Kiskirálykodás, önkény, bürokrácia? Van. Tudatlanságból sincs hiány. De honnan? a »túlzott« demokrácia

termékei? Az »erős kéz« hívei halkan, de folyamatosan ígéretlik a tisztogatást, mintha már elfelejtettük volna, hogyan söpörtek a söprével, mikor még a kezükben volt. Nem a kiskirálykodást, nem a tudatlanságot söpörték el, hanem a demokráciát.

Az adatszolgáltatók többsége a demokrácia tágításában a negatív jelenségek felszámolásának lehetőségét látja: »A kiskirálykodás nem az öngazgatási elvek tagadása-e? Sokkal elvszerűbb lenne a kényszerigazgatás helyett a munkástanács illetékességét átmuházni az egész munkaközösségre.« (Értelmiségi, HORGOS) »A demokratikus öngazgatás szép elgondolás, csak mi, munkás emberek nem mindig tudunk vele élni. Úgy érzem, valahol kényetlen. A párt és a szakszervezet néha tétlenségre van ítélve és nem tud kellő magyarázattal szolgálni, hogy tisztábban lássuk a dolgokat.« (Munkás, JÁZOVÓ) »Az öngazgatás csak úgy fejlődhet, ha nem a párt községi bizottságában intézik el a vállalat minden ügyét.« (Értelmiségi, ZENTA) »Az öngazgatás kétségtelenül a munkásság legnagyobb vívmánya. De az egyszerű dolgozónak még nincs elég betekintése az ügyekbe. Jó lenne egy országos szervezet csinálni, amely tájékoztatná az öngazgatókat arról, hogy mit érdemes termelni.« (Munkás, BÁCSSZŐLŐS)

Az adatszolgáltatók zöme a demokrácia bővítését akarja. Még a kényszerigazgatás vonatkozásában is. Demokráciát a községi centralizmussal szemben (mert nemcsak Zentán intéznek túl sok ügyet a községi pártbizottságban: a szabadkai »négyesfogat« hétfői találkairól az egész város suttogott), a bürokratikus rejtélyesség ellen, mely ugyan vonzza a pletykás alkatú »jólértesült« nyárspolgár figyelmét, de tágabb körben csak a tétlenség magjait hintegeti, mert »minek törje magát az ember, ha máshol döntenek«. A munkások ösztönösen érzik, hogy »valahol kénytelen« a dolog, s átfogóbb tájékoztatást követelnek: bele akarnak látni az ügyekbe. Az öngazgatás gyakorlatának egyik fő problémája ez.

A községi esetében még nagyobb véleményoszóródás tapasztalható: a figyelem középpontjában maga a képviselő-testület, vele szemben az igények. »Ellenőrizze a községi szkupstina a vállalatok beruházási költségeit.« (Munkás, TORNYOS) »Mi egyes dolgokat elfogadunk s csak később halljuk, hogy a községi szkupstina mást határozott. Mindig úgy van, ahogy ők akarják!« (Földműves, KUPUSZINA) »Meggzavartuk a helyi járulékot a járdára, mert úgy volt, hogy a község is belesegít. De nem járult hozzá.« (Földműves, DOROSZLÓ) Leginkább »felsőbb fórumnak«, »államnak« vélik a községi szkupstinát, aminek okai jelentős mértékben e testületek viselkedésében rejlenek.

Jellemző ez a helyi közösségekre is, ahol a tisztviselők szintén hajlamosak megfeledkezni arról, hogy ők a közösség szolgálatára, s nem a közhatalom gyakorlására hivatottak. »A helyi közösség vezetősége nem ér semmit. Azokat a flegma alakokat le kellene cserélni és szegényebb, iskolázott vezetőket odatenni, olyanokat, akik törődnek dolgainkkal és nem mindig kávéznak és újságot olvasnak.« (Diák, FEKETICS) A helyi közösség tanácsa rendszerint a régi község házában székel. Ahol hajdanában öregbíró pipázott, s jegyző rendelkezett...

A közvetlen és a közvetett öngazgatási döntés viszonylatában sok az ellentétes vélemény. »Falunk kulturális életében csak a megválasztott személyek szava döntőképes, vagy az egész falué. Szerintem az egész falué.« (Háztartásbeli, TÓBA) »Miert választják az iskolák igazgatóit azok is, akik sem az iskola problémáit, sem a pályázó munkáját nem ismerik, akik a »síri savet« tagjai? Ha az ilyen személyek nem szavaznának, ma nagyon sok iskolának megfelelőbb igazgatója lenne.« (Hivatalnok, SZABADKA)

Tágítani a döntésre hivatottak körét — mondja tóbai levél. Zsugorítani — sugalmazza a szabadkai.

Ellentmondások...

Ezeken át mozognak előre és ezeken akadoznak a dolgok.

Összehasonlítva a képviselő munkájára vonatkozó véleményeket az öngazgatás tárgykörébe soroltakkal megállapíthatjuk: az utóbbiak konkrétabbak, több javaslatot, indítványt tartalmaznak, a bírálatok pedig keményebbek, élesebbek. Különösen a gyárfalakon belül, ahol a személyi jövedelem elosztásának problémái állnak az érdeklődés előterében. Elsősorban munkások, mégpedig a képzettségi létra alacsonyabb fokain álló fizikai munkások érintik, akik a kérdést társadalmi helyzetük szemszögéből figyelve, a szociális különbségek oldaláról közelítik meg.

»Milyen mércét tartanak szem előtt az anyagi javak elosztásakor munkaszervezeteinkben és miért kaphat az igazgató négy munkásával fölérő fizetést? Eleget kell tenni az *igényeimnek*? Vagy mert nyolc évvel tovább nyomta az iskolapadot?« (Munkás, SZABADKA) Ez a gondolatmenet, árnyalati eltérésekkel, javaslatok alakjában is gyakran ismétlődik. »Ne százalékban, hanem egyformán, dinárban emeljék a kereseteket. Ha százalékban emelik, akkor az igazgatónak a nagy fizetés mellett még nagyobb lesz. Már most is ötször többet kap, mint a munkás.« (Munkás, SZABADKA)

Marx a gothai program kritikájában kifejtette, hogy a termelési eszközök magántulajdonának megszüntetése még nem jelent teljes társadalmi egyenlőséget, tehát a kommunizmus első fokán (átmeneti korszak) szükség van a munka szerinti elosztásra, ami pedig csak a polgári értelemben vett egyenlőség követelményeit elégíti ki. Szó szerint: »A munkát, hogy mértékül szolgálhasson, terjedelme vagy intenzitása szerint kell meghatározni, különben nem lenne mértékegység. Az ilyen egyenlő jog egyenlőtlen munkáért — egyenlőtlen jog... Az egyenlő jog itt még mindig polgári jog...«

Marx folytatja: »... egyenlő munkateljesítmény, s ennek alapján a társadalmi fogyasztási alapból való egyenlő részesedés mellett, az egyik a valóságban többet kap, mint a másik. Hogy mindezeket a visszasságokat elkerülhessük, a jognak nem egyenlőnek, hanem egyenlőtlennek kellene lennie.« Csakhogy a visszasságok még ezen a fokon elkerülhetetlenek: a kommunista társadalom felső fokán valósulhat meg a »mindenkinek szükségletei szerint« elve. A teljes uniformizált egyformaság irreális eszme: az egyének képességei, adottságai természetűl fogva különbözőek, az eltérő adottságok, készségek, törekvések, érdeklődések, szorgalmak kaptafásítása az egyéniség kibontakozását gátolná, a fejlődés serkentő elemei, a haladás akadályává válnának.

Ha a vizsgált vélemények tükrében figyeljük a valóságot, ajánlatos visszatérni a gondolatmenet elejére. »A munkát, hogy mértékül szolgálhasson, terjedelme vagy intenzitása szerint meg kell határozni, különben nem lenne mértékegység.« Esetünkben a terjedelem és intenzitás mértékén túl figyelembe kell venni a *munka hasznosságát, jövedelmezőségét*. Sikertől-e társult munka alapszervezeteiben kialakítani ezt a mértékegységet? És mennyire? Alapkérdés (amihez sok egyéb kapcsolódik) és egy sereg nézeteltérés forrása. E mértékegységek nem mindig hitelesek és ebből szélsőséges, irreális, vagy érdekellentétre épült visszás szemléletek származnak.

Első helyen említjük a szociális különbségek nézőpontja felől érkezőket, amelyek az általános politikai helyzet és a társadalmi viszonyok alakulásának ellentmondásosabb időszakában visszahatnak a mértékegységre: a munkák, a teljesítmények közötti különbségek helyett a *jövedelmek közötti eltérések* kerülnek az érdeklődés, jobban mondva a vita középpontjába. A legnagyobb és a legkisebb személyi jövedelmek összehasonlításánál az adatszolgáltatók rendszerint az igazgató fizetésére hivatkoznak. Mérnökök, szakemberek keresetéről úgyszólván említés sem esett. Az igazgatók eltűnődhetnek azon, hogy a munkások általában keveset tudnak munkájuk követelményeiről, működésük eredményességéről, nem beszélve szorgalmukról, rátermettségükről, érdemeikről, képzettségükről.

Az igazgató, a gazdasági és technológiai irányítás piramisának csúcsáról, »jobban látszik« még akkor is, ha történetesen az adott munkaszervezetben mások nagyobb jövedelmet valósítanak meg. Továbbá az elosztás társadalmi vonatkozású problémáival közvetlenül leginkább reprezentatív alkalmakkor találkozunk: évi közgyűléseken, ahol az ünnepélyes külsőségek a jó modor egyezményes korlátrendszerébe terelik a szenvedélyeket, szakonképesítik az őszinteséget. Ennek egyik származékos következménye az igazgatók részéről gyakorta tapasztalt közömbösség: szokványos kézlegyintés a munkájukra vonatkozó tájékoztatás helyett, mert a közönséges halandók úgysem értenek hozzá».

De a személyi jövedelem elosztása körül társadalmi szempontból korántsem az igazgató fizetése a legnagyobb probléma. Akiik szót emeltek az eltérések ellen, még nem az uniformizált egyformaságot, az egyforma fizetéseket ígenlik, hanem az egyenlőtlenség meghatározott vonatkozásainak megszüntetését, szűkítését javasolják. Nagyobb probléma, hogy a tárgyra vonatkozó kérdések, vélemények, javaslatok főkifelegében egyszer sem fordult elő a munka eredményessége szerinti elosztás elve. Ez a legfőbb követelmény többnyire az elmélet szférájában honol s elég ritka vendég a mindennapi gyakorlatban.

Ez elgondolkodtató. Hiszen a személyi jövedelem elosztásának irányelve (mint eszményi kívánalom az öngazgatás adottságai között) közismert, sokat emlegetett követelmény. De mennyiben tekinthető valószerűnek a kapott kép? 1972-ben más, kevésbé szubjektív fogantatású módszerrel próbáltuk megközelíteni a kérdést. Az adatszolgáltatótól nem az őt személyesen legjobban érdeklő téma (vélemény, javaslat) megfogalmazását, leírását, felvetését kívántuk, hanem választást a megadott lehetőségek (típusválaszok) közül.

A kérdés így hangzott: »Véleménye, vagy a családjában uralkodó vélemény szerint, az alábbiak közül melyik fizetési (személyi jövedelem elosztása) rendszer a legigazságosabb: 1. mindenkinek egyformán, 2. képzettség szerint, 3. munka szerint, 4. a munka eredményessége szerint és 5. a munkában eltöltött évek szerint.« A táblázat mely százalékos eloszlásban tárja elénk a szóródás képét, típusválaszok, valamint szociális rétegek és korcsoportok szerint, ötezer értékelhető adat alapján készült.

8. TÁBLÁZAT

Szociális rétegek és korcsoportok	A legigazságosabb elosztási rendszer				
	Mindenkinek egyformán	Képzettség szerint	Munka szerint	A munka eredményessége szerint	A munkában eltöltött évek szerint
Munkás	6,6	20,9	25,4	44,2	2,9
Földműves	8,0	13,0	27,7	48,8	2,5
Diák	9,6	23,6	31,3	34,2	1,3
Háztartásbeli	7,1	15,3	32,8	41,4	3,4
Nyugdíjas	4,7	21,4	19,2	45,4	9,3
Tisztviselő	1,9	22,1	23,4	49,7	2,9
Összesen:	6,8	18,7	27,9	43,1	3,5

Az előző módszer a maga természetes alakjában, belső indítékok lökésére, szenvedélyekkel elegyítve, közvetlen egyéni vagy csoportérdek, s a politikai pillanat sajátos ötvözetében hozta elénk az egyéni véleményt, a második letompítva az indítékok érzelmi fogantatású hullámtaraját a számok hűvös, de megbízhatóbb nyelvén próbál válaszolni a kérdésre. Nyomban megállapíthatjuk: ami kevés embernek jut eszébe, ha maga fogalmaz

(ez esetben a munka szerinti elosztás elve) korántsem jelenti, hogy a tudat tárházából is hiányzik. De a tudat racionális elemei másképpen hatnak, ha végtelenül sok lehetőség között lehet, vagy ha korlátozott számú lehetőség között kell választani.

A számok azt mondják, hogy az adatszolgáltatók (30,2 százaléka munkás, 10 százaléka földműves, 10,9 százaléka diák, 32,7 százaléka háztartásbeli, 9,7 százaléka nyugdíjas és 6,5 százaléka tisztviselő, illetve értelmi-ségi) túnyomó többsége — 71 százaléka — a munka és a munka eredményessége szerinti elosztást tartja legigazságosabbnak. S ha a maradékból levonjuk a echnokratikus töltésű vélemények részesedését, amelyekben a képzettség fokozatai (főleg a diákok és tisztviselők szerint) alkotják az elosztás »legigazságosabb« mértékét, akkor feleslegesnek látszik túlságosan aggódni a szélsőséges szemléletek miatt. Csakhogy ezek (különösen az egyenlősi) leginkább a válságos helyzetek kísérő jelenségei. Hatásfokuk közelítő meghatározására, a közvetlen egyéni érdekeltiséget kizáró adatfelvételi módszer csak részben alkalmas, amit figyelembe kell venni az adatok értelmezésekor.

Aki a vélemények sűrűjébe merészkedik, számoljon a bukatókkal, kudarccokkal, s óvakodjék az elszármított értékítéletektől, felületes általánosításoktól. A sűrűbe csalogatott képzelet irányjelzői szerint a véleményyl nyilvánítók zöme — 89,8 százaléka — objektív tünetnek tekinti a szociális különbségek enyhébb megnyilvánulásait, ha az elosztási rendszerről nyilatkozva tisztas távolságra maradhat a közvetlen egyéni vagy csoport-érdek küszöbétől.

Másik kérdésre válaszolva, ennek a csoportnak 22,3 százaléka a szociális különbségeket tartja a társadalmunk rendjét és békéjét legjobban fenyegető negatív jelenségnek. A szociális különbségek forrásaival kapcsolatos kérdésekre kapott 8444 értékelhető válasz alapján elmondhatjuk: az adatszolgáltatók elenyészően csekély hányada — 6,4 százaléka — a társadalmi egyenlőtlenség fő okát az örökölt javakban, a termelési eszközök magántulajdonán alapuló, túlhaladott tőkés társadalmi viszonyok maradványaiban látja; 7,2 százalék a piacgazdaság adottságait véli az egyenlőtlenség elsődleges forrásának, 9,7 százalék pedig a képzettségek hierarchiájával magyarázza a jelenséget.

Nagyon sokan az átmeneti korszaknak e jelegzetes visszasságait mindenestől a bűnesetek közé sorolják. Az adatszolgáltatók 24 százaléka a jogszabályok megszegését tartja az aránytalanságok okának, 20,9 százalék pedig az indokolatlan társadalmi előnyöket (valójában a munkaközösségek öngazgatási szabályrendszerének kijátszását) nevezte meg elsődleges forrásként. Am a viszonylagos többség — 31,8 százalék — a különbségek okait elsősorban a személyi jövedelmek közötti eltérésekben keresi. (A munkások 34,7, a földművesek 28, a diákok 31,5, a háztartásbeliek 32,3, a nyugdíjasok 26,3 és a tisztviselők 30,7 százaléka tartozik ide.) Nem kívánjuk az adatokat összevetni, sem külön-külön mérlegelni, pusztán azt szeretnénk volna érzékeltetni, hogy egy-egy jellegzetes tünet mögött milyen hatalmas és ellentmondásos véleménytenger morajlik.

Beszélhetünk-e a tárgyalt kérdésekkel kapcsolatban közvéleményről, amire mostanában szóban és írásban elég gyakran hivatkoznak? A legteljesebbnek tetsző munka — definíció szerint: »a közvélemény a) a társadalmi tudat kifejeződése, b) egy meghatározott, a társadalom szélesebb rétegeit érintő problémával kapcsolatban, c) amely értékelő módon, d) konfliktusos formában jut kifejezésre.« (Szecső Tamás: »Kommunikációs rendszer — köznapi kommunikáció«, 151. oldal.) Mivel e kérdéscsoport társadalmunk széles rétegeit érinti, továbbá adottak a véleménynyilvánítás lehetőségei és a konfliktusok sem hiányoznak, kétségtelenül beszélhetünk érdekelletetek, nézeteltérések szövevényében alakuló közvéleményről, amihéz a közélet eseményei bőven szolgáltatnak konkrét példákat.

Az összegyűjtött adatok alapján csak a vajdasági magyarság egy részének (bár hatékony, a közvélemény-alakításban jelentős szerepet vállaló részének) vélekedéséről szólhatunk az elosztás és a szociális különbségek vonatkozásában, amit világosan nyomon követő — *a termelői és fogyasztói szemszög különbözetén alapuló* — ellentmondás jellemez. *A fogyasztás szemszögéből aggodalom a szociális különbségek miatt, a termelés szemszögéből pedig a munka szerinti elosztás mércéinek igénye domborodik ki.* Tehát nemcsak a szociális rétegek, érdekcsoportok (amelyekben parciális közvélemény alakul) közötti eltéréseket kell szem előtt tartani, hanem az ember társadalmi helyzetének belső ellentmondásait is, amelyek beletartoznak a mozgásban létező, a politikai cselekvés folyamatait átszövő képződménybe.

AZ ÁLLAM KÖNYÖKVÉDŐVEL

Az öngazgatással kapcsolatos adatokat taglalva megállapítottuk, hogy az állam keze gyakran átgyúlik az öngazgatás telkére, ahol ezáltal igen összekeverednek a viszonyulások, s nehéz eldönteni, mi hova tartozik. Lásuk, hogyan oszlanak el az adatok jellegük szerint abban a témakörben, ahol hivatalokról, hivatalnokokról, bürokráciáról, önkényről, kihágási bíróról, rendfenntartásról, igazságszolgáltatásról, tolóablakokról és hasonló egyebekről lesz szó. Ahol a polgárok közvetlenül találkoznak az állammal.

Az állampolgárok szempontjából alighanem ősidők óta ellenszenves érintkezések ezek. Kicsi ember előtt félelmetesen áll roppant hatalmával a titokzatos gépezet. Az állam. A mindenható. Szenvtelen. Rideg. A legkisebb csavar is hatalmat fitogtat benne. A bejáratnál megszólal a hivatal: Hova? Milyen ügyben? Papírt kér. Gyanúsán szemléli. Ellenőriz. Igazoltat. Utasít. Szóval az állam felhúzza a könyökvédőt, ráhajol a tolóablak párkányára és összevonja a szemöldökét: Mit óhajt?

A témakör adatainak jelleg szerinti elosztását mutatja az alábbi táblázat:

9. TÁBLÁZAT

Tevékenységi csoportok	A vélemények eloszlása a viszonyulások jellege szerint		
	Érdeklődés	Bírálat	Javaslat
MUNKÁS	38,5	45,0	16,5
FÖLDMŰVES	31,3	43,7	25,0
DIÁK	45,5	54,5	—
HÁZTARTÁSBELI	58,0	30,0	12,0
HIVATALNOK	41,2	41,2	17,6

A többi tárgykörhöz viszonyítva a csoportok közötti eltérések kisebbek. Csekély szóródás. Főleg a bírálat és az érdeklődés dolgában. Legintenzívebben a fiatalok bírálnak, javaslat nélkül. Az öngazgatás táblázatán az érdeklődés dominált, itt a kritika került előtérbe. Viszonylagosan a földművesektől származik a legtöbb javaslat. Ők akarják leginkább módosítani, javítani az állam és az állampolgár érintkezéseinek módját, formáját s valamelyest a tartalmát is. Nyilván nem véletlenül.

Az állampolgárt általában fészélyezi a hivatal. Borús a kedve, ha oda kell menni. Ördög tudja, miért, s mennyi rossz tapasztalat párlata gyülemlett itt össze. Kísért a múlt. A deresek kora. Minden. Az egyszerű emberek gyakran azonosítják a hivatalt az egész politikával.

»...politikai téren nem ajánlatos messzire menni a küszöbötől, mert a börtön küszöbét is átlépheti az ember. Már egy egyszerű tisztviselő is úgy néz az emberre, mintha ellenség lenne, vagy hogy mit akar ez a paraszt...« (Földműves, SZABADKA) »Miért nem felelnek a városi tisztviselők udvariasabban, ha egy falusi ember érdeklődik? Nem tudnak azon a nyelven, vagy nincs kedvük?« (Háztartásbeli, CSANTAVÉR) »Kinek felelnek a vámhivatal tisztviselői? Sokszor utaztam és minden alkalommal valakit sértettek, lenéztek, nevetségessé tettek, egyszóval nem úgy bántak az emberrel, ahogyan a törvénytisztelő állampolgárral bántani illik. Mindenki bűnöst látnak.« (Munkás, SZABADKA)

Hivatal...

A földművesek minden negyedik kérdése indítványozó természetű. De ez korántsem jelenti, hogy ennyire leköti a figyelmüket a közigazgatás. Sőt! Az alábbi táblázat bizonyosága szerint mérsékelten érdeklődnek a hivatalok iránt, s ha a számokat összevetjük a tartalmakkal, felderíthető a gondolatok sáncai mögött megbúvó kisebbségi érzés és a lappangó ellen-szenv. Feltárul a feszültségek forrásvidéke, ahol a hivatalnok részéről sem mutatkozik elegendő hajlandóság a történelmi árkok betemetésére. Először azonban vessünk egy pillantást a számokra, amelyek elmondják, melyik tevékenységi csoportot mennyire érdeklik ezek az ügyek.

10. TÁBLÁZAT

Tevékenységi csoportok	A minta adatainak eloszlása	A témakör adatainak elosztása		
		Összesen	Több	Kevesebb
MUNKÁS	39,1	41,6	2,5	
FÖLDMŰVES	13,3	10,1		3,2
DIÁK	10,9	6,9		4,0
HÁZTARTÁSBELI	26,2	31,1	4,9	
HIVATALNOK	10,5	10,3		0,2
ÖSSZESEN:	100,0	100,0	7,4	7,4

A háztartásbeliek és a munkások részéről az átlagosnál nagyobb érdeklődés tapasztalható. Ne feledjük el, az asszonyok többsége földműves-családot képvisel, ahol a nőknek rendszerint több bajuk akad a hivatalokkal, mint a férfiaknak. Ők intézik az apró-cseprő ügyeket. A férj dolgozik, nincs ideje a község házára szaladgálni. A hivatal elsősorban az asszonyokkal érezteti fontosságát, barátságtalanságát, udvariatlanságát. Ezt tetézik a nyelvi bonyodalmak, amelyek szintén érzékenyebben érintik a földműveseket, mint a munkásokat és értelmiségieket.

»Nekem személyes kérdésem, hogy a zombori kataszterben miért nem alkalmaznak egy olyan személyt is, aki tud magyarul?« (Földműves, TELECSKA) »Újságban, rádióban, televízióban mindig hirdetik az egyenjogúságot, de itt nálunk a hivatalokban csak azt hallom, hogy »ne znam mađarski« és ha mi sem tudnánk szerbül, akkor úgy látszik, el sem lehetne intézni az ügyeinket.« (Földműves, SZENTTAMÁS) »Miért vannak olyan hivatalok, ahol nem tudnak legalább két nyelven beszélni, és ezért gyakran értetlenül kell távozni az embernek?« (Háztartásbeli, SZABADKA)

(A 7 NAP 1972-ben szervezett véleménykutatásán ötezer olvasó nyilatkozott arról, hogy szerinte melyik foglalkozásokat becsüli a társadalom legjobban és legkevésbé. Hatalmas fölénnyel az orvos került a lista élére. További sorrend: tanár, politikus, mérnök, labdarúgó, táncdalénekes, iparos, színész, újságíró, rendőr, hivatalnok, munkás, földműves. A sorrendet a pozitív és negatív értékelések különbsége alapján állítottuk fel, ha az

arányt nézzük, akkor a munkások és a földművesek is a hivatalnokok elé kerülnek. A hivatalnokok esetében a pozitív és a negatív értékelések viszonyosszáma 1:4. Ehhez mérten a rendőrködés: 1:1,5 aránnyal népszerű foglalkozásnak számít.)

Valóban, a rendőrséget néha nagyobb rokonszenvvel emlegetik, mint a hivatalt. »Miért nem adnak a milíciónak nagyobb jogot ahhoz, hogy amit huszonöt év alatt fölépítettünk, megóvják attól, hogy esténként nem kívánt személyek lerongálják? Kitérdősik a fákat, meg ilyeneket, de csak azért, mert tudják, hogy senki se bántja őket.« (Földműves, FEKETICS) »A mi falunkban csak két rendőr van. Az egyik szolgálatban, a másik házon kívül. Ha valamilyen csendháborítás, lopás, vagy ehhez hasonló történik, rendőrt hívhatunk ugyan, de leginkább a kocsmában találjuk, pityókásan.« (Háztartásbeli PADÉ) A rendőr a közérdek őrzője. És ha nem elég hatékonyan csinálja a dolgát, akkor bizony bírálata tárgya.

Néhány vélemény a bürokráciáról: »Nem lehetne kevesebb személlyel elvégeztetni az adminisztrációt? Maholnap többen lesznek ott, mint a termelésben?« (Földműves, ADA) »A bürokráciával mindinkább megerősödik az új burzsoázia, a nagyfejúek, bankárok, kalmárok hatalma: mit tegyen a munkásosztály?« (Munkás, BEZDÁN) »A kommunától kezdve a felsőbb szervekig azért van bürokrácia, tudatlanság és mutyizás, mert tehetségteleneket tukmálnak ránk, akik tönkreteszik a gazdaságot és az országot. Miért vannak elemi iskolával igazgatók és miért van a politikai funkcionáriusnak nagyobb fizetése, mint az egyetemi végzettségű szakembernek?« (Tisztviselő, SZABADKA)

»Az öregember bemegy a kihágási bíróhoz panaszt emelni egy illető ellen, aki az ablaka előtt autózott és a járdát és a vízlevezető csatornát megrongálta és mikor figyelmeztette, akkor hárman kijöttek az autóból és az öregembert veréssel fenyegették, s mikor mindezt elmondta a kihágási bírónak, az a milíciába utasította, a milíciából meg visszaküldték a bíróhoz, ahol némi ígéret és semmi más, mert a vádlott, egy fiatal mérnök úr, jóba van a bíróval. Hát kérdem én, hol itt az osztályegyenlőség?« (Munkás, CSÓKA) »Mindenekelőtt a protekció kiirtását tartom a legfontosabbnak, de nem beszélni kellene, hanem megbüntetni az elkövetőit.« (Földműves, SZABADKA) »Hát bizony sógor, koma, jóbarát, kéz kezet mos, mutyizás van: én például öt évre fizetem a két százalékot, de a házam előtt betonjárda nincs. Akkor minek a kommunális jánulék? Hogy a bürokráciát meg az osztályon felülieket támogassuk?« (Munkás, ZENTA)

Az elmarasztalások mellől nem hiányzik a jobbító szándék sem. Az emberek nemcsak szapulják, noszogatják is a hivatalt, bár ott az illeték-telen beleszólást sohasem kedvelik. Itt van például az utcanevek, házszámok problémája: »Jómagam is szám nélküli házban lakom, mint ki tudja hányan Tornyoson. Egyre épül, szépül a falu, de sajnos az utcáknak nincs nevük. Bánná a csuda, ha Pityi Palkóról neveznék el, csak történe valami, hogy megkapnánk a házszámot, hogy a levelek ne tévelyegnének napokig a határban.« (Háztartásbeli, TORNYOS)

(Névtelen utcák? Öreg téma ez is. »Utcakeresztelés, jöjjön el a te országod!« — fohászkodott a SZABADKAI ELLENŐR, 1880. március 25-én. Akkor a város közigazgatásilag nyolc körre oszlott (ma is emlegetik a köröket) és ezek szerint számozták a házakat. »Tudja kérem hol lakik a polgármester? — érdeklődött a jámbor vidéki, s a szabadkai polgár, megmagyarázta: »Hát kérem, megyen egy darabig egyenest, aztán elfordul jobbra, halad két vagy három sarkot, akkor balra fordul, ott lesz a nagy tér, a piac, onnan sok utca nyílik, a jöfene tudja, melyikbe kell fordulni, különben minden gyerek ismeri a polgármester házat...« Száz esztendővel ezelőtt... Azóta — vigasz a tornyosiaknak! — valamit javult a helyzet.)

A mindennapi sűrűlódások — melyekből izelítőt adtunk —, a nehézkes ügyemenetek, a közöny konfliktus termő légköre vélt és valóságos sérelmeket mélyít. A közigazgatás igazságtalanságát, lelketlenségét, hanyagságát

nehezen bocsátják meg. »Mikor az üvegház épült, tíz privát embernek kö-rösztül árkolták a földjét és még csak nem is értesítették őket erről. Sza-bad ilyet tenni egy szocialista országban?« (Földműves, KANIZSA) Ezek az esetek szélsőséges kifakadásokat, meggondolatlan általánosításokat pro-vokálnak: »haladunk vissza a régi fasiszta világba«, mert »nem adnak újévre és május elsejére fizetési előleget«, »a politikáról veszélyes kérdezni, mert könnyen rács mögé kerül az ember,« vagy »minek ez a sok duma, értekezlet, konferencia, mikor mindennek az ellenkezője történik.«

Közéletünk e bozotos irtványán magától adódik a kérdés: csakugyan ilyen rossz a közigazgatásunk, vagy a felek túloznak? Itt ütköznek az egyéni szándékok, törekvések a valósággal, a valóság távolról sem eszményi tulajdonságaival, itt keverednek leginkább a közigazgatás hatalmai és ön-igazgatási elemei, múlt maradványai a jelen és jövő kívánalmaival, itt találkozik a legközvetlenebbül az állam az állampolgárral. Nem könnyű válaszolni. A hivatalokban gyakran hivatkoznak a szolgálatra. Jól szolgálni az államot az állampolgár nélkül...? Nem, őt — az állampolgárt — még sem lehet kihagyni. Vele számolni kell.

Ha már ő a hatalom forrása!

CSANTAVÉR FALU ŪRISZÉKE¹

Nem ismerjűk azt a törvényt, amelynek alapján az ūriszékerek alakultak. Azok olyan régiek, amilyen régi a magyar feudális társadalmi rendszer, mivel Szabadka 1918-ig az Osztrák-Magyar Monarchiához tartozott. Lehet, hogy a következő meghatározás tartalmazza az ūriszékerek legrégibb magyarozatát: Ut gens monarchiae huius ab omni incursu et accusatione servorum et ancillarum remota et quieta maneret, secundum regalís decretum consilii penitus interdictum est: ut nullius causa culpae serviliae personam contra dominos vel dominas, in accusationem et testimonium reciniant. (Hogy ezen ország népének a szolgák és szolgálóleányok minden zaklatásától és vādaskodásától nyugta és maradása legyen, a királyi tanács végzése teljességgel megtiltotta, hogy semmiféle vétek okáért valamely szolgaszemély vádlást és tanúságot az ő ura vagy asszonya ellen ne tehesen.)² Az osztályellentétek okozta szakadék évszázadokig tartott. A földesúr, aki a jobbágytelepülésekkel —, falvakkal rendelkezett, sokáig az egyetlen bíró volt, aki igazságot tett a jobbágyok között és fölött. Eleinte ezt maga cselekedte, később pedig hivatalnokai segítségével (ispán, számadó), akikkel néha a szomszédos vagy távolabbi uradalmaik képviselői is csatlakoztak. Már 1613-ban, a XXIII. törvénycikk 12. és 13. paragrafusai alapján elrendelték a földesuraknak, hogy csak a vármegyei szolgabírák és eskűt ūlnők (coram iudicibus nobiliū et iuratis assessoribus) jelenlétekor gyakorolhatnak jogot és mondhatnak ki ítéletet jobbágyaik felett. A földesúr annak hivatalnokai és a vármegye képviselői alkották azt a bírósági szervet, amelyet ūriszéknek neveztek (sedes dominális).

Az 1779. január 22-i királyi szabadságlevél Szabadkának, az addigi Szent Mária kamarai városnak, Maria Theresiopolis névvel szabad királyi város jogát adományozta. A fent említett szabadságlevél 4. paragrafusa alapján a város 12 puszttát kapott, többek között Csantavér, Bajmok pusztákat³, az 5. paragrafus pedig arra kötelezte a várost, »hogy Csantavér és Bajmok pusztákat felmérési, betelepítési és saját költségén parcellázza és így falvakká változtatja őket«⁴.

A város hamarosan elvégezte a telepítést és így már 1783-ban Csantavér is és Bajmok is falu volt. Ugyanabban az évben kapott Csantavér pecsétet a következő szöveggel: Sigillum Possessionis Csantaver 1783 (Csantavér falu pecsétje 1783). Szabadka szabad királyi város tanácsa, az említett szabadalmi levél 20. pontja értelmében, a nemesi rendet képviselte⁵, ezért joga és kötelessége volt az ūriszékerek fenntartása saját jobbágyfalvaiban. Így a szabadkai városi tanács 1785-ös iratai között találjuk már a csantavéri ūriszék április 18-án megtartott ülésének jegyzőkönyvét⁶.

CSANTAVÉR FALU ŪRISZÉKÉNEK SZERVEZETE

Az ūriszék elnöke vezette az ügymenetet (sub praesidio... celebrata est Sedes dominális). Egészen 1823-ig szabály szerint (egy kivétellel) magas rangú vármegyei hivatalnok volt⁷. Az után következő években kivétel nélkül Szabadka sz. kir. város polgármestere (consul) vagy helyettese elnökölt. Az elnöklő mellett a jegyzőkönyvvezető — iktató (actuaríus) mindig említi az »ūlnököket« (considentes) és a jelenlevőket is (praesentes).

Az »ülnökök« rendszerint a város ügyvédje (fiscalis civitatis) és az iktató (actuarius) voltak, ez utóbbi segédkezett az elnöklőnek az úriszék ülésein és — mint már említettük — ő vezette a jegyzőkönyvet is⁸. Ellenben ha a napirendi pontok között olyan tárgy is szerepelt, amely különös jelentőségű volt az uradalmi bérlő számára — mint amilyen például az az eset, amikor viszály keletkezett Szabadka sz. kir. város mint közvetlen földesúr és az uradalmi bérlők (a bajsai Vojnics fivérek), valamint Csantavér jobbágysai között, — az ülésen jelenlevő egyetlen »ülnökök« a balu bérlő, ez esetben a bajsai Vojnics fivérek voltak sz. k. város polgármester-helyettesével egyetemben, aki akkor elnökösködött⁹. Később ezt — az 1836-os X. törvénycikk bevezető részének értelmében — határozottan megtiltották.

A jelenlevők közül legelőször a »törvényesség öreit« kell megemlíteni (pro legali testimonio requisiti), akik mindig a magas rangú vármegyei hivatalnokok közül kerültek ki, s rendszerint a főszolgabíró¹⁰ és az esküdt »ülnök« (iuratus assessor) voltak. A jelenlevők között találjuk a szomszédos¹¹ és távolabbi földbirtokok képviselőit¹², katonatisztek¹³ és rendszeresen egyes szenátorokat, a városi jogvédő (fiscalis magistratualis) és az uradalmi bérlő jogvédőt. Gyakran jelennek meg az úriszék ülésein az uradalmi bérlő hivatalnokai (ispán, számvevő), továbbá a városi főszámvevő¹⁴, a városi aljegyző, a falusi jegyző. Egy esetben — a falusi árvák védnöke által kezelt árvaszéki alap tárgyalásakor — az ülésen Szabadka város védnöke is részt vett¹⁵. Amennyiben valamelyik idegen nemes érdekelve volt valamelyik napirendi pont tárgyában, az ülésen megjelent felhatalmazottja¹⁶. Amikor az egész falu jobbágysainak komolyabb panaszáról volt szó, a községi előljárárság tagjain kívül az ülésen nagyobb számú jobbágy is jelen volt¹⁷.

A csantavéri úriszék üléseit az uradalom terhére tartották¹⁸. A szabadkai magisztrátus ezt a terhet az uradalmi bérlőre ruházta át¹⁹. Az ülészek szokás szerint egy napnál tovább tartott²⁰, ami érthető is, tekintettel a napirendi pontok nagy számára, mivel az elintézendő tárgyak egy éven át szaporodtak, az úriszék pedig, valószínűleg elsősorban a költségek miatt, ritkán ülésezett egy évben kétszer. Az ülést magát a jegyzőkönyvvezető általában úgy jelölte, mint úriszék. Kivételt csak az 1826. szeptemberi, 1846. júniusi és 1848. februári ülések jegyzőkönyvei képeznek, amelyekben a következők áll: »...celebrata est Sedes dominialis civilis« (»...tartott polgári úriszék«), valamint az 1828. januári jegyzőkönyv, amikor az alábbi meghatározást használták: »...celebrata est Sedes dominialis urbana...« (úrbéri úriszék tartatott). Ez utóbbi eset magyarázata abban keresendő, hogy az úriszék 18 napirendi pontja közül csak a 3., 9., 10. és 12. pont nem volt tisztán úrbéri jellegű.

A tanulmányunk tárgyát képező úriszék csak polgári és úrbéri ügyekben, valamint enyhébb kárhágások ügyében ítéltkezett, de bűnügyi esetekben nem volt illetékes²¹.

Ami az a d m i s z t r á c i ó t illeti, megállapíthatjuk, hogy az úriszék írásbeli beadványok alapján vette az ügyeket kezelésbe (kérvények, panaszok, feljelentések, válaszok a feljelentésekre stb.). A jobbágyok részéről benyújtott beadványokat, amelyekről egy ülészekon tárgyaltak, majdnem mindig egy személy fogalmazta meg, valószínűleg a községi jegyző (notarius loci), éspedig magyar nyelven²². Az uradalmi bérlő vagy azok hivatalnokainak beadványai általában latinul íródtak. Az úriszék üléseiről készített jegyzőkönyveket 1831-ig latinul, később magyarul vezették²³. Az úriszék szóbeli feljelentéseket is elfogadott, amelyeket az érintett fél magán az ülésen adott elő²⁴.

Az 1818. június 22-én megtartott ülés jegyzőkönyvében találunk először adatot arra, hogy felolvasták az előző ülésről készített jegyzőkönyvet és az uradalmi bérlő főszámvevőjének jelentését arról, hogyan hajtották végre az előző ülésen hozott határozatokat.

Hivatkozásokat az érvényben levő törvényekre — mind a beadványokban, mind az úriszék által hozott határozatokban — először 1818-ban találunk²⁵. Ez 1836 után vált gyakoribbá, amikor a jobbágyokkal kapcsolatban több törvényt hoztak²⁶.

Az úriszék működésének írott dokumentációját — most irattári anyagot — az uradalmi bérlő irattárában őrizték²⁷, ahonnan, az úriszék felosz-

latása után²⁸, a szabadkai városi tanács irattárába került²⁹. A csantavéri úriszék teljes anyaga nem maradt fenn³⁰, egyes jegyzőkönyvei pedig a szabadkai városi tanács állagában maradtak meg más tárgyak mellékletei formájában³¹. Az úriszék rendszertelenül ülésezett, néha 5 éves szünetet is tartott (1811 és 1817 között), viszont olykor évenként kétszer is összeült, mint például 1826-ban.

1818 előtt rögtön rátért a napirendi pontokban felsorolt ügyek tárgyalására, a fent említett időponttól kezdve pedig először meghallgatta a jelentést arról, hogyan hajtották végre a korábbi ülések határozatait, amint ezt már említettük. Ezeket a jelentéseket kezdetben az uradalmi bérlő számvevője terjesztette elő, tekintve, hogy a határozatok végrehajtásával is ő volt megbízva. 1822 után ezt a tisztséget a vármegye esküdtjére ruházták át (iurassor comitatensis), akinek az uradalmi bérlő hivatalnokai segítettek³². 1829-ben viszont a csantavéri úriszék határozatait Szabadka sz. k. város jogásza (fiscalis lib. et reg. civitatis Maria Theresiapolis) hajtotta végre, akinek a községi jegyző segített³³, 1842-ben azonban az uradalmi bérlő jogvédője a városi hatóságokkal együtt³⁴. Azok a jelentések, amelyek a csantavéri úriszék korábbi ülésein hozott határozatok végrehajtásáról szóltak, néha nagyon terjedelmesek voltak, annyira, hogy például az 1829. szeptember 4-én megtartott ülés 38 napirendi pontja közül 23 pont csak a korábbi határozatok megvalósításával foglalkozott.

A jelentés meghallgatása után kezdődött el a napirendre tűzött új eset tárgyalása, éspedig oly módon, hogy felolvasták a folyamodó fél kérvényét, panaszát stb. (lecta est instantia XY colonus possessionis Csantavér...), vagy szóbeli nyilatkozatát hallgatták meg (...XY colonus possessionis Csantavér coram Sedem dominelem personaliter constitutus declarat...). A tárgyalásra szokás szerint beidéztek a perelt felet is vallomástétel miatt. Amennyiben nem óhajtott rögtön választ adni, hanem kifejezte abbéli kívánságát, hogy meghatározott időn belül írásbeli választ adjon, abba az úriszék rendszerint beleegyezett³⁵. Ha a kárvalló fél kárát nem tudta tanúkkal vagy a perelt fél vallomásával bizonyítani, az úriszék az ilyen kérvényeket nem vette tekintetbe³⁶, vagy a pereltet felmentette a vád alól³⁷. Ugyanúgy a szék nem ítélte az adóst az adósság kifizetésére, ha nem volt írásbeli bizonyíték és az adós nem ismerte el az adósságot³⁸. Semminek tekintették a perelő fél panaszát, ha az az első lésszakon nem volt elintézhető, mert a perelt fél írásbeli vagy szóbeli vallomására volt szükség, amire nem került sor, és a panasztevő fél az első alkalom után feljelentését többé nem ismételte meg³⁹. Amikor a jobbágyok egymás közötti viszályaiban kellett dönteni, a szék a községi előljárásság véleményét és szakvéleményét (atesat) vette tekintetbe⁴⁰, a XIX. század negyvenes éveiben pedig az uradalmi bérlő jogvédőjének véleményét⁴¹. Amennyiben a viszályt képező tárgy bizonyos nagyságú ingatlan volt, a szék a határozathozatal előtt szakértők, illetve földmérők véleményét is kikérte⁴². Az uradalom bérlő és jobbágyok viszálya esetén, a vármegye — leginkább a vármegye jogászának helyettese személyében (vice fiscalis comitatensis)⁴³ — a jobbágyok érdekeinek védelmére képviselőt nevezett ki, aki jelen volt a jobbágy vagyonának felbecsülésénél, amit az úriszék végzett az adósság visszafizetése esetében⁴⁴. Az 1836. évi X. törvénycikk alapján az úriszék ítéletével elégedetlen fél panaszt tehetett a vármegyei törvényszéken, amire azonban kevés példa van⁴⁵. Egy esetet is megfigyeltünk, amikor a fél Szabadka város előljárásságának mint közvetlen hűbérúrnak tett panaszt⁴⁶.

A CSANTAVÉRI ÚRISZÉK ILLETÉKESSÉGE ÉS HATÁSKÖRE

Az úriszék, amely mindig a jobbágyfaluban ülésezett, elsősorban arra volt hivatva, hogy a jobbágyok között keletkezett viszályokat, vagy azokat az eseteket egyengesse el, amikor a viszály idegen, falun kívüli egyén és helybeli jobbágy között keletkezett. Ha a vádat emelő idegen volt, a vádlott pedig falusi jobbágy, vagy ha a panaszos csantavéri jobbágy, a perelt fél pedig másik falu lakója, az úriszék mindig kezelésbe vette az ügyet⁴⁷.

Ha a vádlott a feljelentés pillanatában Szabadka sz.k. városban volt állásban, még ha azt megelőzően jobbágy volt is, a szék a feljelentőt Szabadka város előljáráóságának törvényészéki osztályára utasította⁴⁸. Oda utasította egyébként a feljelentést a jobbágyot is, ha a vádlott Szabadka polgára volt⁴⁹. A falusi jobbágy panaszát valamely nemes úrral szemben az úriszék akkor vette fel, ha abba a nemes beleegyezett⁵⁰. Ellenben ha a vádlott falusi nemes és úrbéri telek tulajdonosa volt, s nem teljesítette úrbéri kötelezettségeit, az úriszék a hűberek feljelentésére eljárást indított ellene⁵¹. Ugyanúgy cselekedett, ha a nemes lopással gyanúsították⁵², vagy ha a nemes — magas rangú megyei hivatalnok — előzőleg földesúri ingatlanok és úrbéri ház bérlője volt és nem fizette ki a bérlilletékeket⁵³. Nemesi ispán hitvesét az úriszék 120 forint bírságra ítélte, amit a panaszos jobbágyasszonyoknak kellett kifizetnie azért, mert sértegette őket, habár az ispán kijelentette, hogy ő és hitvese az úriszék jogi fennhatósága alá nem esik; tulajdonképpen csak azért ítélték el, mert semmibe vette az úriszékét és nem akart színe előtt megjelenni⁵⁴. Az urbáriumnak az uradalmi bérlő számvevője által ért súlyosabb megsértése alkalmával az úriszék csak figyelmeztette, hogy a jövőben az urbáriumhoz tartsa magát⁵⁵. Az úriszék a főszámvevő és egy szegedi polgár viszályában is intézkedett, amikor az utóbbi volt a felperes⁵⁶.

A csantavéri úriszék 1791. február 7-én tartott ülésén, és később is, Bajmok község és lakóinak petíciójáról is tárgyalt⁵⁷, szintűgy Tavankút lakóinak beadványáról is, akik a bajmoki dohányfelvásárlókra panaszkodtak⁵⁸.

Az úriszék a bajmoki községi pénztáros esetéről is tárgyalt, aki a valamikori (később csantavéri) jegyzőre panaszkodott⁵⁹. Ugyanígy foglalkozott egy falusi kereskedőnek a községi jegyző elleni panaszával⁶⁰.

Mint már említettük, a csantavéri úriszék bűncselekményeket nem tárgyalt⁶¹, hanem hatáskörén belül polgári és úrbéri ügyekben határozott, kisebb kihágásokban ítélkezett és ténykedésével lényegesen hatott a községi előljáráóság munkájára.

A leggyakrabban előforduló eseteken kívül (kölcsonadott pénz, gabona visszafizetése, a telek vagy házhely mezsgyéje körüli viszály, a vetésben tett kár megtérítése, gulyások vagy juhások elleni panaszok az eltűnt jószág árának megtérítése ügyében stb.) az úriszék polgári ügyek esetében adásvételi szerződések hitelesítését is végezte (amikor a szerződés tárgya jobbágytelek vagy annak része volt) elhallálozott jobbágyok örökösei közötti egyezségek hitelesítését⁶², szerződéseket semmisített meg, ha a szerződő felek valamelyike ilyen kérelemmel folyamodott hozzá⁶³, végrehajtotta az elhunyt jobbágy végrendeleti meghagyásait⁶⁴, végrendeletek megsemmisítéséről határozott abban az esetben, ha azt az érdekelt felek megtámadták⁶⁵. Különös éberséget tanúsított a jobbágyok árváinak vagyona iránt, ellenőrizte a falusi gondnok számadásait és határozatot hozva az ingó és ingatlan javak átadásáról a nagykorúság elérése után⁶⁶. A falusi gondnok az árvák ingatlanát néha eladta és a pénzt kamatos kölcsönbe adta. Abban az esetben, ha később nem tudta a kiadott összeget visszaszerezni, az úriszék az összeg megtérítésére ítélte⁶⁷. A széknék legtöbbször akkor kellett beavatkozni, amikor a vagyon elosztása alkalmával viszály támadt a jobbágy örökösei között⁶⁸, de özvegyek kérelmére is döntött, ha azok özvegyi eltartást kértek⁶⁹. Az úriszék ülésén felolvasták a jobbágy végrendeletét és kijelölték a végrendeletet végrehajtó személyt⁷⁰. Az úriszék nem bocsátkozott házastársi perekbe, de egy esetben ítéletet hozott erkölcsstelen élet folytatása és házasság felbontása miatt⁷¹. Egy esetben határozatot hozott, amely szerint a szófogatatlan fiúnak el kellett hagynia a szülői házat⁷².

Úrbéri esetek gyakran kerültek tárgyalásra a csantavéri szék elé, mert az osztotta ki az üres telkeket azoknak a jobbágyoknak, akiknek fogatjuk és mezőgazdasági felszerelésük volt, és így eleget tudtak tenni a kirótt kötelezettségeknek⁷³, továbbá ő vette el a telkeket azoktól, akik hanyagul művelték földjüket, vagy akik akármilyen oknál fogva nem tel-

jesítették kötelezettségeiket,⁷⁴ és végül: ő adta vissza a telkeket eredeti tulajdonosaiknak, azoknak, akik biztosítékot nyújtottak arra, hogy teljesíteni fogják kötelezettségeiket⁷⁵.

Az úriszék hatáskörébe tartozott olyan rendeletek hozatala is, amelyekkel meg kellett akadályozni a jogtalan vágásokat és a szeszmérést a jobbágyok részéről,⁷⁶ továbbá dönteni azoknak a betelepülőeknek esetében, akik a földesuruk beleegyezése nélkül telepedtek le Csantavéren vagy annak határában⁷⁷. Azokban a vizályokban is döntött, amelyek a jobbágyok és földesuruk között keletkeztek különböző, természetbeli vagy pénzbeli adók miatt⁷⁸. Segítséget nyújtott a földesúri hivatalnokoknak a jobbágyok adósságainak törvényes behajtása alkalmával (végrehajtás)⁷⁹. A földesúri főszámvevő számláinak ellenőrzését is az úriszék végezte,⁸⁰ amikor pénztári hiány esetében a bérlő földesurak feljelentése alapján az úriszék a számvevőt felelősre vonta⁸¹.

Mint már említettük, bűnügyi esetekkel a CsÚ nem foglalkozott, de a kihágásokat büntette (verekedés közben ejtett enyhébb testi sértések, kisebb lopások, káromkodások stb.), rendszerint testi fenyítéssel, a kár megtérítésével vagy bezárással⁸².

1836-ig, amikor életbe lépett a IX. törvénycikk a községek közigazgatásáról, a CsÚ lényeges hatással volt a községi elöljáróság működésére és később is intézte azokat az ügyeket, amelyek nem tartoztak az említett törvény hatáskörébe, vagy amelyeket nem rendszabályozták más hivatalos előírások. Határozattal kötelezte a községi jegyzőt arra, hogy évi számadást készítsen a községi elöljáróság pénzügyi és anyagi gazdálkodásáról, és hogy ezeket a számadásokat ellenőrzés végett Szabadka város számvevősége elé (officio exactoratus) terjessze,⁸³ amelynek megjegyzései (difficultates) és a számvevőnek ezekre a megjegyzésekre tett válasza (replica) után határozatot hozott a számadás végleges elfogadásáról⁸⁴. További teendői a CsÚ-nak: a községi elöljáróság új tagok kinevezéséről hozott határozatának becikkelyezése,⁸⁵ a községi elöljáróság tagjai fizetésének meghatározása,⁸⁶ határozathozatal a községi jegyző lemondása ügyében és a kötelezettségek meghatározása a korábbi és az új jegyző hivatalcseréje alkalmával⁸⁷. Az úriszék adott engedélyt Csantavér új pecsétjének kidolgozására is⁸⁸. Elrendelte a községi elöljáróságnak, hogy javíttassa meg az iskola épületét,⁸⁹ és hogy kényszerítse a jobbágyszülőket gyerekeik iskolába járatására⁹⁰. Abban az időben Csantavérnek még nem voltak építészeti előírásai, sem községi szabályrendelete, így a CsÚ ezekben az ügyekben is határozott^{91, 92}.

Ellenben nem indított eljárást az egyik kereskedő-bérlő kérésének ügyében, aki engedélyt kért annak az épületnek megjavítására, amelyben az üzlete volt, sem annak a szárazmalom-bérlőnek kérelme ügyében, aki engedélyt kért egy kemence építésére, hogy elkerülje a tűzveszélyt, illetve, hogy szállítsák le az évi bérilletékét, mivel az egyik szárazmalom négy és fél hónapig javítások miatt nem üzemelt. Ezeket a kérvényeket az úriszék Szabadka sz. kir. város elöljáróságához utasította⁹³.

ÍTELKEZÉSEK A JOBBÁGYOK FELETT AZ ÚRISZÉKEN KÍVÜL

A csantavéri úriszék nem volt az egyetlen olyan szerv, illetve tényező, amelyikhez igazságtétel ügyében a jobbágyok fordulhattak, sem kizárólag az a fórum, amely — gyakran a jobbágyok kívánságától eltekintve — határozatokat hozhatott és ügyelhetett azok végrehajtására.

A kisebb és néha sürgős esetekben a csantavéri jobbágyok saját községük elöljáróságához fordultak⁹⁴. Ennek határozatai ellen az úriszékhez fellebbezhettek,⁹⁵ amely abban az esetben mint másodfokú bírósági szerv járt el.

A jobbágyok felett a bérlő földesúr is ítélezhetett és azok végrehajtásáról gondoskodhatott, mégpedig meghatározott esetekben⁹⁶. Ilyen ítélezkéssről, amely csantavéri jobbágyokat érintett, csak egyetlenegy jegyzőkönyv maradt meg⁹⁷. A földesúr hivatalnokai (ispán, főszámvevő stb.) önhatalmulag büntethették a jobbágyokat, és a CsÚ ezekre ritkán tett

megjegyzést⁹⁸. Feljegyezték egy esetet, amikor az úriszék a vádlott távolléte miatt nem hozhatott ítéletet, ezért Szabadka sz. kir. város esküdtjét hatalmazta fel arra, hogy a földesúr hivatalnokaival közösen járjon végre a dolognak,⁹⁹ egy esetben pedig a bérlő földesúr ispánját bízta meg, hogy egy bizonyos kihágás végrehajtóit az úriszék beavatkozása nélkül testi fenyítéssel büntetheti¹⁰⁰.

Csantavér, Bajmok és Sándor jobbágjai jogi kérelmeikkel közvetlenül, tehát szóban fordultak a városi jogvédőhöz, aki esetről esetre döntött. Az ezekről a szóbeli perekről készült jegyzőkönyvek Szabadka sz. kir. város előjáróságának (1779—1849) állagában találhatóak a következő cím alatt: »Szabadka szabad s királyi városhoz földesúri joggal tartozó Csantavér, Bajmok és Sándor helységekben... évben előforduló szóbeli perek felül készült jegyzőkönyv«¹⁰¹.

CSANTAVÉR ÚRISZÉKÉNEK FŐBB JELLEMVONÁSAI

Helytelen volna feltételezni, hogy a CsÚ kizárólag a jobbágyok bírósági szerve volt. Kevésbé téves az az állítás, hogy a CsÚ a falu bírósága volt, illetve az a bírósági szerv, amelyik megtárgyalta a falu lakói között felmerült vitás kérdéseket. Az úriszékhez jogi orvoslást kérve — a jobbágyokon kívül — elsősorban a földesurak folyamodtak hivatalnokaikkal, továbbá a falusi nemesek, kereskedők, a jegyző, a tanító, a plébános stb., valamint a falun kívül lakók. Az úriszék mégis elsősorban a bérlő földesuraknak volt az állandó bírósága. Érdekeiket mindig védte, és pedig mind a jobbágyokkal szemben — ami a legtöbbször fordult elő —, mind másokkal szemben. Ez az érdekvédelem gyakorta könyörtelen volt. A földesúrnak járó adókat pontosan és maradék nélkül kellett beszolgáltatni, még akkor is, ha a befizetés éveket tartott¹⁰². Amennyiben a jobbágy élelemhiány, betegség vagy hasonló okok miatt kénytelen volt természetbeni vagy pénzbeli kölcsönt kérni a földesúrtól, akkor a kölcsön visszafizetésére általában rövid határidőt kapott, és ha annak nem tudott eleget tenni, a CsÚ a kezest ítélte a kölcsön megtérítésére¹⁰³. Telkeket vagy telekrészeket a CsÚ csak azoknak a jobbágyoknak hagyott, akik, mint már említettük, eleget tudtak tenni az úrbéri terheknek¹⁰⁴. Függetlenül attól, hogy sok gyermekes, gyenge özvegyasszonyról,¹⁰⁵ hosszú szolgálat után leszerelt katonáról,¹⁰⁶ kiskorúról volt-e szó, aki önállóan öhajtotta megművelni a földet,¹⁰⁷ vagy felnőtt személyről, aki maga akart gazdálkodni,¹⁰⁸ esetleg beteg, munkára alkalmatlan öregről¹⁰⁹ (Habár néha csak a telek negyedéről volt szó, amely a megélhetésüket biztosította, azt csak akkor hagyták meg nekik, ha meghatározott időn belül fogatot szereztek, amellyel eleget tehettek az úrbéri követelményeknek. Örökösödési perekben is a CsÚ minden további nélkül annak a félnek ítélve a földet, illetve vagyont, amelyik az eddigi tapasztalat szerint több biztosítékot nyújtott a úrbéri terhek zökkenőmentes viselésére¹¹⁰. Ellenben egy olyan esetről is maradt feljegyzés, amikor néhány jobbágy vissza akarta telkeit adni a földesúrnak, amibe a CsÚ nem egyezett bele¹¹¹. Az úriszék határozatainak végrehajtásában könyörtelenségükkel és kegyetlenségükkel különösen a földesurak tisztartój tűntek ki, amikor a falut bérlő földesúr érdekeiről volt szó,¹¹² de csak az ő érdekeiről¹¹³.

A CsÚ legalapvetőbb jellegzetessége — földesurak érdekeinek védelme — mellett ennek az állagnak anyagából mindvégig kiütözik a gazdaságilag és társadalmilag erősebbek hatalmaskodása a gyengébbek felett. Ha valakinél például a rábizott állatállományban hiány mutatkozott, annak rendszerint meg kellett térítenie a keletkezett kárt, az elvesztett jószág ellenértékét, amit az úriszék határozott meg, még akkor is, ha a kár az illető egész évi bérét jelentette¹¹⁴. Csak két esetben tapasztaltuk, hogy a vádlottat nem ítélték a kár megtérítésére¹¹⁵. Azok a pörök, amelyek a földesúri tisztartók és a községi előjáróság, illetőleg jobbágyok között vagy valamelyik szabadkai lakos és a csantavéri községi előjáróság esetleg jobbágy között keletkeztek, rendszerint a tisztartók vagy a szabadkai lakos javára dőlt el, különösen akkor, ha ez utóbbi nemes volt¹¹⁶.

A CSANTAVÉRI ŪRISZĒK IRATAI KŐZŐTT FELLEHETŐ ADATOK

Ennek az állagnak feldolgozása közben igyekeztünk a megfigyelt adatokat többé-kevésbé rendezni, ami csak részben sikerült, tekintettel arra, hogy az adatok egymás között összeszōvődnek, és hogy az olvasónak, valamint az állaganyag használóinak kívánságai és szükségletei különböznek.

Az állag iratai között a következő adatokról értesülünk:

1. — egyes csantavéri jobbágytelepések és beköltözöttek eredetéről¹¹⁷;
2. — a jobbágyok és a községi elöljáróság, valamint a földesurak és hivatalnokaik közötti viszonyról¹¹⁸;
3. — a csantavéri jobbágy gazdasági, illetve anyagi helyzetéről¹¹⁹;
4. — azokról a növényfélésegekről, amelyeket a jobbágyok termesztettek, a terméshozamról, mértékegységekről, ingatlanok áráról, vetésekről, lábas- és aprójószágról,¹²⁰ valamint arról, hogy milyen értékhatárok között mozgott egy jobbágy háza¹²¹;
5. — arról, hogyan történt a meghalt jobbágy vagyonának felosztása¹²²;
6. — a megítélt özvegyeltartási összeg nagyságáról¹²³;
7. — mit cselekedtek az elmebeteg jobbágygal, és hogyan gondoskodtak róla¹²⁴;
8. — hogyan gyógyították a jobbágy sérüléseit¹²⁵;
9. — a hozományról¹²⁶;
10. — hogyan gondoskodtak a falusi jobbágy árvákról¹²⁷;
11. — az állapotbetegségekről¹²⁸;
12. — a különböz adókról, azok mennyiségéről, illetőleg azoknak pénzbeli ellenértékéről, ha a jobbágy meg akarta és meg tudta váltani pénzzel¹²⁹;
13. — a robot megállapításáról¹³⁰ és az egynapi robot pénzbeli értékéről¹³¹;
14. — a jobbágyok fuvarkötelezettségéről és a földesurak gabonájának szállításáról¹³²;
15. — különböz adóterhekről (contributio, domestica)¹³³;
16. — a telekre vagy telekrészekre (feles, teljes bér) kirótt kötelezettségek fizetéséről,¹³⁴ és hogy a jobbágy milyen feltételek mellett adta ki bérbe a földjét¹³⁵;
17. — annak az illetéknek magasságáról, amelyet a jobbágynek a földesúri pénztárba kellett fizetnie ingatlanszerzés esetén¹³⁶;
18. — a jobbágy hátralékainak törvényes úton való behajtásának módjáról¹³⁷;
19. — a pazarló jobbágy tulajdonának elkobzásáról¹³⁸;
20. — a szolgálókról, béresekről és azok keresetéről¹³⁹;
21. — a testi fenytések módjairól és mennyiségéről, valamint azokról az okokról, amelyek miatt a CsŪ a jobbágyokat ilyen fenytésre ítélte¹⁴⁰;
22. — azokról a büntetésekről, amelyeket erkölcstelen életmód vagy a házasság felbontása miatt mondtak ki¹⁴¹;
23. — a jobbágyfalu községi elöljáróságának munkájáról és gazdasági erejéről, amit évi pénzügyi jelentéseiből lehet látni¹⁴²;
24. — azokról a viszályokról, amelyek a községi jogszabályok hiányából adódnak, mint például: mikor kell a végrendeletet nyilvánosságra hozni; az épülő új ház távolsága a szomszéd mezszyejétől; a községi bizonyítványokra fizetendő illeték stb.¹⁴³;
25. — a kereskedelem fejlődéséről, a tőke kezdeti akkumulációjáról a jobbágyfaluban némely kereskedők kezében és ezek viszonyai a jobbágyakkal,¹⁴⁴ valamint a vándorló kereskedőkről¹⁴⁵;

26. — a vendéglőrkről, szeszes italok áráiról és a hentesmesterségéről¹⁴⁶;
27. — a jogtalan italmérést, állatvágást és húsmérést akadályozó lépések módozatairól¹⁴⁷;
28. — a falusi kézművesekről¹⁴⁸;
29. — iskola építéséről Csantavéren,¹⁴⁹ az iskolaviszonyokról,¹⁵⁰ a jobbágygyerekek iskoláztatásáról és arról, hogyan kényszerítették a jobbágyokat arra, hogy gyerekeiket iskolába jánassák¹⁵¹;
30. — a falusi muzsikusokról és azok keresetéről,¹⁵² a hangszerek áráról¹⁵³;
31. — a falusi búcsúról¹⁵⁴;
32. — a katonaujoncok verbuválásáról¹⁵⁵;
33. — a vármegye által hozott, forradalom előtti (1848) rendeletekről, amelyekhez a falubeliek tartaniok kellett magukat¹⁵⁶;
34. — a községi előjáróság és földesurak viszonyáról a falusi köznemesekkel szemben¹⁵⁷;
35. — az uradalmak gazdálkodásáról, mivel a CsŰ tárgyalta azok számadásait¹⁵⁸;
36. — a molnárokról, uradalmi malmokról és azok bérbeadásáról¹⁵⁹;
37. — az uradalmi pandúrokról¹⁶⁰;
38. — a falusi jegyzőkről, orvosról vagy sebészről, tanítóról, papról, kántorról¹⁶¹;
39. — hat személy fuvarozásának áráról Csantavértől Cremonáig (Itália) és vissza¹⁶².

JEGYZETEK

1. Csantavér Szabadkától dél-délkeletre fekszik. A második világháború után kolonizált településeivel ma kb. 12 000 lakost számlál. Múltjáról a következő művekben találunk adatokat: *Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye I.*, 67. és 68. o.; Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története I.*, 232. és 329. o.; Iványi István: *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára I.*, 51. o., IV. 12. o.; *A Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve I* (1885) 33–48. o.; *Beitragé zur historischen Geographie der ehemalsigen Komitate Bács und Bodrog sowie des einstigen Solter Stuhles von Paul Flach*, München 1969, 8. o.
2. I. (Szent) István törvénykönyve II. könyv, 19. fejezet.
3. »Quarto: Pro territorio eiusdem civitatis totum et omne terrenum per camerales hujus loci incolas huiusque possessum cum sequentibus numero duodecim praediis, utpote Csantavér, Serussity...«
4. »Quinto: Ut non solum numerum civium... augere... verum etiam duo eidem liberae regiaeque civitati ut, supra per Nos clementer collata praedia Csantavér nempe et Bajmok nuncupata sumptibus propriis suis quantocius impopulare, consequenter ad vires sessionum colonialium, praevre geometricè emensurandum in possessiones transformes debeat...«
5. »Secundo: Magistratus et cives ejusdem civitatis colectivo nomine sumpti, ad mentem legum pro vero et indubitato regni nobile censeantur...«
6. SzTL: Szabadka sz. kir. város előjáróságának állaga, 15. B. 69/1785. sz. A szabadkai úriszék ülésének első nyomaira 1744-ből akadunk, amikor Szabadka még kamarai város volt. Az az évi jegyzőkönyv utolsó bejegyzése a következő határozatot hozta...» (A die decima mensis novembris usque ad diem 13-am eiusdem mensis Sedes dominialis celebratur cuius determinationes sunt sequentes utpote...) A következő négy oldal üresen maradt, mert a határozatokat nem jegyezték be.
1767-ből megmaradt egy jegyzőkönyv, amelyet Szent Mária kamarai város (Szabadka hivatalos neve 1748–1779 között) úriszékének ülésén állítottak össze. Lásd SzTL, Iványi István válogatása, II. kötet, 48. tárgy.
A magyar királyi kamara akkor mint Szabadka kamarai város földesura szerepelt és az úriszék, mint másodfokú bírósági instantia, azokat az ügyeket kezelte, amelyekben a városi előjáróság határozatai ellen emeltek panaszt, vagy mint első fokú bíróság szerv azokkal az ügyekkel foglalkozott, amelyek nem tartoztak a magisztrátus hatáskörébe (pl. a szenátus és az esküdt község, valamint a szabadkai nemesek között, a közterhek kezelése ügyében támadt vizzály esetében).

7. Csak az 1791-ben megtartott ülésen elnkölt Szabadka sz. kir. város szenátora, a többi ülésen, mint már mondtuk, magas rangú vármegyei tisztviselők elnököltek: 1785-ben az alispán; 1811-ben a vármegyei táblabírószék ülnöke; 1817-ben 1818-ban a vármegye ügyvédje; 1822-ben a vármegye jegyzője és 1823-ban ismét a vármegyei táblabírószék ülnöke (comitatus Bacsienis Tabulae iudicariae assessor).
8. A jegyzőkönyvvezető (actuarius) mindig Szabadka város előljáróságának hivatalnok volt.
9. SzTL, a CsÜ állaga, 1826. V. 18-án összeállított jegyzőkönyv.
10. Még az 1613-as XXIII. törvénycikk kimondja, mint említettük, hogy a jobbágyok felett nemes bírákból és esküdt ülnökökből álló bíróság ítélkezhet. Az Aula 1816. jún. 14-én kiadott 7470 sz. rendeletével figyelmeztette az előljáróságának azokat a tagjait, akik az úriszék munkájában részt vesznek, hogy tartsák magukat az előírásokhoz, és hogy az úriszék hivatálnokaival minél igazságosabb határozatokat hozzanak. Az Aula 1820. augusztus 25-én, 9827. szám alatt kiadott rendeletével pedig az esküdteket és a szolgabírókat figyelmeztette arra, hogy nyitott szemmel figyeljék, hogyan alkalmazzák az úriszék az előírásokat. (Mind a két rendeletet felolvasták a bajmoki úriszék 1830. január 20-án és 21-én megtartott ülésén, 12. szám alatt.)
11. SzTL, a CsÜ állaga, 1789. évi jegyzőkönyv.
12. Uo., 1818. évi jegyzőkönyv.
13. Uo., 1785. évi jegyzőkönyv. Egy kapitány és egy hadnagy állt annak a katonai különítménynek élén, amelynek az úriszék zavartalan működését kellett biztosítani, s amelyet a helytartótanács 1785/8165. számú rendeletére hívtak össze. azzal a panasszal kapcsolatban, amelyet Csantavér község emelt Frankovits, a falu bérlőjének munkája és eljárása ellen.
14. Uo., az 1839., 1842., 1843., 1846. és 1848. évi jegyzőkönyvek. A városi főszámvevő mint szakértő általában jelen volt a CsÜ ülésein ha a községi számadásról vagy más pénzügyi jellegű tárgyról volt szó.
15. Uo., az 1841. évi jegyzőkönyv.
16. Uo., az 1822. évi jegyzőkönyv.
17. Uo., az 1826. május 2-án készült jegyzőkönyv.
18. Lásd az 1836. évi X. törvénycikket.
19. SzTL, Szabadka sz. kir. város előljáróságának állaga 1. A. 4/aec. 1809. A. Polinberger bérlő és Szabadka város között 12 évre szóló szerződés 7. pontja a következőképpen szól: »Arendator . . . omni anno semel Sedem dominelem suis sumptibus celebrare tenebitur . . .« (A bérlő minden évben saját költségén köteles egyszer úriszékot tartani.) Csantavér, Bajmok és Sándor jobbágyfalvak bérbeadásával kapcsolatban lásd még az említett fundus alábbi iratait: 20. A. 11/aec. 1809. 7. A. 20/aec. 1809, 10. E. 214/pol. 1833.
20. Ez abból a megfogalmazásból következik, amellyel az úriszék jegyzőkönyvei kezdődnek. Például: Die vigesimo januaris et sequentibus diebus eiusdem mensis celebrata est Sedes dominalis.
21. Arról a szerről, amely a bűnügyi tárgyak kezelésével és a bírósági eljárás levezetésével volt megbízva, a későbbiek folyamán, a CsÜ illetékessége és hatásköre c. fejezetben adunk majd magyarázatot.
22. Ezek a fogalmazványok nagyon ritkán vannak keltezve.
23. Az 1830. évi VIII. törvénycikk 3. paragrafusára alapján (De usu linguae nationalis engedélyezték a magyar nyelv használatát Magyarországon határain belül (intra fines regni Hungariae . . . liberum erit processus lingua Hungarica instituere . . .) Bővebben erről *Magyarország vármegyei és városai, Bács-Bodrog vármegye II.* kötetének, 191. oldalán találhatóunk.
24. SzTL, CsÜ állaga 1811/28.
25. Uo., 1818/11; Krisztháber M. kishegyesi kereskedő Gyolcos György csantavéri jobbágy adósának összeállított kötelezvényben az 1792. évi XVII. törvénycikkre hivatkozott.
26. 1836/IV. tc. = a jobbágyok költözködéséről,
1836/V. tc. = a jobbágytelkekről,
1836/VI. tc. = a jobbágyok részéről használt telken kívüli ingatlanokról, az italmérésről és a kaszálók jobbágyoknak való adásáról,
1836/VII. tc. = a jobbágyterhekről,
1836/VIII. tc. = az úrbéri terhekről,
1836/IX. tc. = a községek igazgatásáról,
1836/X. tc. = az úriszékéről és az úrbéri perekéről,
1836/XI. tc. = azoknak a nemeknek a terheiről, akik jobbágyingatlant használnak.
27. Uo., 1842/31. és 1843/21.
28. Az 1848. évi IX. törvénycikk 4. paragrafusára.
29. SzTL, Bürgermeisteramt der Freistadt Maria Theresiopel (1850–1860) állaga 1834/238. sz. Ugyanezen szám alatt van az az 1834. január 13-án kiadott II. 288/44. sz. rendelet, amelyet a Temesi Bánság és Szerb Vajdaság tartományi kormánya bocsátott ki, s amelynek alapján a földbirtokosok kötelesek voltak átadni az úriszék irattárait.
30. SzTL, a CsÜ állaga 1817/7. sz.: Kuluncsits T. szabadkai szenátor az 1817. május 19-én megtartott ülésén megállapította, hogy a CsÜ nem járhat el szabályosan,

- mivel hiányoznak a korábbi ülések jegyzőkönyvei és az ülésekre vonatkozó ügyiratok. Az 1841. október 17-én készült jegyzőkönyvből világosan látszik, hogy ugyanazon év november 10-én is ülésezett az úriszék, csak a jegyzőkönyv nem maradt meg.
31. SzTL, Szabadka sz. kir. város előljáróságának állaga, 11. A. 53/pol. 1838. sz. Ennek a tárgynak mellékletei között találjuk a CsÚ 1837. november 8-i ülésének jegyzőkönyvét.
 32. SzTL, CsÚ állaga, 1822/36 sz.
 33. Uo., 1842/22 és 23 sz. u., 1831-VI/4 sz.
 34. Uo., 1842/24—27 sz.
 35. Uo., 1826-V/4, 5, 9, 16, 17 és 20 sz.
 36. Uo., 1791/32 sz.
 37. Uo., 1822/37 sz.
 38. Uo., 1822/28; 1823/20 és 21; 1825/46; 1826-V; 1829/ 28 sz.
 39. Uo., 1823/44 és 1825/13: Jankovits M., a zentai árvaszék gondnoka, a CsÚ 1823. május 14-i ülésén azzal a követeléssel állt elő, hogy a szék kötelezze Gombkötő Ferenc csantavéri kovácstól arra, hogy fizesse vissza 171 forint tartozását kamattal együtt. A szék felszólította a vádlottat, hogy 5 napon belül adjon választ. Ő azonban az úriszék következő, 1825. október 13-án megtartott üléséig sem tett eleget a felszólításnak, és mivel a félperes sem állt elő még egyszer követelésével, a CsÚ az esetet befejezettnek tekintette (...modofatus debitor nullum responsum exhibuit, instans autnem ultra hac occasione nihil praetendat, negotium quoque pro cessante pronotari.).
 40. Uo., 1822/18 és 1826-V/6 sz.
 41. Uo., 1842/24 sz.
 42. Uo., 1831-VI/19; 1840/34; 1841/27 sz.
 43. Uo., 1828/1 és 4 sz.
 44. Uo., 1831-VI/5 sz.
 45. Uo., 1828-I/5; 1839/34 és 1843/21 sz.
 46. SzTL, Szabadka sz. kir. város előljáróságának állaga 7. A. 100/ pol. 1842. sz. és 3063, 1842. évi jegyzőkönyv: Horváth Katalinnak szül. Némedy, a csantavéri jegyző özvegyének a CsÚ 1842. október 17-én hozott határozata értelmében ugyanazon év november 2-áig el kellett volna hagynia és kiürítenie a lakását. Említt személy a fenti határozat ellen panaszt emelt Szabadka előljáróságánál 14 napi haladékat kérve, amit az előljáróság jóvá is hagyott.
 47. SzTL, CsÚ állaga: 1818/11, 12, 21 és 23 sz., valamint 1831-VI/21 sz.
 48. Uo., 1823/27 és 33 sz.
 49. Uo., 1789/9 és 20; 1791/23; 1811/10, 15 és 17 sz.
 50. Uo. 1811/6 és 14: Káits Bertalan bajmoki nemes megőrzésre átvette egy Margetic nevezetű jobbágy juhait. Káitsnak eltűnt egypár juha és Margetic feljelentésére önszántából a CsÚ elé állt, ahol megtárgyalták az esetet. Káitsot a kár megtérítésére ítélték.
 51. Uo., 1825/45 és 1837/21: Ennek a tárgynak tanulmányozása közben egy paradoxonra lettünk figyelmesek, ugyanis Praser J. a csantavéri bérlő földesúr ispánja, Szabó Mihály ellen emelt feljelentését azzal kapcsolatban, hogy a megnevezett nem teljesítette robotját, a következőképpen címezte meg: »...Nemes Szabó Mihály csantavéri egész telkes jobbágy ellen...«
 52. Uo., 1843/26 sz.
 53. Uo., 1834/9; 1843/30 és 40 sz.
 54. Uo., 1811/12 sz.
 55. Uo., 1811/25 sz.: Nagy Antal főszámvevő megverte Miskolci András és Bačić Márk másállapotban levő házastársait, amíg ők a földesúr birtokán dolgoztak. A felháborodott jobbágyok panaszt tettek az úriszéknel, s az ügy határozott, hogy figyelmezteti a számvevőt; a jövőben tartsa magját és az urbáriumhoz, és hogy másállapotban levő asszonyokat csak elzárással büntethet.
 56. Uo., 1818/24 sz.: A földesúr számvevője elvett Csöty Ferenc szegedi fazekastól kb. 13 liter mézet, habár Csötynek volt engedélye a méz árusítására. A sértett fél panaszt emelt a szegedi előljáróságon, de az az ügyét átruházta a szabadkai előljáróságra, az viszont a megyei szolgabíróhoz utasította. A szolgabíró az esetet a CsÚ elé vitte, s ott olyan döntést hoztak, hogy Csötynek az elszenvedett kárért 45 forintot kell kapnia, amivel az meg is elégedett.
 57. Uo., 1791/1, 2, 3, 10, 12, 16 és 24 sz.; 1811/6, 8, 9, 10 sz.
 58. Uo., 1817/7 sz.
 59. Uo., 1842/30 sz.
 60. Uo., 1846-VI/3 sz.
 61. Uo., 1817/1 és 1818/16. A CsÚ 1824-ig a bűnügyi eseteket a szolgabíróhoz utasította, rendszerint a következő formulációval: »...instantem fine obtinenda indemnisationis ad dominum iudicem nobilium inviari...« 1824. október 22-én a város királyi szabadalomlevéllel jogot nyert arra, hogy a bajmoki, csantavéri és sándori jobbágyok felett bűnügyi esetekben is ítélkezzék és halálos ítéletet is hozzon, így a CsÚ az érdeklét feleket Szabadka sz. kir. város bűnügyi bíróságára utasította, 1828-X/30 és 31; 1831-VI/32.

62. Uo., 1843/20 és 1846-VI/5 sz.
63. Uo., 1822/32; 1828-X/36 és 40; 1831-VI/33; 1839/37 sz.
64. Uo., 1822/35; 1823/43; 1828-X/33; 1829/21; 1831-VI/10; 1838/37 sz.
65. Uo., 1828-I/12; 1834/4, 13 és 16; 1837/20; 1841/34 sz.
66. Uo., 1825/24; 1828-X/24; 1831-VI/30 és 34; 1834/7, 11 és 27-30; 1837/23 és 24; 1838/2, 3, 11, 36 és 39; 1839/19; 1840/9 és 31; 1841/23, 24, 35 és 43; 1843/2, 16-18, 36 és 39; 1846-III/9; 1848-I/1-82; 1848-II/5.
67. Uo., 1838/3 sz.
68. Uo., 1818/15; 1822/21; 1823/13, 32 és 36; 1828-I/12; 1828-X/18, 23, 24, 27 és 33; 1829/21, 30, 31, 34; 1831-VI/9, 15, 18, 20, 35; 1834/4, 13, 14, 16, 21; 1837/20 és 35; 1838/25, 29, 32, 35, 38, 40, 41 és 43; 1839/15, 21, 24, 26, 31 és 34; 1840/24, 28, 31, 35 és 36; 1841/33, 34, 37, 38, 45 és 47; 1842/32, 33, 35, 37, 38, 39 és 41; 1843/17, 28, 33, 34 és 39; 1846-VI/10, 14, 15, 18 és 19; 1848-I/84; 1848-II/6, 7, 13 és 14 sz.
69. Uo., 1837/22 és 34; 1838/10 és 33 sz.
70. Uo., 1834/24 sz.
71. Uo., 1839/41 sz.
72. Uo., 1843/24 sz.
73. Uo., 1811/29 sz.
74. Uo., 1818/4, 10, 27, 29; 1822/2, 23, 29; 1823/17 és 18; 1828-I/2; 1834/15; 1837/14; 1839/32; 1843/28 sz.
75. Uo., 1825/15; 1826-V/3 és 14; 1826-IX/16 sz.
76. Uo., 1826-V/19; 1831-VI/31; 1837/29; 1838/16; 1839/9; 1841/29 és 31; 1842/26; 1843/6, 27, 29 és 35; 1846-III/5; 1846-VI/4 sz.
77. Uo., 1843/23 és 31; 1846-III/13 sz.
78. Uo., 1823/24, 25 és 30; 1826/1 és 3; 1825/16; 1828-X/35 sz.
79. Uo., 1818/8; 1825/2 és 3; 1828-I/4; 1831-VI/31; 1834/1; 1837/21, 27, 28 és 30; 1838/1, 15, 17, 31; 1839/32, 33; 1840/1 és 40; 1848-I/88 és 90 sz.
80. Uo., 1811/2, 4 és 5 sz.
81. Uo., 1828-I/5 sz.
82. Uo., 1791/40; 1811/18; 1817/5; 1818/22 és 25; 1823/20; 1825/5; 1828-I/8; 1831-VI/8, 13; 1834/5; 1839/27 és 35; 1846-VI/20; 1848-I/85 és 87 sz.
83. Uo., 1828-X/29; 1829/19 sz.
84. Uo., 1791/35-39 és 41-45; 1811/1; 1818/30; 1826-IX/6; 1831-VI/1-17; 1842/20 és 45; 1843/2 sz.
85. Uo., 1828-I/6 sz.
86. Uo., 1831-VI/24 sz.
87. Uo., 1846-VI/1 sz.
88. Uo., 1834/12 sz. Az 1783-ban készült pecsétet, amikor a községet alapították, egészen 1834-ig használták, amikor minden jel szerint először cserélték ki újjal.
89. Uo., 1839/39; 1840/15 sz.
90. Uo., 1839/40; 1840/16 sz.
91. Uo., 1825/44; 1831-VI/25, 29; 1834/6; 1841/26, 36; 1843/22; 1846-VI/12 sz.
92. Uo., 1842/44 sz.
93. Uo., 1825/41; 1828-X/38; 1848-II/1 sz.
94. Uo., 1789/12, 14, 22; 1791/34; 1834/8; 1837/31; 1838/18; 1839/35 sz.
95. Uo., 1834/5 sz.
96. Uo., 1838/31 sz.
97. 1789. október 13-i jegyzőkönyv. Ezt a jegyzőkönyvet a többi csantavéri jegyzőkönyv közé soroztuk, tekintettel alakjára, amely teljes egészében megegyezik annak az állagnak a jegyzőkönyveivel, és tekintettel arra, hogy ez az egyetlen megmaradt irat abból az időszakból, amely a bérló földbirtokosra vonatkozik, ennél fogva nem lenne alkalmas külön állagként bevezetni.
98. SzTL, CsŰ állaga, 1811/24 és 25; 1818/5 (lásd az 55. jegyzetet).
99. Uo., 1822/36 sz.
100. Uo., 1831-VI/31 sz.: »hogyan ezentúl a tárgyalat... visszaéléseket elkövető jobbágyokat úriszék nélkül is testi büntetéssel illesse...«
101. SzTL, Szabadka sz. kir város előjáróságának állaga (1779-1849) 12. D. 305/ pol. 1840 és 11. A. 41/pol. 1842 sz.
102. SzTL, CsŰ állaga 1818/4 sz.: A bérló földesúr 1818-ban feljelentette Hajagos András csantavéri jobbágyot azért, mert hanyagul teljesítette úrbéri kötelezettségeit és egyúttal azt javasolja, hogy vegyék el teltét és üzzék el a faluból. A javaslatot a CsŰ nem tette magáévá, de Hajagosnak szigorú határidőt szabott kötelezettségeinek teljesítésére. Hajagos, mivel azokat nem teljesíthette, ismeretlen helyre távozott (1822/2 és 1823/1 sz.). Űgye sokáig húzódott, de a bérló földesúr nem volt hajlandó leírni tartozásait, és az úriszék 1828-ban úgy határozott, hogy azokat legközelebbi rokonságának kell megfizetnie (1828-X/1).
103. Uo., 1818/10 és 1838/1 sz.
104. Uo., 1823/17 és 18; 1828-I/2; 1837/27; 1838/14; 1839/32 és 33 sz.
105. Uo., 1818/27 sz.

106. Uo., 1822/23 sz.
107. Uo., 1825/24 sz.
108. Uo., 1841/25 sz.
109. Uo., 1818/29; 1822/29; 1834/15; 1843/28 sz.
110. Uo., 1822/18 sz.
111. Uo., 1818/6 sz.: A CsÚ 1818-ban nem hallgatta meg 25 csantavéri jobbágy kérelmét, hogy vegyék el telkeiket, mivel fogatos jószág nélkül maradtak, hanem kötelezte őket, hogy meghatározott időn (hat hónapon) belül szerezzék be a hiányzó jószágot, amelyet azonban a jobbágyok még négy év múlva (1822) sem teljesítettek (1822/3). A CsÚ és a bérló nemes elnöző álláspontját azzal a feltevessel magyarázzuk, hogy akkor nem volt megüresedő telkekre jobbágy igénylő, és a földesúrnak mégis jobban megfelelt, hogy a telkek akárhogyan is, de meg legyenek művelve, mert így a tizedet be lehetett szedni, míg ellenkező esetben a telkek műveletlenek maradtak volna.
112. Uo., 1822/1 és 22 sz.: Farkas János bérbe vette a szárazmalmot. Abban az évben a gabona nagyon gyenge termést hozott, s ezért Farkas az év végén nem bírta kifizetni a szerződésben megállapított bért. A bérló földesúr főszámvevője, akit arra a CsÚ hatalmazott fel, lefoglalta Farkas ingóságait, de még felesége hozományát is azzal, hogy mindent el fognak árverezni. Farkas mezitláb, egy gatyában egy ingben és egy kalappal került ki az utcára.
113. Uo., 1843/32 sz.: A CsÚ-nek még 1825. október 13-án megtartott ülésén határozatot hoztak, gróf Brunswick korábbi bérló keresetével kapcsolatban, aki 3898 forintot követelt visszamenőleg a csantavéri jobbágyoktól, amelyet 1827. május 9-én, majd 1828 október 22-én is megerősítettek. A tartozást azonban még 1843-ban sem fizették ki. Hasonló eset fordult elő, amikor Polinberger J. korábbi bérló 9259 forintot követelt 1816-tól a csantavéri jobbágyoktól, amelyet azonban a CsÚ 1828-ban hozott határozata értelmében kellett volna kifizetni (1828-X/32 sz.). 1829-ben (1829/10 sz.), majd 1831-ben (1831-VI/27 sz.) és végül 1840-ben (1840/18 sz.) is megerősítették a határozatot, de valójában még 1841-ben sem teljesítették. A későbbiekben az ügynek nyoma veszett...! Itt említjük meg, hogy 1810-ben Csantavért 12 évre bérbe adták 35 215 forintért és a bérló a részleteket minden három hónapon előre volt köteles kifizetni. A bérló Polinberger József, a vármegyei tábla ünöke volt, (Lásd Szabadka sz. kir. város előjáróságának állagát, 1. A. 4iaec. 1809 sz.)
114. Uo., 1789/2; 1791/11; 1811/26; 1818/19; 1825/42; 1828-X/29; 1829/32; 1834/2; 1834/10 sz.
115. Uo., 1810-X/34; 1829/33 sz.
116. Uo., 1789 5; 1791/22; 1818/18; 1826-V/2; 1826-IX/2 és 3; 1828-X/21 és 39 sz.
117. Uo. 1842/41; 1843/23 és 31 sz.
118. Uo., 1789/5, 6; 1791/1—3; 1811-IV/2, 4, 5; 1822/17, 25, 26; 1823/19, 24; 1825/16; 1826-V/1 és 2 sz.: Az utóbbi szám alatt a CsÚ Csantavér község panaszáról tárgyalt, amelyet a megye alispánjához intézett a bérló bajsai Vojnits fivérek ellen a házadó (census domialis) ügyében, különböző fuvarok elszámolása ügyében (Sztapár, Kula, Cservenka, Zenta stb.), a legelők szántása és a kukoricáért járó heted ügyében. Mivel az említett helyen a jobbágyok javára szólt az ítélet, ezért azok panaszt emeltek a királyi helytartótanácshoz és udvarhoz. Megtudván ezt, a Vojnits fivérek panaszt tettek Szabadka előjáróságánál mint közvetlen földesúrnál, azt állítva, hogy egyes jobbágyok a községi jegyző, bíró és pénztárnok felbujtására (... ex concitatione notarii, iudicis et cassarii...) panaszt emeltek maga a földesúr és a bérló ellen Pozsonyban a nádornál és Bécsben az udvarnál. Így az előjáróság 1826. augusztus 16-i ülésén az 1447-es határozattal — "... hogy ez a község (Csantavér) rossz példája a többi földesúri község előtt később nehegy rossz következményekkel járjon..." (no communitas haec alius quocue communitatibus possessionum maium exemplum praebens plures inamoenitates post se trahat...) — bizottságot küldött Csantavérre, hogy vizsgálja meg az ügyet, és ha a Vojnits fivérek állításai helytállóak, függessze fel hivatalából a falusi jegyzőt és a községi előjáróság tagjait (... ea cum observatione — tuod casus ille — ut seu notarius ab officio suspendatur seu vero primores e servitio iuod gerunt, dimittantur...). (Szabadka sz. kir. város RIelőjáróságának állaga 12.C. 209/ pol. 1826 sz.) Ahogy a későbbiekből látszik, a vizsályt a CsÚ 1826-X/2 sz. okirat alapján előbb részben a bérló földesúr javára ítélték meg, később azonban a helytartótanács 1827. augusztus 11-i 20897. sz. irata alapján a csantavéri jobbágyoknak meghagyták, hogy a házadót és a kötelező juhhetedet úgynevezett bécsi valutában fizessék, a földesúrnak viszont vissza kellett fizetnie a szabálytalanul beszedett összeget. (CsÚ 1831-VI/6 sz.) Ezzel az esettel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy a szabadkai küldöttek az országgyűlésről rendszeresen küldtek jelentéseket Szabadkára az előjáróságnak. Így 1839. augusztus 8-án azt írták, hogy ugyanazon év augusztus 6-án az országgyűlés az 1836. évi VII. törvénycikk módosításáról tárgyalt és határozatot hozott, hogy a házadót ezüstpénzben kell fizetni. (Szabadka sz. kir. város előjárósága 4. B. 18/pol. 1839; 1826-IX/1, 11, 13; 1839/32, 33; 1848-1/88 sz.)
119. Uo., 1823/43; 1842/21; 1846-VI/15 és 19; 1848-II/6 sz.
120. Uo., 1791/10, 29; 1811/7 és 9; 1818/11, 12, 19, 21; 1822/31; 1823/31, 32; 1825/17, 25; 1825/37; 1828-X/26, 29, 32; 1829/32; 1831-VI/13, 16, 17, 19, 21; 1834/1, 2, 18; 1837/17, 38; 1840/7, 21, 35; 1841/3; 1842/21, 42; 1843/25; 1846-III/7; 1848-I/20; 1848-II/1 és 4 sz.
121. Uo., 1826-V/11, 13; 1828-X/36; 1829/37; 1837/25; 1839/31; 1840/23, 31; 1841/46; 1842/40; 1843/31; 1848-II/4 és 5 sz.
122. Lásd a 68. jegyzetet.

123. SzTL, CsÜ állaga, 1837/22, 34; 1838/10 sz.
124. Uo., 1848-I/91 sz.
125. Uo., 1818/25 sz.: Gönc József fiát, aki verekedés közben sérüléseket okozott Szikszai Jánosnak, a CsÜ 10 icce (kb. 7,5 lit.) bor és 5 icce pálinka értékének kifizetésére ítélte; 1826-IX/8 sz.
126. Uo., 1828-X/22 sz.
127. Lásd a 66. jegyzetet.
128. SzTL, CsÜ állaga, 1811/13; 1843/ 25 sz.
129. Uo., 1823/24; 1826-V/1 és 2; 1826-IÜ/2; 1828-I/1, 4; 1828/35; 1839/33 sz.
130. Uo., 1822/20 sz.
131. Uo., 1822/25 sz.
132. Uo., 1817/9; 1823/20; 1825/5; 1826-V/1, 2; 1837/28 sz.
133. Uo., 1825/35. Kimerítő adatokat találunk még a község pénzügyi jelentéseiben.
134. Uo., 1839/7 sz.
135. Uo., 1834/7 sz.
136. Uo., 1823/16 sz.
137. Uo., 1826-V/6; 1831-VI/4; 1832/32; 1837/27, 28, 30; 1838/1, 15, 17, 31; 1839/32, 33; 1840/1, 10; 1841/3; 1842/6, 7; 1848-I/88. (Amikor jobbágy vagyonát árverezték, azon rendszerint egyetlenegy jobbágy sem jelent meg. Ellenben megesett, hogy Magosi János, Csantavér község jegyzője felelt a CsÜ előtt nagyobb összeg eltulajdonítása miatt. A CsÜ úgy döntött, hogy össze kell írni ingó és ingatlan vagyonát, hogy az előbbit át kell szállítani a topolyai vásárra és ott nyilvános árverésen eladni. Úgy is történt. CsÜ 1842/21 és 1843/3 sz.
138. Uo., 1846-VI/17 sz.
139. Uo., 1811/23; 1825/42; 1828-X/37; 1829/23; 1831-VI/23; 1834/8 és 10 sz.
140. Lásd a 82. jegyzetet.
141. Lásd a 71. jegyzetet.
142. SzTL, CsÜ állaga, 1789/3, 7, 14, 15, 17, 22; 1791/2, 5, 9, 21, 27, 28, 35—39, 41—45; 1811/1; 1817-IV/4; 1822/16; 1823/2; 1825/26, 35, 45; 1826-IX/2; 1836/16; 1837/19, 36; 1839/31—33, 35, 37, 39 és 41; 1840/6, 16; 1841/27, 39, 40; 1842/20, 21, 45; 1843/22; 1848-I/83; 1848-II/2, 10 sz.
- CsÜ 1811. évi ülésének első napirendi pontjaként Csantavér község 1809. évi számadását tárgyalták. — (...rationes possessionis Csantavér pro anno 1809...) Mivel az iratok között van az évi jövedelmek és költségek dokumentált kimutatása, abban a helyzetben vagyunk, hogy valamivel többet mondhatunk magáról az évi számadásról. A rövid kimutatás két részre oszlik: a jövedelmekre és a kiadásokra.
- A jövedelmek az előző év szaldójából, a befizetett járulékokból és házadókból, a vármegyének a katonaság elszállásolásáért (quarterium) és élhelmezéséért (proviand) valamint a szabadtakai előjáróságnak az elvégzett fuvarokért járó befizetéséből állnak.
- A kiadások a következőképpen oszlanak meg:
- havonkénti befizetések a megye pénztárába (kontribúciók);
 - a jobbágyoknak járó összegek az elvégzett munkákért és a terménybeszolgáltatásért;
 - a községi hivatalnokok fizetése (salaria): a jegyző fizetése, aki évente 285 forint 51 krajcárt kapott, és pedig kézpénzben 100 forintot, 84 forintot 6 közből keményfa ellenértékéért, a 14 forintjával; 28 forintot 120 font marhahús fejében, a 14 krajcárjával; 20 forintot 50 font fagygy ellenértékéért, a 24 krajcárjával; 3 forint 51 krajcárt 50 font sóért és 50 forintot egy hízótt disznó fejében; továbbá a falusi kántor fizetése; a sebészé, főbíróé, pénztárosé, községi esküdté, a mezőőröké és végül a kézbesítő fizetése;
 - napidíjak;
 - anyagi kiadások épületek javítása alkalmával (a mellékelt iratok adatokat nyújtanak a különféle árucikkek — szerszámok, eszközök, edények, épületanyagok értékéről, amelyeket az épületekhez szereztek be, valamint a munkálátok értékéről);
 - irodai eszközök;
 - előre nem látott kiadások.
- (Abban az évben az *összevetel* 8052 forintot és 45 krajcárt tett ki, a kiadások pedig 8045 forintra rúgtak. Az adóketésről és a járulékok befizetéséről készült kimutatás — a pénzügyi adatok mellett — az adókötelesek számáról, neveikről, egyéni kötelezettségeikről is felvilágosítást nyújt, továbbá a kötelezettségek teljesítési módjáról, vagyis arról, hogy azt kézpénzben, fuvarozással vagy terménybeszolgáltatás útján egyenlített ki.
143. Uo., 1828-X/25; 1831-VI/25, 29; 1841/26, 36; 1842/44; 1843/22, 39; 1846-III/12; 1848-II/15 sz.
144. Uo., 1791/12, 25, 26, 28; 1818/11, 12, 23; 1828/23, 27; 1825/17—19; 1826-V/21; 1826-IX/7; 1828-X/30; 1831-VI/22, 28; 1837/13; 1838/5, 6, 12, 34; 1840/33; 1841/27, 30, 44; 1842/26, 29, 36; 1843/11, 25; 1846-VI/3 sz.
145. Uo., 1826-V/15 sz.
146. Uo., 1789/4, 10, 13; 1791/14, 17; 1818/13, 25; 1823/21, 22; 1825/16, 22, 23, 39; 1826-IX/4; 1831-VI/28; 1839/31; 1840/19, 20; 1840/40; 1841/20, 28, 29, 30; 1842/6—8, 26, 29, 36; Iratok: 567 tárgy, illetve 2695 lap. 1843/7, 11, 29; 1846-VI/4, 21 sz.
147. Lásd a 76. jegyzetet.

148. SzTL, CsŰ állaga: 1823/44; 1826-IX/3; 1828-X40; 1848-I/65; 1848-II/4, 8 sz.
 149. Uo., 1822/4; 1839/39 sz.
 150. Uo., 1848-II/2 sz.
 151. Uo., 1839/40; 1840/16; 1841/5 sz.
 152. Uo., 1846-VI/21; 1848-I/83; 1848-II/10 sz.
 153. Uo., 1831-VI/11 sz.
 154. Uo., 1848-I/83; 1848-II/10 sz.
 155. Uo., 1843/9 sz.
 156. Lásd a 154. jegyzetet.
 157. SzTL, CsŰ állaga, 1818/7; 1823/18; 1825/43, 45; 1837/21; 1841/27; 1843/26, 40 sz.
 158. Uo., 1811/2, 4, 5; 1822/38 sz.
 159. Uo., 1817/3; 1822/1, 22; 1823/26; 1825/41; 1828-X/38; 1831-VI/22; 1837/30; 1843/14, 1846-VI/6 sz.
 160. Uo., 1811/30; 1825/43; 1828-X/39; 1831-VI/4; 1839/36; 1840/33 sz.
 161. Uo., 1789/3, 7, 15, 17, 22; 1791/7, 16, 19, 46, 47; 1811/30; 1822/35; 1826-IX/9; 1828-I/9; 1828-X/16, 29, 77; 1829/13, 19, 24; 1839/35; 1840/3; 1841/34, 40; 1842/19, 20, 25, 40, 42, 44; 1843/9, 13; 1846-VI/1; 1848-I/90; 1848-II/2 sz.
 162. Uo., 1840/32 sz.

A CSANTAVÉRI ŪRISZÉK
 (1789—1848)

Rövidítések és magyarázatok

- SzTL Szabadkai Történelmi Levéltár
 Ūsz Ūriszék
 CSŪ Csantavéri Ūriszék
 1811/28 A CSŪ 1811-ben tartott ūlésének 28. napirendi pontja
 1831—VI/4 A CSŪ 1831 jūniusában megtartott ūlésének 4. napirendi pontja
 Az ūriszék ebben az évben, ugyanis, két ízben ūlt össze.

Nem állítjuk, hogy a jegyzetekben az egyes tények minden esete fel van tūntetve, megengedjūk annak a lehetőséget, hogy hasonló esetek meg előfordulnak.

Az érdekelteknek azt javasoljuk, hogy ennek az allagnak tanulmányozásakor vegyék tekintetbe a beadványokat (kérvényeket, feljelentéseket, panaszokat), amennyiben megvannak, amelyek alapján az egyes napirendi pontokat tárgyalták. Ezek az állag szumaris leltárából könnyen áttekinthetők. Minden tárgyra, minden irat-csomóra, amelyekben ilyen beadvány van, rá van írva a napirendi pont száma, amely alatt arról a tárgyról volt szó. Az itt felhasznált adatok nemcsak a jegyzőkönyvekből, illetve az egyes napirendi pontokból származnak, hanem a megfelelő mellékletekből is.

Mennyiség:

Könyvek: 24 jegyzőkönyv
 Iratok: 567 tárgy, lūtve 2695 lap

KILENCVEN ÉV A MŰVELŐDÉS SZOLGÁLATÁBAN

A színművészet történetében a zombori színház nagy szerepet tölt be. Zomborban már a XIX. század elején megfordultak színházársulatok. Színház-történeti adatok között kutatva sok érdekes anyagra bukkanhatunk. Sajnos, városaink levéltárainak egy része megsemmisült vagy hiányos, részben pedig hozzáférhetetlen, úgyhogy néhány adaton kívül nem sok megbízható támpontot lehet találni és nem egy esetben színészi visszaemlékezésre kell támaszkodni. Ezek közül a legtöbb értéktelen, mert az emlékkönyvek, amelyeket leginkább sugók írtak és adtak ki, elsősorban szórakoztatni akartak, nem pedig megkönnyíteni a későbbi kutatók munkáját.

Amíg a zombori színház jelenlegi épületét nem építették fel, az itt megforduló német, magyar és szerb vándortársulatok a város tulajdonát képező Vadászkürt vendégfogadó nagytermében, nyáron pedig a fogadó udvarán fából épített arénában tartották előadásait. Vándorszínészek voltak, bármily nyelven szolgálták is Tháliát, akik ekhós szekéren járták az országot, városról városra vándoroltak batyukkal, csomagokkal megrakva és sok helyen a vendéglők kocsiszínjeiben, az »állásban«, vagy a kocsmáik ivójában építettek ideiglenes színpadot.

Vándorlásuk, koplalásuk készítette elő a talajt a sok nehézséggel küszködő szerb vagy színészeti állandósítására Bácskában, illetve annak megyei székhelyén, Zomborban.

Zombor tehát igyekezett állandó otthont nyújtani a színészeknek. Ez nemcsak joga, hanem kötelessége is volt. Mint megyei székvárosnak nagy művelődési és gazdasági jelentősége volt. Számban és értékben megnövekedett értelmisége nemzeti különbség nélkül érezte a helyzet fonák voltát és kötelezettségeit. Minthogy hivatalos — állami vagy városi — támogatásra abban az időben számítani nem lehetett, magánkezdemenyezésre 1879-ben Színházépítő rt. alakult, amelynek részvényei 50 forint értékűre szóltak. Voltak olyanok, akik nem helyeselték, hogy a színházat »üzleti alapon« építsék fel, hanem a mellett szálltak síkra, hogy a színházépítéshez szükséges pénzt közadakozás útján hozzák össze.

De az előbbi megoldás helyesebbnek bizonyult, mivel már néhány hét múlva a részvények tekintélyes része elfogyott. A részvénytársaság nagy lendülettel fogott a terv megvalósításához.

A mai ember el sem tudja képzelni, mennyi formalitás, felterjesztés, tervkézítés, költségvetés-készítés foglalta le az emberek idejét, míg megszerezték az ingyentelket és kiínhatták az építési pályázatot, hogy a jelentkező építésszek közül a legalkalmasabb ajánlatát elfogadhassák. Bizottságot állítottak össze, s az bejárta az országot, hogy az épület számára megtalálja a kellő mintát és az építkezést a legmegbízhatóbb vállalkozónak kiadja.

A korabeli sajtó, különösen a megye hivatalosnak számító lapja, a Bácska, de más újság is, híven beszámolt minden fontos körülményről. A lapok cikkeit olvasgatva úgy érezzük, hogy szinte az egész várost ez a kérdés izgatta. Az építő részvénytársaságban minden nemzetiség képviseltette magát. Így Szemző Gyula mellett Dorde Atanacković, Barthal József, Šimeon Bilkar, Milan Gergurov, Jovan Mihelić, dr. Rátay József, Jovan Milošević és dr. Petar Stojković lelkesedéssel és fáradságot nem ismerő ügybuzgalommal szolgálta az építés ügyét.

Az egész várost a színházépítés láza hatotta át. Műkedvelő előadásokat, hangversenyeket, bálakat és egyéb rendezvényeket tartottak, hogy azok tiszta bevételével is hozzájáruljanak az építési költségek fedezéséhez. A városi tanács 1881 áprilisában ingyentelket jelölt ki a színház számára, a közben kiírt pályázatra tíz pályamunka érkezett. Ezek közül Vojtha Antal műépítész tervét fogadta el a bizottság, az építést viszont »az árban legolcsóbb Hunyady és Spitznagel bajai építővállalkozók nyerték el« — jegyezte fel a krónikás.

Az építés megkezdődött. A tervek szerint 1882 novemberére kellett átadni az épületet.

A Színházépítő rt. 1882. szeptember 6-án szerződést kötött Sághy Zsigmond és Dobó Sándor igazgatókkal, hogy társulatukkal nyissák meg az új színházat.

Közben továbbra is szorgalmasan folyt a részvényjegyzés és már 40 000 forint értékű részvény talált gazdát. A színházépület, felszereléssel — díszletekkel és kellékekkel — együtt 45 000 forintba került. A hiányzó ötezer forintra kölcsönt vettek fel. Ezt a kölcsönt a színház mellett felépült Elefánt fogadó és vendéglő bérösszegéből és egyéb jövedelmeiből óhajtották törleszteni.

Miután a színészetkedvelés hajlama a magyar, szerb és német ajkú lakosság vagyonának és számának növekedésével arányosan erősödött, a közönség egyre türelmetlenebbül várta a színház elkészülését, amelyben majd az újvidéki Szerb Nemzeti Színház is kellemesebb körülmények között tarthatja előadásait.

Az épület 1882 őszére készült el. Ezelőtt kilencven évvel, 1882. november 25-én, egy tébbe forduló nap estéjén ünnepre gyűlt össze nemcsak a zombori, de a környező községekből is berándult, művészetpártoló közönség. Hosszú hintósorok álltak a színház előtti téren.

A zenekar ünnepi nyitánya után a díszes függöny előtt egy fiatal tanár, dr. Margalits Ede jelent meg — aki később a budapesti egyetem tanára lett —, és a fényesen megvilágított rivalda előtt az ismert zombori költő, Dömötör Pál *Színházavató óda* című költeményét mondta el meghatódottan a síri csöndben figyelő közönségnek:

*Óh, Múzsza, tudd meg, a szent helyet itten
Két nép lelke alkotá teneked!
Óh, hát éleszd az idők végeiglen,
éleszd közöttünk — a testvériséget!
Hogy az a két jobb, mely kezet fogott,
Mindent megosszon terhet és jogot!
Hogy ez a két erő, mely egybeállt,
Szeresse és becsülje a közös hazát!*

A szerző mélyen átérezte azt, hogy a lelkek megbékélését szolgálja az, ha az együttélő nemzetiségek egymást megbecsülve élnek, mert a kölcsönös szeretet minden időben a jólétet teremti meg. Ez a költő kilencven évvel ezelőtt írta le azt, amit minden józan és nemes gondolkozású ember ma is helyesnek tart.

Az ünnepi bevezető hatalmas tapsvihara után felgördült a függöny és megkezdődött az első előadás. Szigeti József *Rang és mód* című színműve került színre. Az ünneplő közönség elragadtatástól kipirult arccal élvezte a színészek játékát és minden jelenetet zúgó tapsal jutalmazott.

Valóságos ünnep volt ez a nap a zomboriak számára, akik addig — az elmúlt évtizedek során — csak a Vadászkürt szálló nagytermében megtartott előadásokat látogathatták, ahol meg voltak fosztva a színművészet igazi élvezetétől. A hálás közönség az első előadás után fáklyásmenettel kereste fel a Színházépítő rt. tagjait és meleg szeretettel ünnepelte.

Az új színház nezőtere kényelmes, célszerű volt, a színpad pedig alkalmas nagyobb darabok előadására is.

Margalits Ede dr. a megnyitó előtti napon, 1882. november 24-én a Bácska c. újságban részletesen beszámolt az új színházról, megdicsérte annak szemképrázatát előnyeit és különösen kiemelte »az egésznek koronáját, a nézőter mennevezetének közepén alkalmazott napot, amely huszonhat lánggal egy csoportban, fényezett érc- és üvegreflektor segítségével az egész nézőteret megvilágítja, a világítást pedig egy önműködő gázelőállító készülék szolgáltatja.«

A zomboriak a társulattal nagyon elégedettek voltak, mert bár addig is sok tehetséges színész fordult meg Zomborban, most, az új színházban nagyobb műgond és lelkiismeretesség volt észlelhető. A későbbi előadásokat is télt ház előtt tartották. Főleg a látványos operettek előadásain jelent meg nagyszámú közönség, de a drámai előadásokat is sokan látogatták. A társulat nagy munkakedvvel dolgozott, egymás után tanulta be az új darabokat. A műsor változatos volt.

Az is kellemesen hatott a nézőkre, hogy a korszerűen felszerelt színház akusztikája kitűnőnek bizonyult, s hogy a színészek játéka a terem minden részéről jól látható.

A következő években nemes verseny fejlődött ki a szerb és magyar társulat között. Mindegyik sok ambícióval és lelkesedéssel végezte munkáját.

A szerb együttes műsorán gyakran szerepeltek magyar szerzők művei. Bátran állíthatjuk, hogy a szerb—magyar színházi kapcsolatok egyik jelentős állomása Zombor volt. Ezek az előadások sokban elősegítették a két nép szellemi kapcsolatainak erősítését, mert már abban az időben is akadtak olyanok, akik a két népet megpróbálták elidegeníteni egymástól. Ennek ellenére több eseményből arra lehet következtetni, hogy a magyarokat és a szerbeket művelődési téren is szoros szálak kötötték össze, ami logikus következménye volt évszázados együttélésüknek.

A világot jelentő deszkáknak Bácskában, de különösen a megyeszékhelyen, Zomborban is megvolt a maguk romantikája. Főlkeltették az egész társadalom érdeklődését — nemzetiségi hovatartozásra való tekintet nélkül. Az új színházban sűrűn váltakoztak a különféle társulatok, újabb és újabb nevek jelentkezték az igazgatói székekben. A zombori színház ismert lett az országban. Szívesen szerződtek ide a színészek, mert kevés olyan város volt az országban, ahol a színészet a közönség részéről olyan támogatásban részesült, mint itt. A páholyokat egész idényre kibérelték. Így a magánvállalkozó színigazgatók napi kiadásaitak könnyen fedezték. Az ülőhelyek is rendszerint mind elkelték. Az üres ház fogalma valamikor ismeretlen volt Zomborban. Egyszóval a bácskai város a vidéki színház-társulatok eldorádója lett.

Noha a közönség a színi előadásokat — mind a magyar, mind a szerb nyelvűeket — melegen pártolta, a Színházépítő rt. azon fáradozott, hogy a város vegye át a színházépületet, természetesen a befektetett tőke ellenértékének kifizetése mellett.

Mivel a város nem mutatott hajlandóságot erre, mert tudta, hogy az nagy anyagi áldozatokkal jár, hosszú hónapokig tartó tárgyalások következtek. Ekkor a Rézvénytársaság a minisztériumhoz fordult, s az elrendelte az átvételt. Ekkor kapta a színház a Városi Színház nevet; ezen a néven működik ma is. A város a részvényeket csak félárban fizette ki, de ennek fejében egy jelentős kulturális intézményhez jutott.

Az átvétel után határozatot hoztak, hogy a színházat ingyen engedik át az igazgatóknak. A fűtés költségeit is a város fedezte, sőt — igaz, hogy szerény — szubvenciót is adott mind a szerb, mind a magyar társulatnak. A színház szellemi vezetését az akkor alakult színügyi bizottság vette át.

A Zombori Városi Színház érdemes és értékes művelődési intézménnyé fejlődött. Nagyhirű magyar és szerb művészek kerültek ki belőle. Művelte a szépet, ápolta a testvériséget, és jelentős bástyája lett a műveltségnek.

A vidéki színházak között mindig az első helyek egyikét foglalta el.

A zombori színház

OLVASÓNAPLÓ

IGAZI OLVASÓ

SAVA BABIĆ: *Na dlanu.*

Osvit, Subotica, 1971.

Nem egy tanulmányt, könyvet írtak már az olvasás művészetéről s arról, mi a szép, az élvezetes benne; arról is írtak, hogy egy ember átlagos életkora hány mű elolvasására elég, és arról is: mennyivel könnyebben hozzáférhető a keresett könyv ma, mint négyszáz évvel ezelőtt, amikor a kollégiumi olvasótermekben az asztalhoz láncolták s lakattal biztosították a könyv elmozdíthatatlanságát. Mi már a fejlődés korában élünk, de nem minden vonatkozásban, mert például arról, hogy mi is az a »diagonál-olvasás«, mivel gazdagítja, vagy mivel szegényíti a szellemi életet, még igen keveset írtak. Arról sem tudunk eleget: milyen eredményeket hozott az, hogy a földgolyó néhány fejlett országában már rég meghonosították a kivonatos olvasmányokat (itt szépirodalomra gondolok) a tanintézeti hallgatók számára, akik Tolsztoj *Háború és béke* c. regényének tartalmát 2042 oldal helyett 32 oldalon elolvashatják s arányilag elég jó kalkulussal levizsgálhatnák a nagy realista »illik tudni róla« művéből? Ebben a ökonómikus »időmegtakarításban« manapság a tévé és a komputer is segít, mégpedig igen eredményesen, mert már kibontakozóban van a modern tévékultúra. Példa rá az *Odüsszeia*, az *Ivanhoe*, a *Forsyte Saga* izgalmas folytatásokban való közlése, ahol a vizuális cselekmény mögött a szöveg már harmad- vagy negyedrangú szerepet tölt be. És most soron következik a zene. Világraszóló visszhangja is van már. A Moog-Synthesizer elektronikus hangszerrel egy komputerbe betáplálták Bach fúgáját, s a zenei remekmű lehallgatása után a legnevesebb zenekritikusok azt írták, hogy ezt a csipkefinom szerzeményt »...ilyen hajszálnyi pontosan s tökéletesen még nem játszotta le soha senki.«

Ha már a kritikusoknál tartunk, itt nem egy folyóiratból, nem egy lapból, rádió- vagy tévébeszámolóból az esztétizáló komoly felkészültséggel megírt értékelésének sorai közül olykor kiéreződik, hogy számára egy-egy újabb mű megismeréséhez, befogadásához és véleményének kimondásához pár bekezdés elolvasása is elég. Tehát már ő maga is — bár »szakmabeli« — diagonál-olvasóvá vált és értékrendet állapít meg olyan magas fokon, hogy (úgy véli!) tőle függ: ki kerül be az irodalomba, ki a festészet, ki a zene, ki a színészet hivatásos művészeinek körébe.

Az örökbecsű értékektől szinte elriasztana bennünket, ha mindez azt jelentené, hogy emberi környezetünkben már mincs is igazi olvasó és ezzel a bizarr idővel és kísérő jelenségeivel együtt már a könyv is éppoly dekorációvá vált, mint egy korszerű lakberendezésben a filodendron az ablak előtt, vagy egy mezei virágokkal teli korondi váza a könyvespolc tetején?!

Nem... És ezt tévékészülékem, filodendronjaim és korondi vázáim társaságában nemcsak én tagadom!

Sem százhatvan kilométeres sebességgel rohanó korunk még mindig gyorsuló léptei, sem az egyre nagyobb teret hódító színes tévék, vagy zenei producteurre előléptetett számítógépek nem tudják elenyésztetni az igazi olvasót. Van, és él, és hat. Sőt — visszhangja erősödni kezd, lassan átveszi a rádió, a tévé is és a tegnap még elég sztereotip szövegek után ma már olyan szuggesztív erővel szólal meg, hogy egyre többen lesznek azok, akik könyvvel a hónak alatt — alig észrevehetően, de már nem restelkedve — mögéje szegődnek.

Napok óta olvasom Sava Babić *Na dlanu* című kötetét, melyben arról vall, hogy ő született olvasó. Kicsit mentegetőzve vallja ezt, még akkor is, ha ez — szerinte — lassan-lassan már letűnt jelenségnek számít. A könyv is, meg az olvasás is. De mégsem tágít, hanem az olvasott, és csakugyan elolvasott könyveiről szól kritikáiban, tanulmányaiban, széljegyzeteiben, sőt — ez a hang még recenzióiból is kiérződik, annyira hitelesen cseng.

Bármelyik kritikáját, vagy tanulmányát is olvasom, mindenikből kiérződik a mű olyan megközelítésének szándéka, ahonnan már felismertük, hogy a sorokban, vagy a sorok között az író is jelen van. Nem a választott téma, vagy a meghökkentően mesteri bravúrral bonyolított cselekmény: Babić mindig többet akar. Az írott szövegen át az író habitusát akarja birtokba venni s belőle megfejteni azt, hogy művével voltaképpen mit akar kivetíteni. Tartalmi és formai kérdések — még ha pillanatra meg is állítják — nem tudják fogva tartani, hogy ezek ürügyén elmondjon valamit a könyvről. Mindig azt keresi, ami egyszerű olvasással soha meg nem lelhető. Akár Slobodan Novak tömörebben már tán meg sem írható regényét elemzi, akár Vojislav Vulanović kemény veretű versonaiba merül, az alkotó mélysegeinek kutatása nála mindig jelen van.

»A művészet is történelem, az emberi nem különleges története« — írja Borislav Pekić *Vreme čuda* című művének bírálatában, s ez a kitűnő kiindulási pont nyújt számára lehetőséget ahhoz, hogy a múlt ébresztésével eljusson korunk jellegzetes szimbólumaihoz. És itt Pekić csodálatos könyvének olyan részleteibe merül el, hogy az idézett mű eredeti részletei elevenednek meg előttünk olyan vonzó erővel, hogy az ember legszívesebben elolvassná az író könyvét, hogy elejétől végig átélje mindazt, amit róla itt olvasott.

Sokáig emlékezetünkbe vésődve élnek azok a sorok, amelyeket Zoran Petrović rendkívül érzékeny lelkű és képzeletvilágú festőművész egyszerű vallomásairól írt. Ez a könyv — *Sakule falva Bánátban* — az első pillanatra úgy tűnik, mint egy naplójegyzet, de minél jobban belemerülünk, annál inkább érezzük, hogy egy távoli falu hiteles életrajza, amely a festőművész szemével eredeti színekben villan fel az olvasó és — dramatizált formájában a színpadon — a nézőközönség előtt. Babić ebben a könyvben a couleur locale olyan maradandó értékeit fedezte fel, amelyek — Veljko Petrović szavai szerint — örök kísérő társai maradnak.

Számunkra külön figyelemre méltó értéke a komoly olvasóközönség érdeklődésére igényt tartható könyvnek, hogy a fentiekhez hasonló elmélyüléssel, nem csupán udvarias megértéssel, hanem őszinte olvasói hűséggel és meleg érdeklődéssel foglalkozik a jugoszláviai magyar irodalom új nemzedékének kiemelkedő alkotóival és új korszak mezsgyéjét megjelölő műveivel. Akiknek nemzedékéhez maga Babić is hangvételével legközelebb áll: Major Nándor, Végel László, Tolnai Ottó, Deák Ferenc regényeiben, költeményeiben, novelláiban, drámáiban lelte meg azt a hangot, amely új világunk állandó mozgásának és változásának a mából eredő s a még ismeretlen jövőbe vetített képeit adják. Mindezek az alakok a »mi égaljunk alakjai«, akár belenyugszanak az idő ólomlábú lépteibe, akár a nemzedék-konfliktusban évege törnek maguknak utat a holnap felé.

Sava Babić itt nem egy provinciális irodalomról beszél, hanem olyan értékrendből indul ki, amely szerint a jugoszláviai magyar irodalom az egyetemes jugoszláv irodalom egyenrangú alkotója.

Az új nemzedékről szóló tanulmányát ezekkel a sorokkal zárja:

»A mi magyar íróink érdekfeszítő irodalmat teremtettek és jó lenne, ez már nem az ő dolguk, hanem a mi dolgunk, hogy mi is megismerjük őket a mi nyelvünkön.«

Újabb bizonyosság ez, hogy szellemi életünk népeink minden vonatkozású együttélésének arra a lépcsőfokára emelkedett, amelyről ma már egy könyv visszhangja a konvencionális regisztráláson túl oda is eljut, ahonnan erre a fél évszázados munkára mindig a választ vártuk.

Sava Babić írói készségének és olvasói hűségének ezért sokat köszönhetünk. És ez a köszönet nem is maradt el. A műfordítói munkában elért maradandó értékű s számunkra új utakat törő eredményeiért a Szenteleky-napokon a Bazsalikom elnevezésű díjjal tüntették ki.

LÉVAY ENDRE

A VÁNDOR VISSZANÉZ

HERCEG JÁNOS: *Két világ.*

Forum, Újvidék, 1972.

Herceg János még húszéves sem volt, amikor letoppant az akkor már kibontakozott vajdasági magyar irodalomba, s megismerkedett a szabadkai Szervezett Munkás embereivel és Szenteleky Kornéllal is, akinek már sikerült egy táborba gyűjtenie a »polgári« írókat és a proletariátus harcának elkötelezettjeit. Akkoriban még erősen divott a felfogás, amely a »polgári« és a »proletár« írók között kisse dogmatikus különbséget tett (s ezt, bármilyen különös is, a nagytökés Bács megyei Napló szerkesztőségében dolgozó magyarországi emigráns, Haraszti Sándor képviselte); viszont az 1928-ban megjelent *Kéve* c. költői antológiában már nagyon jól megfértek egymás mellett az olyan kommunista világszemléletű költők, mint Haraszti Sándor avagy Mikes Flóris, másrészt pedig Gergely Boriska, Ambur Balázs és a többi polgári költő. (Akkoriban még nem ismerhettük a jelszót, hogy nem az a fontos, honnan jössz, hanem az, hogy hová mégy.) Így aztán, mint ezt most a vallomásszerű emlékiratból látjuk, az ifjú Herceg Jánosnak is volt egy korszaka, amikor majd egy évtizeddel az avantgardista Út után megindította az avantgardista Ikszet és problémát okozott neki, vajon megengedhető-e, hogy a Szervezett Munkás hasábjain kívül, horribile dictu, Szenteleky Vajdasági Írásának, avagy A Mi Irodalmunknak, majd a Kalangyának dolgozzék. Ezt a »két világot« találta meg Herceg János akkor is, amikor egy időre Budapesten próbált szerencsét, és ezzel megint egy másik világba lépett, vagyis elszakadt Vajdaságtól, ahová azonban mindig visszavágyott, sőt kitűnt, hogy a »polgári« írók új világot elkészítő, de a művészi színvonalat mindig szem előtt tartó irodalma legalább olyan kedves volt előtte, mint a »szociális« irodalmat ápoló íróké. Ezzel párhuzamosan más síkon is »két világ« előtt találhatta magát: a jugoszláv irodalom és a jugoszláv népek megismerése után ezekben ugyanolyan értékeket fedezett fel, akár a magyar írók világában, s hamarosan belátta, hogy nagyobb lényegbeli különbségek vannak magyar és magyar, mint délszláv és magyar írók között, akik osztályszármazásukra való tekintet nélkül egy becsületesebb és emberibb világ megalkotásán fáradoznak, s ezzel épp a múlt örökségét, a vérontást, az újabb háborúkat igekezknek elkerülni.

Ezekről és saját magáról, saját maga indulásáról vall becsületos önkritikával és sokszor a művészet iránt érzett alázattal Herceg János. Ezek a vallomások emlékezései teszik igazán értékessé ezt a kötetet, melyben egész sor magyarországi és jugoszláviai magyar íróval ismerkedünk meg, akikkel Herceg Budapesten és »odalenn« Vajdaságban pályatársi és baráti kap-

csolatban állt. Megtudjuk, hogy Budapesten az elsők között volt Németh László, aki nem csupán Miroslav Krleža és Ivo Andrić irodalma iránt érdeklődött, hanem a jugoszláviai magyar írók (Szenteleky, Szirmai stb.) iránt is és a jugoszláviai magyar irodalom talpraállítását azonnal segítette, hogy eredeti kéziratokat adott a Kalangyának s ezzel igyekezett a Kalangya és a jugoszláviai magyar könyvkiadás hadállásait is megerősíteni. A kötetben jó néhány portrét kapunk a jugoszláviai magyar irodalom művelőiről; ezek közt elsősorban a Szentelekyről, Szirmai Károlyról és Kende Ferencről biztos kézzel megrajzolt portrékat kell megemlítenünk. De ugyanilyen emberközlelől kapjuk az azóta elhunyt Veljko Petrović, Todor Manojlović és pályáján magasra felívelt Mladen Leskovac alakját. A magyar irodalomból pedig valóban hosszú lenne felsorolni azokat, akikkel kétszeri hosszabb budapesti tartózkodása és munkássága során Herceg János találkozott. (Ezek közt Tersánszky Józsi Jenő kapta a legszebb helyet.)

Az persze szinte természetes, hogy a szerző e nagyobb lélegzetű munka során egyeseket kissé mostohábban kezelt, aminek oka nyilván az, hogy kevesebbszer találkozott velük s nem volt alkalmuk megismerkedni egyéniségükkel, jellemükkel. De még így is felbőklően pozitív műnek kell megítélnünk Herceg János visszaemlékezéseit az indulás megpróbáltatásos éveiről és arról, hogy végeredményben két világ között maradt és szíve szerint egyikhez sem tartozott — a harmadik, a jobb világ eljövételének reményében. S még csak azt se mondhatjuk, hogy nem volt igazuk, mert bizony mind a két világnak voltak erényei és hibái is, amelyeket a fiatal Herceg János nagyon is éles szemmel felismert.

A könyv legfőbb értéke pedig az a szerénység, amellyel saját személyét és saját írói világát, alkotását felméri — néha talán túlságos szerénységgel. Mert Herceg János írói oeuvre-jében, elsősorban regényeiben olyan értékek élnek, melyeket kritikuskai mindmáig nem tártak fel, éppúgy, mint ahogy a nemrég elhunyt Szirmai Károly »polgári« írásművészete felett is átléptek. De nem lépett túl rajta az idő. Sőt. Arany János szavaival: »Nőtön nő tiszta fénye, amint időben, térben távozik«. Talán Bori Imrere vár a feladat, hogy mindezt az egyetemes magyar irodalom felé is felfedezze és méltó helyére állítsa őket. Hercegnél persze nem ez a helyzet. Ő él és alkot és éppen visszaemlékezéseiben megnyilvánuló szerénysége, sőt a művészetel szemben kifejezett alázata az, ami ebben a kötetben szemmel látható és arra serkenti: folytassa és fejezze be életművét.

»Szeressük azt, ami a miénk« — hangzott el hajdanában Szenteleky jelszava. És Herceg János ezzel a kötetével is bizonyítja, hogy szereti mindazt, ami a jugoszláviai magyar irodalom (s ezt ma már senki nem tagadja) sajátja és érdeme. Ezért is kapta meg a napokban az első Szenteleky-díjat, ezt a rangos elismerést. Epp ezért — ismétlem — mi nemcsak emlékezéseinek újabb köteteit, hanem újabb műveit is várjuk.

CSUKA ZOLTÁN

DILEMMÁINK REGÉNYE

BURÁNY NÁNDOR: *Különszoba*.
Forum, Újvidék, 1972.

A szocialista országok egész irodalma bizonyítja a regény szociológia által is alátámasztott tételt: a jó regényhez — ez mindinkább vonatkozik a filmre is — egyformán szükség van mély emberi dilemmákra, nagy választásokra (mert csak az az ember, aki választ, aki dönt, aki habozik és kínlódik a lehetőségek hálójában, lehet regénytéma) és íróra, aki ezeket a dilem-

mákat megfogalmazza, lehetősége és tehetsége van arra, hogy megfogalmazza. És fordítva: a regény halála, ha az író úgy tesz vagy úgy kénytelen tenni, mintha dilemma nem is lenne, mintha minden világos volna, csak emberi gyengeség, az osztályharcban a másik oldalon állás, vagy valami más hasonló akadályozza az embert, hogy az egyetlen lehetséges és helyes megoldást válassza. Ebből már következik, hogy a regénynél a forma nem játék — a forma minden önállósodása, öncélúsága a tehetetlenség jele, az irodalmi értékek ellensége —, hanem a legmegfelelőbb és legalkalmasabb módja, hogy az író minél teljesebb képet adjon a dilemmákkal teli világban mozgó emberekről.

Solohov, Paszternak és Szolzsenyicin regényei éppúgy bizonyítják ezt a tételt, mint a sok értéktelen szovjet regény. De a jugoszláv regény és film is felismerte, hogy milyen nagy téma a népfelzabardító harc és minél jobban, sablonoktól felszabadultabban látták, ábrázolták az írók, minél jobban megtalálták ehhez a legalkalmasabb formát, annál értékesebb regény és film lett az eredmény. Ahogy ezt a témát megirigyelték tőlünk, mondjuk a magyar irodalom alkotói, ugyanúgy néha már mi irigyeltük tőlük a nagy emberi dilemmákat szülő korszakokat, amelyek jó regényeket és filmeket csíholtak ki, sőt az első sikerek e téren még arra is megtanították az alkotókat, hogy értékes regényeket, filmeket hozzanak ki abból is, hogy egy népet belekényszerítettek az elveszített háborúba. Gyorsan megtanultuk azonban, hogy dilemmáért nem kell sem a múltba, sem a szomszédba mennünk — egyszerre éreztük, hogy felhalmozódtak a problémák, és megérlelődött annak tudata, hogy a győztes forradalomra nem a bürokrácia fellülkerekedése — a sztálinizmus — az egyetlen veszély, hanem a jövő társadalmá felé vezető úton még számtalanszor kerülünk választúthoz, még sokszor kell dilemmákkal megbirkóznunk, még sokfajta csatát kell megvívniunk önmagunkban és a világban.

A vajdasági magyar regény ezekkel az új dilemmákkal születik. Már a nagyszerű regénypályázaton aszerint sorakoztak az értékek — a zsüri által felállított, nemegyszer azonban attól független rangsorolásban —, mennyire emberien, milyen mélyen tudták íróink megragadni ezeket a dilemmákat, mennyire tudták ábrázolásukhoz megtalálni a legmegfelelőbb formát. Azóta már tudjuk, hogy a regénypályázat sikere nem volt véletlen — íróink csakugyan valaminek a birtokába jutottak, amit már nem lehet elveszíteni. A most megjelent két regény, Németh István *Sebestyénje* és Burány Nándor *Különszobája* azzal a biztató felismeréssel gazdagít bennünket, hogy íróink felfedezték a gazdag aranyeret, kitartóan és mind nagyobb sikerrel dolgoznak kiaknázásán.

Burány Nándor eddig is társadalmi fejlődésünk nagy dilemmájának szentelte regényeit. Helyet kapott bennük minden, ami a felszabadulás utáni korszakban lelki válságokat idézett elő, sebeket ejthetett, a problémákban elégedettség helyett problémákkal telítettette az emberek viszonyát a világhoz — a felszabadulás utáni felfordulás, a beszolgáltatás stb. Most társadalmi fejlődésünk legújabb korszakának emberi problémáiról és dilemmáiról alkotja meg regényét. Annak a korszaknak a programatikájából, amikor az öngazgatás fejlődésének kezdeti optimista korszakát — amikor néha már azt hittük, hogy találtunk egy problémátlanul tökéletes rendszert — a problémák váltották föl, az öngazgatás iránti naív viszonyon átütött annak tudata, hogy az öngazgatás egy tökéletlen fokán — tökéletlen abban az értelemben, hogy megáll egy fokon a közvetlen termelőkhöz való közeledésben, és abban az értelemben, hogy lassan alakul ki egy-egy vállalat határát túllépő mechanizmusa — a tehetetlenség, a hatékonyság hiánya, a felelőtlenség leplezése is lehet.

És annak a korszaknak a problematikájából, amelyben már tudjuk, hogy a bürokratizmus csak egyik változata a nagy veszélynek: a forradalom végrehajtói elfeledkeznek a forradalomról, beülnek a bársony- és egyéb székekbe, saját kiváltságaikat kezdik védeni, egyéni haszonszerzésre használják fel a hatalmat, a pozíciókat. A bürokratikus korszak ennek a magatartásnak azt a változatát termelte ki, amelyben a forradalmi lendületet, a forradalmi aktivitást az elgépiesedés, vak engedelmesség, a gon-

dolgodás nélküli cselekvés váltja fel, mert ez kényelmesebb, mert az a gépezet, amely az engedelmességet elvárja, jutalmazni, kiváltságokhoz juttatni is tud. A mi korunkban ennek a magatartásnak az a változata született meg, amely a pozíciókkal jár — a régiméi kisebb — kiváltságokat a harácsolással, vikendházak és anyagi javak halmozásával párosítja.

Burány Nándor, az író és regényének hősei tudják, hogy egyszerűbb továbbra is töretlenül hinni és nem látni a problémákat, vagy pedig az ellenség táborába állni és támadni a rendszert. A dilemmák akkor keletkeznek, amikor az ember látja a problémákat, de kitart a rendszer mellett, még akkor is, ha nem mindig tudja az azonnali megoldást. És nemcsak megalkuvásból tart ki, hanem azért, mert a kiváltságok, a rendszer kisebb-nagyobb hibáinak támadása valóban az osztály- és egyéb ellenség műve. A sztálini korszak igazi tragikus hősei nem azok, akik töretlen hittel kiszolgálták a rendszert, nem is csak félelemből, vagy mert ez előnyösebb volt, nem is a Szibériába, börtönökbe küldött mévtelenek, hanem közülük azok, akik az utolsó percig biztosra vették, hogy az igazság kiderül, Sztálin semmit sem tud minderről, és elzárkóztak rabtársaiktól, mert azok talán osztályellenségek, ők viszont hűséges hívei a szocializmusnak, vagy még inkább azok, akik elhitték, hogy a szocializmus érdekében vállalniuk kell a vádakat, önmaguk vádolásával halálba kell küldeni saját magukat.

Burány hősei is tudják, hogy a kiútnak annyi formája van: jóba lenni a kiváltságosokkal, hogy élvezzük az ebből származó előnyöket, egyszerűen ne kockáztassunk semmit, vagy lakást, kocsit, vikendházat vásárolni és elégedett lenni, esetleg fölpakolni és kimenni külföldre. De nem lennének Burány hősei, ha a menekülés bármelyik útját választanák. Regényhősökké az teszi őket, hogy nem tudnak problémátlanok lenni, nem tudják egyik megoldást sem választani.

Abból, amit egy telefonbeszélgetés vagy éppen cipőlevetés alatt végig gondol, ahogy az emlékek a mába olvadnak, ahogy a beszélgetések és a hozzájuk fűződő gondolatok, az ülésen történő dolgok és az ülés alatt elkalandozó gondolatok összeszövődnek, egy napon emberi társadalmi kép alakul ki. Előttünk áll a saját ellentmondásaiba mindjobban belegabalyodó nagyon mai ember. A társadalmi ellentmondások útvesztője: felismeri, hogy a forradalmi hagyományok, az ideológiai beállítottság tettet, határozott fellépést követel tőle. Készül is erre a fellépésre, a regényben oldalakon át az események és a beszélgetések egyaránt ezt az akciót érelik. Végül mégsem történik semmi, fel sem szólal az ülésen, amelyre egész idő alatt készül, elmarad a fellépés, ami egész idő alatt érlelődik benne. És nem is csak azért, mert fél — pontosabban csak részben azért —, hisz bármikor kimehet külföldre, ott talán még jobban is élhetne, nem is csak azért, mert így kényelmesebb, hanem mert látja, hogy a rendszer képviselőinek támadása csakugyan az ellenségnek kedvez, mert nem vállalhat közösséget az egyetemista zavargások szélsőbaloldalának szertelenségével. És egyedi ellentmondásainak útvesztője: természetesnek veszi, hogy megkíván egy tizennyolc éves lányt, vagy hogy más városokban tett látogatásait házasságon kívüli kiruccanásokra használja fel, de közben kónozza a gondolat, hogy felesége esetleg megcsalta. A regény formája nemcsak ennek az összeszövődő kettős vívódásnak az ábrázolását teszi lehetővé, hanem ehhez a vívódáshoz hozzá is simul, olyannyira, hogy mire a regényhős belegabalyodik saját belső ellentmondásaiba, már azt is nehéz kihámozni, mi mikor történik.

Napjaink dilemmáinak ennyire emberi és művészi ábrázolása Burány regényének legfőbb értéke. De amíg Németh István regényénél az az érzésünk, hogy a maximumot hozta ki a téma nyújtotta lehetőségekből, addig itt az a benyomásunk, hogy Burány a felfedezett aranyeret bányászva csak ezután hozza felszínre a legnagyobb értékeket. Ezt a benyomást csak alátámasztják néha feleslegesen didaktikus, publicisztikai magyarázkodásai, amelyek a forma további csiszolásának feladatát róják az íróra. De a benyomást még két másik dolog is erősíti. Először az, hogy Burány úgy látszik, azt hiszi, valami pozitív befejezést kell adnia, s ezért történik meg, hogy az egész regény mintha a levél szellemét árasztaná, közben azt akarja

elhitetni velünk, hogy már a levél előtti új vezetőség megoldást hozott. Másodszer: elég szűk az a világ, amelyet az előttünk vívódó regényhős lát és olvasóival láttat.

Mindez azonban nem akadályoz meg bennünket a regény értékeinek felismerésében. Csak éppen azt eredményezi, hogy még nagyobb érdeklődéssel várjuk Burány következő regényét, mert érezzük, hogy közeledik ahhoz a csúcshoz, amelyet ebből a témakörből el lehet érni.

BÁLINT ISTVÁN

KRÓNIKA AZ ÍGÉRET FÖLDJÉRŐL

GAJDOS TIBOR: *Hét szűk esztendő.*

Forum, Újvidék, 1972.

A mai újságolvasó és tévéző, egyszerűen a napi nemzetközi információ-özön konzumense egyre inkább belefárad abba a maga vállalta szerepbe, hogy naponta a jótájékoztottság benyomását keltse. A napról napra bombázásonként reá zuduló hírzónákban egyre kevésbé képes tájékozódni, egyre kevésbé képes egy-egy eseményt hónapról hónapra nyomon követni — a mindennapi szenzáció leginkább háttérbe szorítja a vajdó problémákat, az évekig húzódó megoldatlan kérdéseket.

Az öt évvel ezelőtt újra fellángolt arab—izraeli konfliktus a hatnapos háborúval megint nem oldódott meg, s a nagyhatalmak érdekszféráinak ütközése napjainkban sem kecsegtet a közeli megnyugtató megoldás reményével. Az eltelt öt év alatt a tömegkommunikációs eszközök rengeteg adatot és vonatkozást hoztak nyilvánosságra, sokat foglalkoztak a konfliktus előzményeivel, de nagyon sokszor az érdektelenség szintjére süllyedve — csak a szenzáció kedvéért — írtak például Dayanról, a félszemű tábornokról, aki mellékesen műkinceseket csempész ki Izraelből, és hasonló dolgokról. S az ügy elhúzódsásával az információk konzumense is lassan elfásult, de a sajtó mindig gondoskodott róla, hogy a mindennapi »érdekes-séggel« ellássa az olvasót.

Ilyen időszakban, amikor a világhözvélemény érdeklődését is már csak a szinte mindennapos repülőgéprablások tartják életben a közel-keleti ügy iránt, jelent meg Gajdos Tibor *Hét szűk esztendő* című könyve. A mű az irónak és családjának hét évig tartó izraeli tartózkodását mondja el abban az időszakban — 1950-től 1957-ig —, amikor még frissek voltak az első arab—izraeli összecsapás emlékei, és amikor már ott parázslottak az 1956-os nagy nemzetközi világválság csirái.

Krónikáról van tehát szó, egy európai, zsidó származású család tagjainak hányattatásáról, akik a nagy világegés után úgy hitték, hogy Izraelben még megtalálhatják az ígéret földjét, hogy az 1948-ban megalakult zsidó állam végre hazát ad a fasisztoid rendszerek által üldözött és genocidnak alávetett, félig kiirtott európai zsidóságnak. Nem nehéz elképzelni azt a lelkiállapotot, amikor fél Európa még romokban hevert, hogy egy Csillagbörtönt is átszenvedett és életben maradt, »kétes származású« — nemrég még üldözött — zsidó ember a sok évszázadig áhított Izraelben vélte remélni emberi méltósága megvalósulását, életének kiteljesedését.

A nagy áradatban tehát ő is útra kelt, mint annyian mások, akik voltak elég erősek — vagy szerencsések — ahhoz, hogy egy Dachau vagy

Auschwitz után új hazát reméljenek Izraelben. Az ígélet földje azonban csak az elképzelésekben meg a legendában volt az, a bevándorlók egészen mást találtak, mint amit reméltek.

Már az odaérkezés első napjaiban sorra, egymás után foszlottak szét az illúziók, a szerzőt — mert Jugoszláviából jött és mozgalmi múlttal rendelkezett — ezenkívül még karhatalmilag is háborgatták. Az első élmények egyike az ígélet földjén a rendőrségi kihallgatás volt, »amely semmiben sem különbözött a világ bármelyik rendőrségének eljárásától.« Az illúzióromboló élményeken kívül még a keserű rádöbbenés is várta a bevándorlókat, mert — ahogy a szerző írja — »a világon szétszórta zsidóságot a valláson és az üldözöttségen kívül semmi sem fűzte össze.«

A befogadó táborban, ahol a bevándorlók ideiglenesen elhelyezkedtek, a világ minden tájáról összesereglett zsidóság kavargó, ellentmondásokkal terhes világa fogadta az oda érkezőket: bábéli nyelvi zűrzavar és az antropológiai tankaság szembeötöl volt; s csakugyan: a Jemenből jött, alacsony termetű és arabul beszélő zsidókat világot választották el az erópai származásúaktól. A szokások és az életfelfogás másfélesége, az ország kultúrája, amely a kivándorlás előtt hazát adott a szétszórta zsidóságnak — mindez a maga pórságában mutatkozott meg a hősi években. S ennek az ellentmondásos tarkaságnak kellett Izrael olvasztókemencéjében nemzette olvadnia. Ez a folyamat nehéz és fájdalmas volt sok esetben, mert az odahagyott állampolgársággal a kivándorló egy nyelvet és kultúrát is lassan elhagyni volt kénytelen. Meglett emberek tanulták új hazájuk nyelvét, s keresték az új haza ideáljainak magukévé tételéhez vezető utat. S ez a folyamat ma is tart, hisz napjainkban is tömegesen érkeznek az új bevándorlók Izraelbe.

Megható a könyvben annak a küszködésnek a krónikája, melyben a szerző az új élet napjait írja le. Mert bár a szokásokat és a nyelvet a bevándorlók megtartották — másikat rögtön nem kaptak helyette —, mégis a foglalkozásukat nagyrészt mindegyiküknek el kellett hagynia. Így lett mindenkiből, a nagy metamorfózis első állomásaként, földművelő, alkalmi munkás, napszámos, kőfejtő. Ment a gazdagság is illúzió volt, minden bevándorlónak a tűz körmével kellett munkát találnia, hogy megélhessen.

Az európai embernek mindez mellett még a mostoha éghajlattal is külön meg kellett küzdenie, meg a hemzsegő férgekkel: patkányok, mérgegek, skorpiók nyüzsgtek mindenfelé. A zaklatottság, az elviselhetetlen klíma és helyüket nem lelő emberek idegileg is kimerültek, ahogy a szerző írja: »Egyébként a gyenge idegzetűek egymás után kerültek a kórház elkülönített tébolydáiba: az elme elborulása nem volt ritka jelenség. És ezzel együtt jártak az öngyilkossági kísérletek is.« Az ígélet földje tehát nem hozta meg az annyira áhított nyugalmat és alkotó munkát: sokan vissza is települtek elhagyott hazájukba.

Az elmondottak alapján az olvasó már nyilván érezte, hogy a kritikus elsősorban a *Hét szük esztendő* dokumentumértékét tartja jelentősnek, s csak ez után beszélhet a könyv nyelvi és stilisztikai jellemzőiről. Ezzel persze korántsem azt akarja mondani, hogy a krónika nem adekvát nyelvi szinten valósult meg, de azért azt is el kell mondani, hogy a szöveg nem mindig azonos intenzitású, a lebilincselő részek után nem ritkán következnek száraz felsorolások, amelyek csökkentik a könyv vonzóerejét. Hogy a mű mennyire inkább krónika és nem irodalom, azt kézenfekvően lehetne bizonyítani például a hamszin leírásának összevetésével a *Hét szük esztendő*ben és Kardos G. György *Hová tűntek a katonák?* című művének azonos problémát tárgyaló részében. Gajdos csak jelzésszerűen érinti a hamszint mint az izraeli átlakok egyikét, addig Kardos G. Györgynél az emberen át mintegy áttételezve tudjuk meg, hogy ez az — jobb híján szélviharnak és kánikulának együtteseként leírható, de ezzel csak pontatlanul érzékeltetve lényegét — állapot mit is jelentett. Tévedés ne essék: nem az irodalmasított krónikát kérjük számon Gajdoson, inkább az erdélyi emlékiratírók lebegnek szemünk előtt, akiknek műveiben a krónikási hűség és az irodalom valami csodálatos szimbiózisban valósult meg.

Ismertetőnk elején arról beszéltünk, hogy Gajdos könyve napjaink egyik legegésőbb problémájához, a közel-keleti kérdéshez szolgáltathat adalékokat az olvasónak. S nem is tévedtünk, mert a mű második részében betekintést nyerhetünk a húsz évvel ezelőtti izraeli közéletbe is, a zsidó—arab ellentét gyökereit is szinte elsőkézből kapott adatok alapján ismerhetjük meg. Lenyűgözi az olvasót az a hatalmas küzdelem, amelyet az új állam megél, hogy a terméketlen vidékeken emberhez méltó világot teremtsen magának, de ugyanakkor megütközik a militarizálódás oly magas fokán is, amely az egész országra jellemző volt. Hogy az állandó fegyverviselés indokoltnak látszott az állandó hadiállapot következtében, az csak az érem egyik oldala volt, a másik oldalon az elűzött őslakosság nyomora és tengődése mutatkozik meg Gajdos könyvében. S ez a könyv azért is aktuális, mert ez az állapot napjainkban is tart.

Aktuális könyv tehát a *Hét szűk esztendő*, s bár kissé bizarrnak tűnik az összehasonlítás, Debreczeni József *Hideg krematóriumának* egyenes folytatása, egy elképzelt zsidó nemzedéki krónika második része. Mert a náci haláltáborokat megjárt nemzedékre az új hazában megint hatalmas megpróbáltatás várt, s Gajdos könyvének szereplői közül sokan megjárták azt a poklot is, amelyről a *Hideg krematórium* nyújt megdöbbentően pontos képet.

Jó lenne, ha minden olyan ember elolvasná Gajdos könyvét, akit a tájékozódás és a tisztább látás igénye vezérel összetett és ellentmondásokkal terhes korunkban. Mert őszinte emberi krónika, és végső soron egy darab történelem.

JUNG KÁROLY

NAPBA SZÁLLÓ LÉGGÖMBÖK

NÉMETH ISTVÁN: *Sebestyén*.

Forum, Újvidék, 1972.

Németh István úgy fejezte be méltán népszerűvé vált ifjúsági regényét, a *Vadalmát*, hogy nyomban megírhatta volna a folytatását is. A mű mesteri megkomponáltsága és nyitottsága kínálta fel ezt. De hát a *Vadalma* gyermekhőseinek utóéletét, úgy látszik, most már a mindenkori olvasónak kell majd tovább gondolnia, tovább álmodnia, mert Németh István — ahogy az már a mindig mást és mást kereső íróknál lenni szokott — nem a folytatással, hanem egy merőben új regénnyel, a *Sebestyénnel* lepte meg a tisztelőit.

A *Vadalmából*, az általános iskolások kedvelt — később meg kötelező — olvasmányából csupán a hangulat, a nyelvezet egyszerűsége, a póztalanság és a gyermekkor belülről láttatása került át a *Sebestyénbe*. És helyel-közzel még a hu-

mor, a derűs élcelődés — ami Németh István írói eszköztárában, új szinként, éppen a *Vadalmában* tűnt fel oly erőteljesen.

Ezek után a két regény közti párhuzamot nyugodtan mellőzhetjük, hiszen egy-egy mű úgysem attól válik gazdagabbá vagy szegényebbé, hogy milyen a másik, hanem mindig csakis az, amit egymaga jelent. (A kölcsönös egymásra hatás, kisugárzás és »váratlan« egybeesés inkább a kötetbe gyűjtött versek esetében figyelhető meg, nem is ritkán.)

A *Sebestyén* egymagában — s most már csakis így kell néznünk — a meséje szerint nem több néhány nap (pontosan egy hét) családi körben és barátok között lejátszódó eseményfüzémél; Estyén és Jú, azaz Sebestyén és Jutka fokozatos magára eszmélésénél, ami

kevés is, sok is lehet, mivel gyerekekről van szó, tízenévesekről. Maga a főhős, Sebestyén éppen tízenöt éves, de ez megint nem sokat mond. Legfeljebb a serdülőkor lélektanból ismert sajátosságait villantja emlékezetünkbe, a gyermekkor és a felnőttkor közti átmenetet: gyötrelmeivel, buktatóival, metamorfózisaiival vagy éppen eltitkolhatatlan örömeivel együtt, mert hát a tegnap még szóra hajló, kevés önállósággal rendelkező gyerekekben egyszerre pipiskedni kezd a felnőtt, s ez, ugye, akármennyi dacoskodással jár is: nem kis öröm, nem kis keserűség. Illetve öröm is meg keserűség is. Ezt Németh István is tudja, s ami ennél is fontosabb: ábrázolja. És éppen ez az, ami a »keveset«, vagy az egyszerre »keveset is, sokat is« oly egyértelmű telitalálattal teszi. (Valahogy olyanná, mint Radnóti *Pontos vers az alkonyatról* c. költeményét.) Izgalmas külső kalandok leírásai helyett így válik az alig száztíz oldalas könyv a belső kalandok, a lelki kalandok izgalmas kivetítésévé. Méghozzá úgy, hogy közben — Sebestyénnel együtt — nem érzünk »semmi rendkívülit.«

Olvasás közben ez a »semmi rendkívüli« többször elmarasztalás-képp is ott motoz, ott kísért az emberben, de ha becsukja a regényt, s valamennyire is átgondolja az olvasottakat, akkor csakhamar meggyőződik, hogy Németh István legújabb ifjúsági regényének rendkívüliségét éppen az adja meg, hogy egy pillanatig sem akar rendkívüli lenni.

Es ez korántsem paradoxon, korántsem ellentmondás.

Vagy ha az, az ellenkezőjének bizonyítására álljon itt a könyv egyik részlete (amelyet olvasás közben, vagy után, tetszés szerint ki-ki akárhány másik részlettel is behelyettesíthet):

Meglepő, hogy nem éreztem semmi rendkívülit. Sokáig teküdtem hanyatt, kinyúlva, nyitott szemmel. Pontosan tízenöt évvel ezelőtt, ebben az órában már sivalkódtam. Minden újszülött így ad magáról életjelt. Aki nem sivalkodik, életében akkor kapja az első pofonokat. Ezt Mamától tudom. Azt is, hogy én te-le szájjal bögtém.

Még öt éves korában is bög és toporzékol az ember, ha nem adják a kezébe, amit kér. És még később is. En nyolc éves koromban bögtém így utóijára. Az-

tán a következő évben már nem bögtém. Mama nagyon meglepődött ezen. Fagyit vett, de csak egyet, nyúlok érte, mert azt gondoltam, hogy nekem vette. De nem adta ide mindjárt. Azt várta, mikor kezdek nyafogni. Várhatta! Meg se piszszentem. Akkor lehajolt hozzám, megfogta az államot. Mondta, hogy a fagyit nekem vette, csak meg akart tréfálni. Aztán már könyörgött, hogy fogadjam el. Nem fogadtam el. Sírás nélkül kibírtam. A Mama szeméből buggyant ki a könny. Magához ölelt. »Hát ennyire a lelkedre vetted? Sose voltál ilyen...«

Hányszor elmesélte Mama azóta! Ha nem emlegeti annyiszor, talán már rég elfelejttem volna. Azt mondta, hogy akkor velem történt valami. Akkor ért véget a kisgyerekkorom. Vagy ilyesmi.

Furcsa öltözött emberek után szerettem máskálni. Amikor erről a szenvedélyemről tudomást szereztek, megfogadtatták velem, hogy ilyesmi többé elő ne forduljon, mert nem tudni, kiből mi lakik, és a csavargók közt vannak gyerekrablók is. Ezen olyan sokáig nevettem, hogy néztek rám, ugyan mi lett. Amikor elhallgattam, Apa megmagyarázta: a gyerekrablók néha meg is ölik az elrabolt gyereket.

Tavaly nyáron mégis a nyomába szegődtem egy holland hipinek, össze is ismerkedtünk, pontosan annyit tudott angolul, mint én.

Irtó régen két léggömböt tartottam vékony zsinegen. A házaknak és a fának nem volt árnyéka, mindentűt a nap sütött. Nem is sütött, mert. Egetet. Találtam egy tenyérynél árnyékot, oda menekültem a léggömbjeimmel. A léggömbjeim nem tértek el az árnyékban, vagy nem akartak ott maradni.

— Ne menjeteK a napra! — könyörgöttem nekik kétségbeesetten, s húztam volna őket vissza az árnyékba.

— Ne menjeteK a napra!

A léggömbök szállni akartak a nap felé.

A piros elpukkadt, a kéket pedig ijedelmemben kieresztettem a kezemből, s fölszállt a magasba.

Egyfolytában kiabáltam:

— Ne menjeteK a napra!

Nem volt, aki megvigasztaljon.

Íme, így ragadja meg és így állítja elénk Németh István a gyermekkort.

Hogy az egymás után sorjázó és bizonyára kitalált történetek, a kis »hősök« arcélének itt-ott elnagyolt megrajzolása ellenére is pontosan láttatja ezt a kort, abban biztos vagyok.

Azt azonban már nem tudom, hogy a *Sebestyént* olvasva, hányan fognak megvizsgáztatni és hányan elszomorodni.

De ez tán nem is fontos.

Fontos az, hogy a mű — ha jó! — megtalálja az olvasóit. Akkor is, ha a műben szereplők nem is hősök, hanem csak egyszerű emberek, illetve észrevétlenül felcseperedő gyerekek.

SZÜCS IMRE

VALLOMÁS A SORSDÖNTŐ NAPOKRÓL

BOGDÁNFI SÁNDOR: *Óriások.*

Forum, Újvidék, 1971.

Íróink — sajnos, kevés kivétellel — nem kényeztetik el olvasóinkat túlságosan minőségi ifjúsági irodalommal. Különösen kevés mű foglalkozik megfelelő művészi színvonalon Vajdaság lakosságának sajátos nemzetiségi összetételéből fakadó reális életmódjával a múltban és a jelenben, a különböző anyanyelvű emberek egymáshoz való viszonyával, a testvériség-egység gondolatának gyakorlatilag is átértett s kivetített problémakörével.

Bogdánfi Sándor *Óriások* című könyve azonban mintha kivételt képezne a fenti megállapítások alól.

Nem kizárólag a rangos helyet biztosító Neven-díj szól az ifjúsági regény értékei mellett, hanem egy, a különböző nemzetiségű népek közös eszméjét hirdető, a válságos korszak részleges, elfogulatlan, s őszinteségében megkapó feltárása is, melyről — valljuk be — eleddig jobbra a szólamok, a jelszavak, a frázisok ígézetében írtunk vagy beszéltünk.

Az *Óriások* hősei többnyire kamaszfigurák, a gimnázium utolsó osztályának kis csoportja, érdekszövetsége, fiatal fiúk, lányok. A délbánáti városka végzős növendékei között van szerb, román, német, magyar anyanyelvű diák. Őszinte barátság kapcsolja őket össze, rokonszenves, humanus gondolkodás, haladó eszmék kovácsolják egyggyé a békében is a kis társaságot, de a nagy történelmi változások pillanataiban is tekintet nélkül nemzetiségi-nyelvi hovatartozásukra. A sorsdöntő napok súlya nem egyszer a szülők magatartására is rányomja bélyegét, és nem mindig a legheylesebb történelmi áramlatoknak engedve szeretnék befolyásolni gyermekeiket...

A szerző alapgondolata a testvériség-egységről, a példás, fegyelme-

zett emberi magatartásról a nehéz időkben, az összetartozás erős köhéziójáról, a kamaszok jelképesen is óriássá válásáról mindenképpen helytálló, őszinte, szükséges kinyilatkoztatás. Meg kell említenünk azonban a könyv hiányosságait, a művészi kifejező erő helyenkénti elhalványodását is.

Úgy érezzük, hogy meseszövése nem eléggé folyamatos, a hősök jellemét és cselekedeteit a legenda és idealizmus fátyla lengi be, figurái nem eléggé hús-vér emberek, a történet meglehetősen egysíkú, az éles ellentétek, valamint a drámai fordulatok valamiképpen megszeliődnek a szerző tolmácsolásában. Pedig számtalan lehetőség, alkalom kínálkozott számára az összetettebb, árnyaltabb cselekmény kialakítására, a differenciáltabb jellemű hősök megteremtésére, de ezzel a lehetőséggel — sajnos — csak olykor élt; nem mindenütt lehetjük fel a külső események megfelelő belső, mélyebb értelmű vetületeit.

Ennek ellenére egy nagyon humanus eszme szolgálatában születt, a testvériség-egység szellemének maradandó értékeit, jelentőségét és fontosságát hirdető, alapjában véve sikeres írásműről beszélhetünk.

»Ezzel a könyvvel tartozásomat szeretném leróni verseci iskolatársaimnak, gyermekkoromnak, az ódon gimnáziumnak, ahol embert faragtak belőlem, de egy nagy eszmének is, amely a soknemzetiségű Vajdaságban csírázott és sarjad immár három évtizede: a testvériségnek« — vallja könyvéről az író.

Ez a magasztos és nemes célkitűzés új lehetőségeket, új távlatokat nyithat a háborús idők ismételt feltárására, és új értékekkel gazdagíthatja vajdasági magyar nyelvű ifjúsági irodalmunkat.

MOLNÁR CS. ATTILA

HUMANISTA VÍZIÓ

BRANKO ČOPIĆ: *Bašta sljezove boje*.
Srpska književna zadruge, Beograd, 1970.

Hazánk egyik legrangosabb irodalmi elismerését, a minden harmadik évben kiosztásra kerülő Njegos-díjat az idén Branko Čopićnak ítélte oda a bíráló bizottság az 1970-ben megjelent *Mályvaszínú kert* című elbeszéléskötetért.

Čopić Njegos-díja már azért is jelentős, mert a díj odaítélése előtti jóslatokban és találgatásokban — Čopić mellett — olyan jelentős nevek és művek is szerepeltek, mint — hogy csak egyet említsünk — Miloš Crnjanski *Roman o Londonu* (*Regény Londonról*) című műve, amely elnyerte a legjelentősebb, prózáért járó elismerést, a NIN-díjat, és a jugoszláv kritika osztatlan elismerését is. Mindezek ismeretében érdemes elidőzni a bíráló bizottság véleménye mellett, melyben a díj odaítélését okolja meg.

A zsüri szerint Čopić legutóbbi műve újra igazolta a szerző már ismert és elismert elbeszélői színvonalát, és bizonyos értelemben alkotói munkásságának kiteljesedését jelenti. A *Mályvaszínú kert* című kötet ezenkívül azért érdemelte ki a bíráló bizottság elismerését, mert a könyvön végighúzó melankólia és a lét mély humanista víziója nyer magas szintű irodalmi megvalósulást a gyermekkorból és az érett férfikor fanyar bölcsességéből táplálkozó élményanyagban.

A díj átvétele utáni nyilatkozatokban és interjúkban tallózva nem érdektelen elidőzni Čopić néhány vallomásértékű mondata mellett sem. Arra a kérdésre, hogy miként lehetséges korunkban egyszerre elkötelezettnek és humanistának lenni, Čopić arról beszélt, hogy »az írónak senki sem tilthatja meg a humanista állásfoglalást.« Szerinte »a világban az erőszak, a terror és a gyűlkosság uralkodik, s az írónak humanizmusával kell ellenük har-

colnia. Tehát az elkötelezett író mellett foglalok állást« — folytatta. »Vannak írók, akiknek műveiben az elkötelezettség nehezebben ismerhető fel, mert angazsáltságuk sokkal mélyebb gyökerekből táplálkozik« — fűzte még hozzá Čopić.

A műveire oly jellemző humorral és szatirikus hanggal kapcsolatban a következőket mondta: »A szatíra a társadalom egészségtelen és csúnya dolgaival szeretne könnyörtlenül leszámolni, a humor pedig élet- és emberszemlélet... a humor nevetésre ingerel, néha bizony szomorú is, a szatíra ellenben veszélyes.« Arra a kérdésre, hogy korai szemlélete és a mai között van-e változás, ironikusan, de a sokat megélt ember bölcsességével ezt válaszolta: »Annyiban történt változás, hogy ma már csöndesebben fogadom a sikereket és a sikertelenségeket. Nem sarkall az ambíció, a rossz dolgokra nem gondolok. És végül, az életből azt a tanulást vontam le, hogy inkább boldogabb vagyok, mint bölcsőbb.«

Čopić népszerűsége hatalmas, könyveinek példányszáma és műveinek száma impozáns, összegyűjtött munkáinak tizenkét kötetek korántsem ölelte fel összes műveit. Írt drámákat, regényeket, szatírákat, verset, de a kritika véleménye szerint — amely nem mindig mutatott hajlandóságot Čopić alkotó módszerének elismerésére — igazi területe a rövid novella, s a *Mályvaszínú kert* is lényegében az érett korszak és az indulás szerencsés találkozása. Čopić az első kötetek »Grmeč alatti világához« tért meg újra ebben a könyvben, de sokkal árnyaltabb művészettel látta az ottani embereket.

Autentikus világ Čopić írói világa, mélyen emberi és humanista

szemléletű, de a Crnjanski- vagy Krleža-féle egyetemesebb dimenzió kevésbé jellemző rá. Emberi melegsége és humora azonban sok hívet szerzett neki, következetes írói

magatartása pedig sok barátot — de ellenséget is. Čopić írói modorát és szókimondását lehet nem szeretni, de művei java részének értékét nem elismerni nem lehet.

J. K.

MEGRÁZÓ DOKUMENTUM

BAZSIK RENÁTA: *Mire az erdők kiszödulnek*.

Magvető, Budapest, 1972.

Érdekes módon a népfelszabadító mozgalom résztvevőinek tragikus börtönemlékeit három szerző talán nem is véletlenül, egymáshoz fűződő, csaknem azonos asszociációkat ébresztő, lírai hangzású címmel adta közre: Simin Bosán Magda 1958-ban *Mire a meggyfa kivirágzik* című könyvében a márianosztrai női börtön sajátosságait és elhurcoltatásuk kálváriáját írta meg; 1961-ben Živan Milisavac *Nije šuma olistala (Nem zöldült ki az erdő)* címmel az okmányok és életben maradtak emlékezései alapján írt kimerítő dokumentumregényt a sátoraljaújhelyi börtönben vérbe fojtott kitorési kísérletről — és most, huszonnyolc év távlatából elhangzott egy újabb vallomás: Bazsik Renáta ugyancsak a sátoraljaújhelyi tragédiát idézi fel *Mire az erdők kiszödulnek* című könyvében. Természetesen megjelentek más börtönregények is, hiszen Lazar Plavšić *Čilaga*, Milenko Beljanski *Četiri susreta sa ljudima (Négy találkozás az emberekkel)* szintén a bácskai harcok börtönélményeit mentik meg a feledéstől.

De az említett három könyv, különösen a két utóbbi, mintha egymás visszhangjaként hatolna az olvasó tudatába és lelkébe. És jogosan merül fel bennünk a kérdés: Milisavac kimerítő beszámolója után marad-e még más szerző számára is mondánivaló? Nem lett volna egyszerűbb lefordítani ezt a

könyvet és eljuttatni a magyar olvasó kezébe? Mert Milisavac valóban mindent feljegyzett és elmondott, ami ehhez a tárgykörhöz tartozott.

Bazsik Renáta munkája mégsem meddő vállalkozás. Mert az objektív eseményeken kívül álló író, bármennyire együtt érez is a megrázó események hőseivel, képtelen olyan átélten, olyan őszinte közvetlenséggel felidézni az eseményeket, mint a tragédia, egykor besti-lelki sebekből vérző hősnője tehetette.

Harcos nő — írónő... Feltételezhetnénk, hogy a könyv személyes, érthetően szubjektív érzelmektől átítatott, pátosszal átszótt gondolat- és emléksorozatokból állt össze. De Bazsik Renáta a csaknem három évtized távlatából visszanezve elkerülte ezeket a buktatókat, hogy leküzdve a minduntalan feibukkanó személyes élmény sokrétű villanásait, megfontolt, rövidre fogott mondatokban, szinte táviratstílusban mondja el egy mozgalmi csoport tiszavirág életű tevékenységének, a börtönélet tömören összefoglalt hétköznapijainak és végül egy kissé talán naívan elképzelt, de szándékai-ban föltétlenül hősi és mindenképp föltött tragikus lázadásnak a történetét.

A nyíltság, az őszinteség és a vallomás közvetlensége kizárja az írói ügyeskedés átlátszó fogásait, de egyszersmind a szerző rutinhiányát is pótolja.

És míg Milisavac például fanyalodva áll az esesettek szerinte túl szerény emlékműve előtt, és a »rend kedvéért« még az 1946-ban leleplezett emléktábla szövegében is kivetnivalót talál (elfeledkezve arról, hogy az emlékezés ilyen formájával mi itt, Vajdaságban sokat késünk!), Bazsik Renáta semmit sem kifogásol, nem vádol és nem értékel. Csak elmondja élményeit, úgy, ahogyan látta és átélte, minden megjegyzés nélkül idézi a háborús bűnösökként felelősségre vont gyilkosok vallomásait, leírja egy kései helyszíni kutatás múltat idéző, magukban is sokat mondó eredményeit.

És minden sorában ott érezzük a visszafojtott érzelmek kitörésének vágyát, a nagy erőfeszítést igénylő önfegyelmet.

Ez az átérzés és felülemelkedés az összefogó szintézis a szerző különleges érdeme. Ezért más ez a könyv, mint Milisavac terjedelmesebb, átfogóbb beszámolója. És az ilyen összehasonlítás eredményeként kell leszögeznünk: érdemes volt megírni és a magyarországi olvasóknak átnyújtani ezt a főleg bácskai fiatalok ellenállásáról és hősi áldozatvállalásáról tanúskodó könyvet.

GAJDOS TIBOR

AZ ÉLETJEL MINIATŰRÖK

szellemi életünk dokumentumai

1. LÉVAY ENDRE: ÚJ LÉLEKINDULÁS
(Tanulmány)	elfogyott
2. SÁFRÁNY IMRE: ZSOMBÉKOK
(Vallomás Vinkler Imre művészetéről)	elfogyott
3. DÉSI ÁBEL: KORTÁRSAIM
(Versciklus)	3 dinár
4. KOLOZSI TIBOR: ÖRTÜZ FÉNYÉBEN
(Szabadkai folyóiratok és könyvek)	4 dinár
5. BALÁZS G. ÁRPÁD: BOLYONGO PALETTA
(Önéletrajz)	3 dinár
6. DÉR ZOLTÁN: AZ ÁRNY ZARÁNDOKA
(Csáth Géza emléke)	4 dinár
7. LÉVAY ENDRE: FÉLÁLOM UTÁN
(Monodrámá)	elfogyott
8. BURKUS VALÉRIA: IBOLYA
(Ferenzi Ibi rivaldafényben)	elfogyott
9. GAJDOS TIBOR: A CSILLAGOS HOMLOKŰ
(Hangya András életútja)	4 dinár
10. GARAY BÉLA: A KULISSZÁK VILÁGÁBAN
(Önéletrajz)	5 dinár
11. BARANYI KÁROLY: IKAROSZ SZÁRNYÁN
(Önéletrajz)	5 dinár
12. DÉR ZOLTÁN: AZ ELSŐ MŰHELY
(Kosztolányi Dezső önképzőköri éve)	5 dinár
13. FETKOVICS KÁLMÁN: A TIZENNYOLC NYÁRFA
(Dokumentumriport)	6 dinár
14. SOMOGYI PÁL: MÁGLYA
(Egy életrajz vajdasági fejezete)	6 dinár
15. BARANYINÉ MARKOV ZLATA: VERGŐDÉS
(Farkas Béla napjai)	5 dinár
16. SCHWALB MIKLÓS: A SZÉN
(A mártír költő versei)	6 dinár
17. FEKETE LAJOS: A BUJDOSÓ VISSZANÉZ
(Önéletrajzi jegyzetek)	4 dinár
18. CSUKA ZOLTÁN: »MERT VÉN SZABADKA, ÁLDALAK...«
(Emlékezés két életkorszakra)	7 dinár
19. FEHÉR FERENC: SZABADKAI DIÁKÉVEIM
(A költő kibontakozásának első szakasza)	elfogyott
20. LÁNG ÁRPÁD: IDŐ ÉS MŰVÉSZET
(Aktivista írások)	6 dinár
21. KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: NEGYVENNÉGY LEVÉL
(Költő családon belül)	9 dinár
22. DÉR ZOLTÁN: A TUDÓS TANÁR
(Toncs Gusztáv élete és munkássága)	15 dinár

Megrendelhető az ÉLETJEL szerkesztőségében (Subotica, Trg slobode 1 — városháza 17. sz. szoba) személyesen vagy utánvétellel, vagy az összeg előzetes befizetésével a következő folyószámlára: Radnički univerzitet — Munkásegyletem — Életjel — 666-3-77. Postadíj: 2 dinár füzetenként.

MEGJELENT AZ ÉLETJEL IRODALMI ÉLŐÚJSÁG
2. ÉVKÖNYVE

ÉLETJEL (1967—1972)

Az évek jelentősebb kulturális eseményei, vállalkozásai úgy állnak össze korszakot megjelölő egységgé, ha valaki valahol minden egyes mozzanatról — jelentékeny, vagy a maga nemében egyedülálló rendezvényről, előadásról, tárlatról, hangversenyről, vagy az újabb távlatokat nyitó ígéretes kezdeményezésekről — gyűjteményes kötetben beszámol. Ez nemcsak egy szellemi mozgalom aktív résztvevőjének jelent maradandó emléket, hanem értékes dokumentumot is azok számára, akik Szabadka és környéke, egész tartományunk művelődésének eredményeit és visszhangját figyelemmel kísérik.

Az ÉLETJEL szerkesztői és közvetlen munkatársai most öt esztendő munkásságáról készítettek minden tevékenységi ágazatot részleteiben feldolgozó számadást. A szerkesztőségnek ez a vállalkozása — amint a terjedelmes kötetből is látjuk — nem kis munka volt. Alapos mérlegelést követelt a fél évtized alatt összegyűlt anyag feldolgozása, mert a literátorok mellett itt olyan tevékenység is folyt, amely új területeket és lehetőségeket tárt fel a szellem művesei előtt. Az élőújság már népszerűvé vált rendezvényei mellett a miniműsorok a fiatal előadókat mozgósították, az Irodalmi Színpad a fiatal színészeknek és növendékeknek nyújtott lehetőséget tehetségük kibontakozására, az ÉLETJEL MINIATÜRÖK pedig szellemi múltunk és jelenünk még fellelhető, vagy töredékekben heverő, ismert és ismeretlen darabjait gyűjtötte össze, hogy feltérképezze — legalábbis részleteiben felvázolja — városunk művelődési életének fejlődését, és hírt adjon azokról, akik ennek a munkának úttörői voltak.

Öt esztendő alatt több mint száz előadást rendezett az ÉLETJEL; nem kevesebb, mint ezeröttszáz előadó lépett fel pódiumán — ezeknek nyolcvan százaléka fiatal, most induló élet —, és ezeken az estéken több mint harmincezer hallgató foglalt helyet a nézőtéren. Ha ehhez még hozzáadjuk az ÉLETJEL MINIATÜRÖK 23 kiadványát, akkor ugyanez a lelkes kör több ezer kötettel ajándékozta meg az olvasóközönséget.

Ezeknek a fejezeteknek és részleteknek felemlítéséből is kiténik, hogy az ÉLETJEL munkásságának második számadó kötete mindazok ismereteinek tárházát sok értékes anyaggal, új, termékenyítő adattal gazdagítja, akik szellemi életünk fejlődésének elkövetkező éveitől mindig többet és többet várnak.

A 284 oldalas és hiteles dokumentumokat közlő könyv ára 30 dinár.